

Українська мова ТА ЧИТАННЯ

Частина 1

3

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Створено відповідно до Типової освітньої програми початкової освіти,
розробленої під керівництвом *О. Я. Савченко*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— працюємо в парі

— працюємо у групі

— розвиваємо творчі здібності

— завдання підвищеної складності

— домашнє завдання

— словничок

— Візьміть до уваги!

— Так говорять!

Вашуленко М. С.

В23 Українська мова та читання : підруч. для 3 класу
закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 /
М. С. Вашуленко, Н. А. Васильківська, С. Г. Дубовик. —
К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-983-119-4.

УДК 811.161.2*клЗ(075.2)

ТЕКСТ

У розділі ти будеш вивчати:

ЩО ТАКЕ ТЕКСТ

тема

мета

ЯК БУДУЄТЬСЯ
ТЕКСТ

зачин

основна частина

кінцівка

Дізнаєшся про:

РОЗПОВІДЬ

про щось розповідає

ОПИС

описує предмети

МІРКУВАННЯ

доводить якусь думку

ЕСЕ

висловлює думку автора
про щось

ЩО ТАКЕ ТЕКСТ

РОЗПІЗНАЮ ТЕКСТ ЗА ЙОГО ОСНОВНИМИ ОЗНАКАМИ

- Вилучи слова — назви чисел і прочитай
- заховане слово.

ОДИНКАДВАНІТРИКУЧОТИРИЛИ

Я — дослідник

Досліди, що означає слово **канікули**. Де про це можна дізнатися?

Я — дослідниця

Поділися своїми враженнями про канікули з однокласниками (однокласницями). Чи можна назвати твою розповідь текстом?

- 1 Прочитайте вірш Михайла Маморського. Про що розповідається в кожному з речень? Чи пов'язані вони одне з одним? Чи становлять ці речення текст?

ЧОГО Я ВЧУСЯ?

Вдома вчить мене матуся,
в школі вчить мене учитель,
і сама я добре вчуся
рідним словом говорити.
Вчусь не тільки говорити,
а й читати і писати.
Щоб усі раділи діти,
щоб пишались мама й тато.
Щоб пішла між люди слава,
щоб сказали: «От дитинка
добра, мудра і ласкава.
Це маленька українка!»

- Перевірте свої
- міркування за поданим
- висновком.

Це **текст**, бо всі його речення зв'язані за змістом. У них розповідається про те, чого навчається дівчинка. Усі разом вони допомагають зрозуміти, що хотів сказати автор.

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

Зв'язані за змістом речення становлять **текст**. До тексту можна дібрати **заголовок**.

2 З поданих пазлів склади і запиши прислів'я. Поясни, як ти його розумієш. Чи можна назвати твоє висловлювання **текстом**?

3 Прочитай. Чи можна цей запис назвати завершеним висловлюванням? Чому ти так думаєш?

ЩО Я ЛЮБЛЮ
Люблю я маму, люблю тата.
Люблю я свою рідну хату.
Люблю...

У тексті речення розміщені у певній послідовності.
Текст є завершеним висловлюванням.

● Уяви себе в ролі поета (поетеси). Подумай, як можна було б доповнити вірш, щоб перетворити його на завершене висловлювання.

мають спільний зміст

є завершеним висловлюванням

розміщені в певній послідовності

можуть мати заголовок

Текст — це група речень, які

4 Склади невеликий текст «Що я люблю робити», запиши його і підготуйся прочитати у класі.

МЕТА ТЕКСТУ. ТИПИ ТЕКСТІВ

**НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ТЕМУ І МЕТУ ТЕКСТУ,
РОЗРІЗНЯТИ ТИПИ ТЕКСТІВ**

1 Прочитайте. Про що розповідається в цьому тексті?

Усі ви знаєте ромашку. З її квітів дівчата плетуть віночки та роблять букети. А чи знаєте ви, як ромашка потрапила до нас? Переселилася вона на нашу землю з Америки. Її насіннячко випадково потрапило із зерном на корабель. Воно перемандрувало через океан і проросло в наших ґрунтах. Ромашка при звичаїлася до наших умов, а ми до неї (*Із журналу*).

З якою метою написано цей текст?

- Перевірте свої міркування за поданим висновком.

Мета цього тексту — розповісти про те, як потрапила в Україну рослина ромашка. Це **текст-розповідь**.

2 Прочитай. Про що йдеться в тексті?

Ромашка — трав'яниста рослина з розгалуженими стеблами й розсіченими листками. Квітки — зеленувато-жовті кошики з білими пелюстками.

Яка мета цього тексту?

Мета цього тексту — описати зовнішній вигляд ромашки. Це **текст-опис**.

3 Прочитайте текст. Яка думка в ньому доводиться?

Ромашка аптечна — лікарська рослина. Вона здавна відома в народній медицині. Настої і відвари ромашки використовують

для лікування застуди. Ними полощуть зуби, промивають рани, щоб швидше загоювалися. Ромашку використовують також для догляду за шкірою та волоссям. От яка корисна ця рослина!

Текст-міркування — це текст, у якому доводять якусь думку, висловлюють міркування із приводу чогось (когось).

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- 4** Прочитай текст. Подумай, чим він відрізняється від попередніх текстів про ромашку. Про що розмірковує автор (авторка)?

Чи подобається вам ромашка? Ота дрібна польова квітка, яка прикрашає поле своєю яскравістю. Мені дуже подобається. Спитаєте, за що? Можливо, за те, що ромашка схожа на маленьке сонечко. Чи, може, за те, що із квіток ромашки можна сплітати чарівні віночки. А може, за те, що на пелюстках ромашки можна ворожити, загадуючи бажання. А може, за її ніжність... Не знаю за що, але ромашка мені дуже подобається!

Текст, у якому висловлено думки автора (авторки) про певний предмет, учинок, якусь подію, власні почуття, називають **текстом-есé**.

У кожному тексті про когось або про щось мовиться. Це його **тема**. Кожен текст створюється з певною **метою**. Залежно від поставленої мети ми говоримо по-різному: складаємо тексти різних типів.

- 5** З допомогою дорослих склади невеликий текст-розповідь про своє місто (село), запиши його і підготуйся прочитати у класі.

СКЛАДАЮ ТЕКСТИ

6 Прочитайте текст. Визначте, з якою метою його написано.

Дехто не любить осінь, каже, що вона сумна, дощова, непривітна... А як же золота осінь? Та осінь, яку не втомлюються описувати художники, поети, письменники?! Як можна її не любити?!

Золотисте вбрання дерев, запах опалого листа, ніжне прощальне тепло, дивовижний осінній настрій... Усе це зворушує, торкає найтонші струни душі, дарує відчуття щастя і затишку.

Ні, я переконаний, що осінь прекрасна. А як думаєте ви?

● Висловіть свої думки про осінь.

За що подобається

За що не подобається

7 Прочитайте текст. Визначте його тему і мету.

На Волині, поблизу міста Шáцька, розташована група озер. Серед них, немовби діамант в оздобі пёрлів, лежить оспіване народом озеро Сві́тязь. Славне воно винятковою прозорістю води та глибиною. Зелені шáти з лісу, лук і водяної рослинності надають озеру достóту казкової краси (*За Олександром Мурановим*).

Який це тип тексту?

Озеро Світязь

Діамант — дорогоцінний камінь.

Пёрли — перламутрові зерна, що утворюються в черепашках деяких молюсків.

Шáти — багате, розкішне святкове вбрання.

- Доберіть із поданих влучний заголовок до тексту.
- Запишіть заголовок і текст.

Озеро, овіяне легендами
Озеро казкової краси
Чому озеро назвали Світязь?
Я люблю це озеро!

- 8** Прочитай речення. Чи розміщені вони у правильній послідовності? Чи утворюють текст?

Наша столиця відома в усьому світі чудовими історичними пам'ятками, архітектурними спорудами. А ще — славними людьми.

На крутих берегах Дніпра височить стародавнє місто Київ — столиця незалежної України.

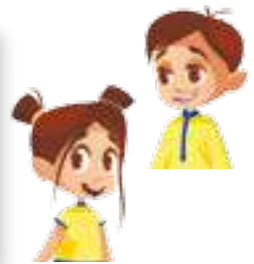
Кияни дбають про те, щоб Київ став справжнім європейським містом, красивим і затишним.

- Розташуй речення так, щоб утворився текст. Добери заголовок і запиши.

Який це тип тексту?

Хвилинка спілкування

— Я люблю подорожувати. Особливо рідною Україною! З батьками я була в Києві, в Одесі, у ...
— Я теж! Я був у ...
— Розкажімо про наші мандрівки!
Продовжте розмову.

- 9** Поміркуйте, про що йтиметься в текстах із такими назвами. Визначте тип кожного уявного тексту.

Наша киця — красуня
Коза — корисна тварина
Як білка запасається на зиму
Чому ж песик образився на мене?

розповідь
опис
міркування
есе

- Усно складіть невеликий текст за однією з тем.

- 10** Склади текст про улюблену пору року. Запиши створений тобою текст, добери до нього влучний заголовок.

ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ РЕЧЕНЬ У ТЕКСТІ

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ТЕМУ І МЕТУ ТЕКСТУ,
РОЗРІЗНЯТИ ТИПИ ТЕКСТІВ

- 1** Перестав рядки так, щоб прочитати загадку. Відгадай її і запиши.

Перерив вишневий сад
він завжди сидить в норі.
День чи нічка надворі,
він без плуга й без лопат!

- Які слова
- допомогли тобі
- відновити загадку?

- 2** Прочитайте речення. Чи можна вважати їх текстом? Чому?

Кріт — один із найкращих копальників у природі. У нього могутні передні лапи, що мають форму лопати. Спритна тваринка викопує нору і ховається в ній протягом однієї хвилини! За ніч кріт може вирити тунель завдовжки 68 метрів.

Я — дослідник

Прослідкуй, як речення в тексті пов'язані одне з одним.

Я — дослідниця

Про кого говориться в першому реченні? А у другому?

Які слова вжито замість слова **кріт**, щоб не повторювати його?

Чи пов'язане третє речення з попередніми? Яке слово допомагає передати цей зв'язок і замінює слово **кріт**?

Яке слово з четвертого речення пов'язує його з усіма попередніми?

Перегляньте відео про тварин. Які з них поширені в Україні? Обговоріть у групах, як слід оберігати тварин у лісах і парках.

Речення в тексті зв'язані між собою. Цей зв'язок передається за допомогою різних **мовних засобів**: повторів слова, близьких за значенням слів, слів *він, цей, той* та інших.

- 3** Прочитай текст. Подумай, чому його так названо.

КВІТИ СОНЦЯ

На полі багато великих яскравих голівок. То соняшники. Особливо гарні квіти на світанку. Ідеш стежиною і милуєшся їхньою красою. Стоять соняшники, омиті чистою світанковою росюю.

Якого типу цей текст?

- Які слова використано в тексті, щоб пов'язати речення одне з одним і уникнути повтору слова **соняшники**?
- Про чю красу йдеться в четвертому реченні? Яке слово на це вказує?

Хвилинка спілкування

— Ти знаєш, як можна вдосконалити текст, щоб він став кращим?
— Так, можна замінити недоречний заголовок, вилучити невдало вжиті слова...
Продовжте розмову.

- 4** Уявіть себе в ролі редакторів (редакторок). Спробуйте вдосконалити текст.

НАШ ПЕСИК

По обіді Максимко й Маринка зі своїм песиком потупцяли на ставок рибалити. Скоро набігла чорна хмара і затулила сонце. На Максимка й Маринку гепенулися перші краплини. Максимко й Маринка ледь устигли дошпарити до хати. А дитячий песик натоптав багнюки на підлозі.

Які недоліки ви помітили?

- Запиши вдосконалений текст. Прочитай його своїм близьким.

ВИЗНАЧАЮ ЧАСТИНИ ТЕКСТУ

- 1 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Поблизу болгарського міста під час сильної бурі блискавка влучила у старезний **дуб**. **Дерево** розлетілося на друзки. На землю полився «золотий» дощ! Виявляється, у дуплі **дуба** було сховано глиняний глек, наповнений старовинними золотими монетами (*За Миколою Янком*).

Друзки — дрібні частинки.

- Дай відповіді на запитання.

Що називають виділені слова?

Про що йдеться на початку тексту?
Про що повідомляється далі?
Чим закінчується текст?

- Поміркуй: виділені слова допомагають пов'язувати лише речення тексту чи ще і його частини?
- Які ще слова допомагають пов'язувати речення і частини тексту?

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

Текст складається із трьох частин — **зачину**, **основної частини** і **кінцівки**.

БУДОВА ТЕКСТУ

зачин
вказує,
про що йтиметься
у тексті

основна частина
розкриває основний
зміст тексту

кінцівка
підсумовує те,
що було сказано
в основній частині

2 Прочитайте речення. Чи можна їх вважати текстом? Чому?

ДРУЖНА МУРАШИНА СІМ'Я

стежиною між травою бігла мурашка. Вона побачила під деревом крихітки горішка, скуштувала їх і побігла розповісти сусідам про здобич. Мурашки швидко позбирали ласощі й понесли додому.

Білочка сиділа на дереві і їла смачний горіх. Кілька крихіток горішка впало на траву.

Дружній мурашиній сім'ї вистачить цих крихіток на всю зиму *(За Василем Сухомлинським)*.

- Які слова допомогли правильно розташувати частини тексту?

3 Прочитай запис. Чи можна назвати його текстом?

Вони спритно знищують комарів і мух на льоту. Особливо велика користь від цих пташок на городі. Вони швидко бігають по грядках і скльовують із землі й рослин шкідників. Тому трясогузок треба оберігати.

- Який із поданих зачинів найбільше відповідає цьому тексту? Поясни свій вибір.
- Запиши утворений текст.

Якої частини
бракує в тексті?

Трясогузки — дуже корисні пташки.
Трясогузки — дуже красиві пташки.
Трясогузки — дуже розумні птахи.

4 Прочитайте запис. Чи можна вважати його текстом?

Діти забрали синичку. Пташка жила у квартирі до весни. Діти дбайливо доглядали бідолаху, поки вона набралася сили.

- До поданої частини тексту придумайте зачин. Поміркуйте, про що треба повідомити в зачині, щоб зміст основної частини став зрозумілішим, повнішим.

- Придумай кінцівку тексту і запиши його повністю.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ЧАСТИНИ ТЕКСТУ-РОЗПОВІДІ, БУДУВАТИ ТЕКСТ

- 5** Прочитай текст. З'ясуй, який це тип тексту.

ЯК ЇЖАК ДО ЗИМИ ГОТУЄТЬСЯ

Їжак до зими готується. Лягає на землю та качається. А листя на його голки настромлюється, нанизується. Отак назбирає він листя та й несе до своєї домівки. Несе, наче золотий стіжок везе. Скине його на купку, спочине трохи та й знову за роботу. Бо ж любить їжачок зимувати в теплій м'якій постелі.

- Дай відповіді на запитання.

Про що йдеться на початку тексту?
Про що повідомляється далі?
Чим закінчується текст?

їжа́к —
? складів, ? звуків,
? букв

- 6** Прочитайте. Доведіть, що це текст-розповідь. Доберіть до нього заголовок.

Чи знаєте ви, як звірі роблять запаси на зиму? Ховрах зерно у полях збирає і ховає в нору. Навіть особливі комори рие для зерна. Водяний щур забиває нірки картоплею. Сич на зиму заморожує в дуплі, як у холодильнику, мишей і птахів. Кожний робить запаси на зиму по-своєму.

- Запишіть текст, позначивши його частини цифрами.

1 частина — зазначається, про що йтиметься далі.

2 частина — розкривається думка, висловлена в зачині.

3 частина — підсумовується сказане.

**Будова
тексту-розповіді**

початок

розвиток подій

закінчення

- 7 Прочитай текст, визнач його тему.

КОЗА

Йде коза вулицею, додому поспішає. Удома її господиня нагодує і напоїть. Але якщо господиня забариться, коза й сама щось поцупить. У сінях віник поскубе, на кухні хлібчик ухопить, у городі розсаду поїсть, у садку кори з яблуні здере (Євген Чарушин).

Поцупити — украсти.
Забаритися — припізнитися.

- Про що можна дізнатись із заголовка?

- Яка із запропонованих кінцівок найбільше відповідає цьому тексту? Чому?

От яка красуня!

От яка бешкетниця!

- 8 Прочитайте частини текстів. Які з них можуть бути зачинами, а які — кінцівками? Поясніть свою думку.

1. Чи знаєте ви, хто така Олена Пчілка?
2. Руда хитрунка більше в село не навідувалася.
3. Одного разу на морі зі мною стався такий віпадок.
4. У маленької Яринки радість — повернувся татусь.
5. Щигліха згодом повернулася назад, почала клопотатися біля гнізда, а сáмчик погнав сойку аж до лісу.

- З'ясуйте, яким типам текстів відповідають запропоновані частини.

- 9 Склади за малюнком усну розповідь. Добери заголовок. Підготуйся розповісти її у класі.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ЧАСТИНИ ТЕКСТУ-ЕСЕ, БУДУВАТИ ТЕКСТ

Утвори прислів'я.
Як ти його розумієш?

Грудкарідноїземлідорожчазазолото.

10 Прочитай текст, добери до нього заголовок.

Я люблю свою рідну землю, свою Україну.

Як не любити тієї землі, що тебе народила, вігодувала, виховала?

Як не любити безмежних ланів, глибоких морів і високих гір? Як не любити співучої мови, чарівної пісні української, рідної вишиванки?

Я люблю мудрий, працьовитий, миролюбний народ України. Я пишаюся своїми талановитими земляками, які уславили Україну на весь світ.

І я дуже хочу, щоб Україна стала багатою країною, бо моя Батьківщина на це заслуговує.

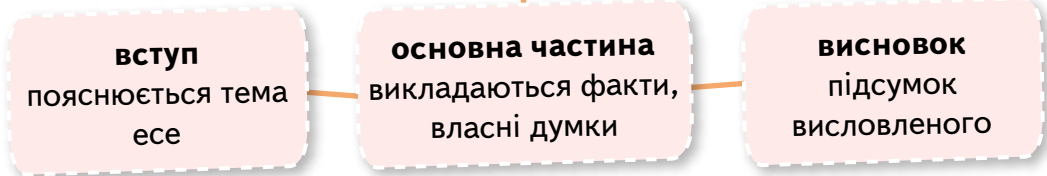
● Укажи тип тексту. Доведи, чому ти так вважаєш.

З якою метою
написано цей
текст?

У тексті-есе є **вступ**, **основна частина**, **висновок**.

БУДОВА ТЕКСТУ-ЕСЕ

● А ти знаєш?

Слово **есе** прийшло до нас із французької мови, тому наголос ставимо на останньому складі.

11 Прочитайте текст учениці. Доведіть, що це есе.

МОЯ ЗАПОВІТНА МРІЯ

У кожного є своя заповітна мрія. Хтось хоче мати кошеня, хтось — планшет, а ще хтось — поїхати на море.

Я колись теж про таке мріяла... А знаєте, чого найбільше хочу я зараз? Я хочу миру на своїй рідній землі, своїй квітучій Україні.

Бо коли буде мир і спокій, то можна буде здійснити мрії всіх дітей.

● Назвіть у тексті його частини.

Добери свій заголовок.

12 Прочитайте. Поміркуйте, чи правильно учень побудував текст-есе. Свої міркування доведіть.

А що ти напишеш на цю тему?

Сьогодні ми писали твір на тему «Кого я хочу мати своїм другом?». Дехто написав, що хоче веселого товариша, бо з ним не буде сумно. Хтось написав, що хоче мати сильного і сміливого друга, який зуміє захистити. Інший написав, що сучасного, модного, з яким не соромно по вулиці пройтися. Я ж думаю, що це все не головне. Найголовніше, щоб друг був надійним, вірним і в горі, і в радості. Допоміг, зрозумів, порадив, вибачив. Отака моя думка.

● Назвіть у тексті його частини.

Вірний пріятель — то найбільший скарб.

13 Склади і запиши невеликий твір-есе на тему «Яким (якою) я мрію стати в майбутньому?». Пам'ятай про те, що в тексті мають бути твої розмірковування (думки).

14 З допомогою дорослих знайди в Інтернеті і перепиши твір-есе «Буду я природі другом» або склади і запиши свій текст на цю тему.

**НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ЧАСТИНИ ТЕКСТУ-МІРКУВАННЯ,
БУДУВАТИ ТЕКСТ**

15 Прочитайте. Поставте до тексту запитання і визначте, це **опис** чи **міркування**.

чому?

який?

Сон. Цікаво, чому так назвали цю рослину? Виявляється, що її квітка не терпить негоди. Варто хмарам заволокти небо, як вона зразу ж згортає пелюстки. Квіточка немов засинає. Тому вона і зветься сон (*За Світланою Приходько*).

- Назвіть у тексті його частини.

У міркуванні є **твердження, доведення і висновок**.

БУДОВА ТЕКСТУ-МІРКУВАННЯ

твердження
думка, яку потрібно довести

доведення
викладаються факти, власні докази

висновок
оцінка, враження

16 Прочитай. Доведи, що це текст-міркування, відшукавши в ньому **твердження, доведення і висновок**.

Хто винайшов папір? Люди? Ні, комахи. Оси відщеплювали тонкі волоконинки з дерева, з'єднували їх клейкою речовиною і пресували доти, доки не одержували паперових пластинок. Комахи використовували їх для утеплення своїх гнізд. Отже, першими творцями паперу були оси (*За Олександром Єнченком*).

- Добери до тексту заголовок.

17 Розташуйте подані частини так, щоб утворився текст.

Який це тип тексту?

Голоду бояться пташки, тому й покидають нас.

Чому пташки відлітають восени у вирій?

Багато з них спокійнісінько пережили б холодну зиму, та їм нема чого їсти. Зникають різні комахи, зелені стебелинки рослин. Сніг заносить смачне насіння.

- Доберіть із поданих влучний заголовок до тексту.

Осінній клопіт
У вирій
Чому пташки відлітають восени?

- 18** Складіть і запишіть міркування за поданим твердженням і висновком. Доберіть влучний заголовок до тексту.

Твердження

Книжку називають другом.

**Доказ
(доведення)**

По-перше, ...

По-друге, ...

Висновок

Тому треба читати книжки.

Книжка вчить, як на світі жить.

- 19** Напиши, яка професія тобі подобається і чому. Зроби висновок.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОЗНАКАМИ ТЕКСТІВ РІЗНИХ СТИЛІВ

НАВЧАЮСЯ РОЗРІЗНЯТИ ТЕКСТИ РІЗНИХ СТИЛІВ

- 1** Прочитай текст. Спробуй уявити те, що описує поетеса.

У морі хвиля за хвилиною рине.
Море наче здіймається вгору.
А склепіння небеснеє синє
край свій ясний купає у морі.

Леся Українка

Для чого створено
цей текст?

- Перевір свої міркування за схемою.

- 2** Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Летючі миші — унікальні тварини. По-перше, це одні з найменших ссавців на Землі. По-друге, летючі миші можуть знижувати або підвищувати температуру тіла до температури середовища, залишаючись при цьому живими і здоровими.

По-третє, це єдині дрібні тварини, які живуть дуже довго і народжують на рік усього по одному-двоє дитинчат.

Щоб ці рукокрилі ссавці не зникли, їх занесено до Червоної книги України (*За Ярославою Межжеріною*).

Для чого створено
цей текст?

- Які слова були для вас незрозумілими? Де можна дізнатися про їхні значення?

3 Розподіліть ролі і розіграйте сценку за змістом тексту. У чому його особливість?

Йде мама по вулиці й веде чотирьох доньок. Мама каже:

— Куплю велику сумку.

А доньки їй:

— І ще чотири маленькі сумочки.

Мама каже:

— Куплю великий гребінець.

А доньки їй:

— І чотири маленькі гребінчики.

Мама каже:

— А ще куплю віника — хату підмітати.

А доньки мовчать, ніби води в рот понабирали (*Д. Лукач*).

Для чого створено цей текст?

гребінець —
? складів, ? звуків,
? букв

● Розкажіть, як ви допомагаєте вдома батькам.

4 Прочитай оголошення. Для чого створено цей текст?

4 жовтня в актовій залі школи відбудеться Свято поезії. Запрошуємо вчителів, учнів і батьків послухати вірші наших юних авторів та авторок про осінь.

Початок о **15 годині**.

Гурток поезії

5 Поміркуйте, як ви будете висловлюватись у ситуаціях, коли потрібно:

- розказати друзям смішну історію, яка нещодавно трапилася з вами;
- на уроці української мови відповісти на запитання вчителя, що називається текстом;
- на уроці читання описати красу берізки восени.

● Розіграйте розмову за однією із ситуацій.

6 Склади текст розмови із другом (підругою) про спорт.

● Підготуйтеся з однокласником (однокласницею) і розіграйте сценку за цим текстом на уроці.

ПОРІВНЯННЯ ХУДОЖНІХ І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ОПИСІВ

**НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ЧАСТИНИ ТЕКСТУ-ОПISУ,
БУДУВАТИ ТЕКСТИ-ОПИСИ ХУДОЖНІ
І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ**

1 Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Зачин
(загальне враження)

Дивовижні це були птахи!

Основна частина
(опис окремих
ознак)

Високі, майже людського зросту, на тонких струнких ногах, із гнучкими довгими шиями. Дзьоб також довгий і гострий, мов кинджал. На голові біля дзьоба червона пляма, помітна здалеку. Пір'я біле, наче сніг, лише кінчики пір'їн — чорні.

Кінцівка
(підсумок)

Ось вони які, білі журавлі-стерхи!
(За В. Флінтом).

- Доведіть, що це текст-опис.

Звертайте увагу на будову тексту-опису та зміст його частин — зачину, основної частини та кінцівки.

2 Прочитай і порівняй тексти.

1. Гарна ця білочка. Червоно-каштанова шубка з білим трикутничком коло підборіддя дуже їй личить. Невеличка голівка, на довгеньких вушках прикраси — чорні китички. Оченята в білочки блискучі, мов дрібні намистинки. А хвіст пухнастий, навіть кудлатий, трохи менший від самої білочки. Білочка невеличка і дуже спритна. У неї чіпкі лапки, тому вона легко перестрибує з дерева на дерево. Допомагає їй у цьому хвіст. Невеличке звірятко, а гарне й моторне.

2. Білка належить до найкрасивіших тварин нашої фауни. Голова її невелика, округла, з широким лобом, вуха досить великі, стоячі, з китицями довгих волосків. Тіло витягнуте, завдовжки понад 20 см, гнучке. Хвіст пухнастий, густо вкритий волоссям. Довжина хвоста майже дорівнює довжині тіла. Лапи чіпкі, з гострими загнутими кігтями на пальцях. Забарвлення хутра у наших білок досить мінливе: червоно-каштанове, бурувато-сіре, темно-буре. Як окрасу наших лісів, парків і садів, білок узято під охорону (Сергій Корнєєв).

Фауна — тварини певної місцевості.

- Подумайте, який із текстів про білочку можна вмістити у підручнику з читання, а який — у підручнику «Я досліджую світ».

- 3 За зразком тексту про білочку складіть і запишіть текст про лисичку, вибравши один із варіантів.

1 текст

точні відомості про зовнішній вигляд тварини

2 текст

чим подобається вам ця тваринка

Перегляньте відео про лисицю. Розкажіть, якими бувають ці тварини. Як лисичка полює?

- 4 Прочитай і відгадай загадку.

У вінку зеленолистім,
у червоному намисті
заглядається у воду
на свою чарівну вроду.

- Які слова допомогли тобі знайти відгадку?

- 5 Склади і запиши опис калини. Використовуй в описі слова із загадки.

НАВЧАЮСЯ ДІЛИТИ ТЕКСТ НА АБЗАЦИ

1 Прочитай легенду. Подумай, чому так названо цей текст.

СМІЛА

Було це в сиву давнину.

Чорною хмарою татари набігали на землі придніпровські. Одного разу зібрав хоробрий князь своє військо і вирушив у похід. Спинився табором у густому лісі над річкою Тясмин. Почав думати-гадати, як би зайти до татарина з тилу, через болота непрохідні.

Раптом з'явилася у таборі дівчина та й каже:

— Знаю я стежину потаємну. Можу провести твою дружину.

Князеве військо зайшло з тилу. Почався бій, багато татар порубали в січі кривавій, та тільки дівчини не вберегли...

Влучив у неї ордінець стрілою ворожою. Поховали воїни незнайомку в лісі над Тясмином. Імені її не знали, а за сміливість назвали Смілою.

Пізніше на цьому місці виросло місто і стало називатися в пам'ять про хоробру дівчину — Смілою (Із книги «Козацькі легенди»).

абзац —
? складів, ? звуків,
? букв

- Яку легенду
- про походження
- назви твого
- міста (села)
- ти знаєш?

Пам'ятник
у місті Сміла

Тил — задня, зворотна частина, сторона чого-небудь.

Ордінець — той, хто належав до орди — об'єднання кількох кочових племен під владою хана.

Я — дослідник

Досліди, для чого потрібно ділити текст на абзаци.

Я — дослідниця

Про що йдеться в першому абзаці тексту? Чи можна його назвати зачином? Зі скількох речень він складається?

Зі скількох речень складається основна частина тексту? А зі скількох абзаців? Розкажи, про що повідомляється у кожному абзаці. Подумай, чому в основній частині автор виділив саме стільки абзаців.

Зачитай останній абзац. Як ти назвеш цю частину тексту?

Яка частина тексту найбільша? Чому?

Великий за змістом текст ділять на частини — **абзаци**.

Абзац містить одне або кілька речень, об'єднаних спільною думкою.

Під час читання роблять паузу, а на письмі абзаци починають із нового рядка.

2 Прочитайте текст. Знайдіть помилку в розташуванні абзаців.

ЩО ТАКЕ ТРАВА

Однолітні трави встигають за літо прожити ціле життя: вирости з насінини, зацвісти, принести плоди і насіння. До них відносять горох, айстри, гречку.

Багатолітні рослини живуть довгі роки. Це кульбаба, конюшина.

Трави — це рослини, у яких тонкі і м'які стебла. Вони бувають однолітніми, дволітніми і багатолітніми.

Дволітні рослини у перший рік життя утворюють коріння, стебло, листя, а на другому році життя квітнуть і дають насіння. До них відносять капусту, моркву, буряк.

● Переставте абзаци так, щоб утворився зв'язний текст. Запишіть текст.

У якій книжці можна вмістити цей текст?

3 Випиши два невеликі абзаци із книжки, яку ти читаєш. Зазнач автора (авторку) тексту.

НАВЧАЮСЯ СКЛАДАТИ ПЛАН ТЕКСТУ, СТВОРЮВАТИ ТЕКСТ ЗА ПЛАНОМ

- 1 Прочитай легенду. Подумай, чому так названо цей текст.

БІЛКА В ЧОВНІ

Рибалка ставив сітки на лящів у залитих паводком луках. Він повільно пробирався човном крізь кущі, що стирчали з води.

На одному з кущів він побачив якийсь дивний рудуватий гриб. Раптом гриб стрибнув — і просто до рибалки в човен. У човні зараз же перетворився на мокру перелякану білочку.

Рибалка довів тваринку до берега. Білка відразу вискочила з човна й пострибала в ліс (*Віталій Біанкі*).

Паводок — тимчасове підняття рівня води в річках.

- Зверни увагу, на скільки абзаців поділено текст. Чому?
- Розташуй пункти плану відповідно до змісту тексту. Запиши план.

Рибалка довів білку до берега.
Дивний гриб стрибнув у човен.
Рибалка ставив сітки на лящів.

● Потрібно ставити
● номери пунктів
● плану.

План — це послідовність викладу думок у тексті. План можна скласти з коротких розповідних або питальних речень.

- 2 Прочитайте і подумайте, що треба зробити, щоб цей запис сприймався як текст.

А навколо них клопочуться метушливі мурашки. Для них попелиці те саме, що корова для людини. Підбіжить мурашка, полоскоче попелицю вусиками, неначе подоїть. Попелиця й випустить краплинку солодкого соку. Злиже мурашка свої ласощі й ну іншу лоскотати.

На тоненькій гілочці верби дружно сидять попелиці. Запустили свої хоботки під кору — вербовий сік смокчуть.

Так попелиці мурашок годують (*За Володимиром Танасійчуком*).

- Розташуйте абзаци відповідно до пунктів плану.

1. Попелиці смокчуть вербовий сік.
2. Як ласують мурашки?
3. Попелиці мурашок годують.

Де багато мурашок — там ліс здоровий.

- 3 Прочитайте запис. Це завершений текст чи уривок? Чому ви так думаєте?

Птахи відлітали у вирій. А молодий білокрилий лебідь не зміг піднятися в повітря. У бідолашного було зламане крило.

До ставка, на якому птах залишився зимувати, ...

- Створіть текст: розкажіть про те, що сталося з лебедем, коли почала замерзати вода; хто йому допоміг; придумайте кінцівку.
- Складіть і запишіть план свого тексту.

- 4 Прочитай текст. Подумай, з якою метою автор написав його.

МОРСЬКИЙ КОНИК

Коли ти побачиш уперше морського коника, то, мабуть, усміхнешся: «Хіба це риба?».

Луски в коника немає, плавник один, рот — неначе трубочка, хвіст довгий і закручений. А очі можуть водночас дивитися в різні боки: одне око — ліворуч, друге — праворуч.

Однак це все ж таки рибка (*За Миколою Леденцовим*).

- Склади і запиши план тексту.
- Перекажи текст за планом.

НАВЧАЮСЯ РОЗРІЗНЯТИ МЕДІАТЕКСТИ, ДОСЛІДЖУВАТИ ЇХ

1 Прочитайте текст. Визначте, з якою метою його написано.

Ви живете в сучасному інформаційному суспільстві: читаєте книжки, дивитися телепередачі, користуєтеся комп'ютерами. А чи цікавилися ви, що таке медіа? Медіа — це способи і засоби передавання інформації нам із вами.

А чи знаєте ви різновиди медіа? Найпоширенішими медіа у світі є книжки, преса (газети і журнали), фото, телебачення та кіно, радіо, Інтернет.

А яка мета засобів масової інформації — масмедіа? Вони мають забезпечувати суспільство цінною, повною і правдивою інформацією. Але оскільки вони не завжди дотримуються цього правила, то кожен повинен подбати про те, щоб захистити себе від недостовірної інформації.

- Якими різновидами медіа ви користуєтеся найчастіше? Чому? А якими не користуєтеся чи користуєтеся рідко? Поясніть чому.

Обговоріть з учителькою (учителем), як перевірити, чи інформація є достовірною.

Хвилинка спілкування

— Я бачила по телевізору, як в одному селі люди рятували замерзлих лелек. Це було навесні. Птахи прилетіли з вирію, аж раптом ударили морози. І селяни всіх лелек розібрали по хатах, відігріли, нагодували. А потім випустили, коли знову стало тепло.
— А я читав, що...
Продовжте розмову.

2 Розгляньте світлину і скажіть, що на ній зображено.

Я — дослідник

Дослідіть зображення, давши відповіді на запитання.

Я — дослідниця

У яку пору року відбувається дія? Чому ви так думаєте?
Що вас здивувало на цій світлині?
Як ви думаєте, чи дівчинка відвідує школу?
Чи почувається вона щасливою?

● Поміркуйте, що зі сказаного є **фактом**, а що — **судженням**.

На світлині зображено, як хлопчик грає у м'яча з дівчинкою.

Я думаю, що дівчинка щаслива, бо в неї є друг.

Факт — це реальна подія, а **судження** — це думка людини про факт.

Перегляньте мультфільм про трембіту із серії «Це наше і це твоє!».

3 Досліди це медіа, давши відповіді на запитання.

Для чого створено цей мультфільм?
Чим він привертає твою увагу?
Чи подобається? Чим саме?
Чи буде корисним для тебе?
Чи можна довіряти цьому медіапродукту? Чому?

● У вільний час переглянь із друзями, підругами або рідними інші серії цих пізнавальних мультфільмів про найкраще, що є в рідному краї.

4 Розгляньте уважно світлини і скажіть, що на них зображено.

Що ти відчуваєш, коли споглядаєш світлини?

Що робить кожне фото привабливим?

Чи все вдалося фотографові?

Чи ти хотів би (хотіла б) щось змінити? На котрому фото?

Що відчувають твої однокласники (однокласниці), споглядаючи ці світлини?

Чи віриш ти цьому медіапродукту? Чому?

Яку інформацію ти з нього отримав (отримала)?

- Добери світлину «Мое дозвілля». З допомогою дорослих підготуйте у класі фотовиставку на цю тему.

Що я знаю?

- Чим текст відрізняється від групи окремих речень?
- Які бувають тексти?
- З яких частин складається текст?
- Чим *опис* відрізняється від *розповіді*?
- Чим *міркування* відрізняється від *есе*?

РЕЧЕННЯ

У розділі ти будеш вивчати:

РЕЧЕННЯ ЗА МЕТОЮ
ВИСЛОВЛЮВАННЯ

розповідні
питальні
спонукальні

РЕЧЕННЯ ЗА
ІНТОНАЦІЄЮ

неокличні
окличні

ЧЛЕНИ
РЕЧЕННЯ

головні (підмет, присудок)
другорядні
Діти йдуть до школи.

Дізнаєшся про:

ЗВЕРТА́ННЯ

Шануйте, **діти**, рідну мову!

РОЗПІЗНАЮ РЕЧЕННЯ ЗА ЙОГО ОСНОВНИМИ ОЗНАКАМИ

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

Речення — це одне або кілька слів, об'єднаних спільною думкою і закінченою інтонацією. Слова в реченні зв'язані між собою за змістом.

1 Прочитай. Подумай і скажи, скільки тут є речень.

Дуби живуть надзвичайно довго серед них трапляються справжні патріархи дуби-довгожителі налічують понад тисячу років старі дуби охороняються законом як найцінніші пам'ятки природи.

Патріарх — найстаріша, дуже поважна людина.

- Запиши утворений текст. Після кожного речення став відповідний розділовий знак.
- Прочитай текст. У кінці кожного речення роби паузу.

2 Прочитай. Які рядки слів не є реченнями? Чому?

Цілу осінь клопочеться моторна білочка

Вона збирає і сушить на сучках

Заготовляє на зиму ялинове насіннячко

У лісові комори господиня складає

А в густій ялинці білочка влаштувала собі тепле дупло

У ньому вона виховує і годує

- Пригадайте,
- що виражає
- речення.

- Доповни незавершені речення так, щоб вони виражали закінчену думку. Які розділові знаки потрібно поставити в кінці речень?
- Прочитай утворений текст. Добери до нього заголовок.

Осінь — добра господиня.
Восени де гілка, там і білка.

- 3** Розгляньте світлину. Поставте запитання за її змістом і запишіть відповіді.

- 4** Побудуйте речення за поданими схемами і запишіть.

└ _ _ .

└ _ _ _ _ .

└ _ _ ?

- 5** Уяви себе журналістом (журналісткою), що цікавиться, як ваш клас готується до Свята осені. Продумай запитання і можливі відповіді. Розіграйте сценку в класі.

● Пам'ятайте
● про культуру
● спілкування.

- 6** Відгадай і запиши загадку.

Кличуть нас ліси, поля, сади
дозбирати осені плоди.
Із дерев спадає листя жовте.
То землю ходить місяць ? .

- Укажи, скільки тут є речень.
- Накресли схему виділеного речення.

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА ІНТОНАЦІЄЮ

РОЗПІЗНАЮ ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА ІНТОНАЦІЄЮ

Пригадай, які є види речень. Поєднай правильно.

спонукати, закликати
повідомити, розповісти
запитати

Кожен народ плекáє свою рідну мову.
Чи добре ти володієш
українською мовою?
Ніколи не цурáйся рідного слова.

Плекáти — дбайливо доглядати, піклуватися.

Цурáтися — триматися осторонь, уникати, відмовлятися.

За метою висловлювання речення бувають **розповідні, питальні та спонукальні**.

1 Прочитай виразно вірш Оксани Сенатович.

Чуєш, друже мій, розмови?
З вітром листя гомонить,
з сонцем — ниви і діброви,
із озерами — блакить.
Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи
розуміти серцем вчись.

- Знайди в тексті розповідні, питальні і спонукальні речення. Прочитай їх із відповідною інтонацією.
- Випиши спонукальні речення. Вимов їх із підсилювальною інтонацією. Якими стануть ці речення? А який знак треба буде поставити в кінці таких речень?

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- Якщо речення вимовляють з особливим почуттям, із підсилювальною інтонацією, то вони стають **окличними**. У кінці окличних речень ставлять **знак оклику**.

- 2** Прочитай текст. Визнач, які це речення за метою висловлювання.

Книжки треба шанувати. Не можна їх бруднити, рвати. Пошкоджені книжки слід полагодити.

- Перебудуй речення так, щоб вони стали спонукальними. Запиши утворений текст.

Окличними можуть бути розповідні, питальні і спонукальні речення.

- 3** Розгляньте малюнки. Складіть за одним із них невеликий текст, використовуючи окличні речення. Прочитайте його з потрібною інтонацією.

- Запишіть текст, ставлячи потрібні розділові знаки в кінці речень. Прочитайте виразно записаний текст.

- 4** Склади розповідне, питальне і спонукальне речення на тему улюбленого мультфільму або фільму. Виразно прочитай їх і запиши, ставлячи потрібні розділові знаки в кінці.

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВІДТВОРЮВАТИ ІНТОНАЦІЮ РЕЧЕНЬ

- 5 Прочитай вірш Тамари Коломієць спочатку мовчки, а потім — напівголосно, виразно.

— Чом, вітриську, розходився,
хазяйнуєш у саду?
— Це я в листі заблуdivся і дороги не знайду.
— А навіщо трусиш сливи у некошену траву?
— Бо удався нелінивим, без роботи не живу!
— Ой вітриську, робиш шкоду! Угамуйся хоч на мить!
— Краще геть піду з городу, в чистім полі буду жить!
Звисив з тину босі ноги. Свиснув — листя полягло.
І за мить вповдовж дороги покурівся за село.

Зверни увагу на інтонацію питальних та окличних речень.

Покурівся — полетів, здіймаючи куряву.

- Розподіліть ролі і позмагайтеся у виразному читанні вірша.

- 6 Прочитай речення. Скільки запитань до нього можна поставити і скільки відповідей отримати?

Діти їздили в Карпати.

- Прочитай запитання і відповіді, вимовляючи виділені слова з більшою силою голосу.

Хто їздив у Карпати?
Куди їздили діти?
Чи **їздили** діти в Карпати?

У Карпати їздили **діти**.
Діти їздили в **Карпати**.
Так, діти в Карпати **їздили**.

- 7 Запиши відповіді на запитання. У кожному реченні підкресли слова, які є відповіддю на запитання.

Хто їздив із дітьми в Карпати?
Чим вони їздили, яким видом транспорту?
Що цікавого **побачили** діти в Карпатах?

У Карпатах

8 Прочитайте речення. Яке воно за метою висловлювання?

Пожовкле листя тихо опадає на землю.

- Побудуйте питальні речення, які стосувалися б різних слів цього речення. Запишіть за зразком. Усно дайте на них відповіді.

Що тихо опадає на землю?

9 Виразно прочитайте текст. Доберіть влучний заголовок.

Відомо, що собаки — істоти розумні. Цікаво: а які ще тварини вирізняються кмітливістю? Учені стверджують, що це насамперед мавпи, слони, пацюки, коні, коти і навіть свині. Так, свині!

Був у Китаї на острові Тайвань такий випадок. Місцевий мешканець Лю їхав мотоциклом на базар продавати порося. У дорозі мотоцикл перекинувся. Лю дуже пошкодив собі ногу, не міг рухатися. Порося вилізло з мішка і втекло.

Уявіть, воно легко знайшло дорогу додому! Порося хотіли загнати у свинарник, а воно бігало довкола будинку й верещало. І наче кликало за собою. Дружина Лю пішла за ним. Їй довелося бігти за свинкою.

Ви вже здогадалися, куди так поспішало порося? Воно привело жінку до місця аварії! Так поросятко врятувало свого господаря (*З Інтернету*).

- Укажіть у тексті зачин, основну частину, кінцівку.
- Складіть продовження тексту про кмітливе поросятко.

10 Прочитай і подумай, скільки тут речень.

Невеличкі дикі огірки називають скаженими. А знаєте чому? Якщо торкнутись одного з них, він, наче ракета, зривається з плодоніжки й із шипінням летить, розкидаючи насіння. Ото постріл!

- Запиши, ставлячи в кінці речень потрібні розділові знаки.
- З яких речень за метою висловлювання складається цей текст?
- Чи є окличне речення в утвореному тексті? Прочитай його з відповідною інтонацією.

11 Підготуйся розказати щось цікаве про рослини. Потренуйся розповісти виразно, дотримуючись відповідної інтонації.

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ЗВЕРТАННЯ, ПРАВИЛЬНО ВЖИВАТИ ЇХ

1 Прочитайте уривок із вірша Олекси Ющенко.

Рідна земле, рідний краю, рідна сторонó!
Я твої пісні збираю — золоте зерно.

- До чого звертається автор у цьому тексті?
- Випишіть ці сполучення слів.

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

брате
Іване

Тетяно
Петрівно

земле
краю

Звертання — це слово або сполучення слів, яке називає того (те), до кого (до чого) звертаються.

2 Прочитай вірш Любові Забашти. До кого звертається авторка?

Розвивайся, звеселяйся,
моя рідна мово.
У барвінки зодягайся,
моє щире слово.

Щоб на все життя з тобою
ми запам'ятали,
як з колиски дорогої
мовоньку кохали.

- Запиши речення зі звертаннями. Звертання підкресли.

При звертаннях можуть бути слова, які на письмі виділяються разом зі звертанням: *рідна земле, мій рідний краю.*

3 Подані слова запишіть у формі звертання.

Сестра, мама, пан, добродій, Марія Миколаївна, Петро Васильович, сусід, сусідка.

● Із двома звертаннями (на вибір) складіть і запишіть речення.

Послухайте вірш Надії Красоткіної «Прекрасні звертання». Як можна по-різному звертатися до мами, тата, бабусі, дідуся? Запишіть ті звертання, які вам запам'яталися.

татку

Пограйтесь
у гру
«Хто більше?»

дідуся

4 Прочитай. Поміркуй, що спільного в цих двох уривках із віршів.

Спи ж ти, малесенький,
пізній бо час.

Леся Українка

Нащо ж ти віченьки знову розкрив?
Спи, моя пташко, то вітер завив.

Олександр Олесь

малесенький —
? складів, ? звуків,
? букв

● Випиши речення зі звертаннями, звертання підкресли.

5 Розіграйте уривок із відомої вам казки. Продовжте її.

— Зроби мені, тату, золотий човник та срібне весельце. Буду я рибку ловити та вас годувати.

— Куди тобі, синку? Ти ще маленький!

6 З українських народних казок випиши чотири речення зі звертаннями. Звертання підкресли.

НАВЧАЮСЯ ВИОКРЕМЛЮВАТИ ЗВЕРТАННЯ

- 7** Прочитайте вірш Сидора Воробкевича, виділяючи голосом звертання.

Про що йдеться у вірші?

Неможливо любити народ, Україну
без твого аромату, **слово, мій цвіте!**
Я ж тобі присягаюся, **мово єдина,**
на любов і на вірність на тисячоліття.

- Як звертання виділяється на письмі?
- Запишіть вірш, звертання підкресліть.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

В усному мовленні звертання виділяють **паузами**, а на письмі — **комами** або **знаком оклику**.

- 8** Прочитай речення.

Я — дослідник

Досліди, де може стояти звертання в реченнях.

Я — дослідниця

Україно! Ти для мене диво!

Василь Симоненко

Чуєш, **друже мій**, розмови?

Оксана Сенатович

Прийми мою любов, **народе рідний**.

Олександр Довженко

- У яких реченнях за метою висловлювання і за інтонацією вживається звертання? А як воно виділяється на письмі?
- Прочитай речення виразно, виділяючи голосом звертання.

Звертання може стояти **на початку, у середині і в кінці речення**.

- 9** Розподіліть ролі і прочитайте вірш Володимира Морданя. Виділяйте голосом звертання.

ВЕСЕЛКА

— Ти куди ідеш, веселко,
яром і горою?

— До ставка іду, малята,
стежкою крутою.

— А навіщо тобі воду
із ставочка брати?

— Буду жито і пшеницю
рясно поливати.

Хвилинка спілкування

— Чому ти до татка звертаєшся **папа**,
а до бабусі — **бабо**? Українською
мовою слід казати ...

— А я вважаю, що...
Продовжте розмову.

10 Прочитай вірш Варвари Гринько.

Ще в колисці немовля
слово «мама» вимовля.
Найдорожче в світі слово
так звучить у рідній мові.

*Мати, матінко, матусю,
мамо, мамочко, мамусю* —
називаю тебе я,
рідна ненечко моя.

● Вивчи вірш і запиши його з пам'яті.

11 Складіть і розіграйте сценку за поданою ситуацією. Пам'ятайте про звертання.

Мама втомлена прийшла з роботи. Ти хочеш допомогти їй роздягнутися, перевзутися, пропонуєш попити чаю, розпитуєш, як вона почувається.

12 Розіграй подібну ситуацію вдома з кимось із рідних. Виділяй голосом звертання.

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Утворіть речення і запишіть.
Дайте відповіді на запитання.

Листочки з дерева падають на землю.

Що опадає на землю?
Що роблять листочки?
З чого опадають листочки?
Куди листочки опадають?

Листочки.
Опадають.
З дерев.
На землю.

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

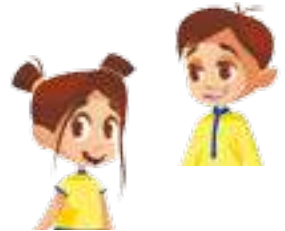
Я — учитель

Слова в реченні, що відповідають
на певні питання, називаються
членами речення.

Хвилинка спілкування

— Усі слова є членами речення.
— Ні, я з тобою не можу погодитися! Хіба
є членами речення слова **з, на**?
Продовжте розмову.

Слова **з, на, в, у, про** та інші, до яких **не можна поставити питання**, слугують для того, щоб пов'язати між собою слова в реченні, і вживаються з тими словами, які відповідають на питання.

1 Прочитай речення. Про про що в них мовиться?

Тихо осінь ходить гаєм.
Ліс довкола аж горить.
Ясен листя осипає.
Дуб нахмурений стоїть.

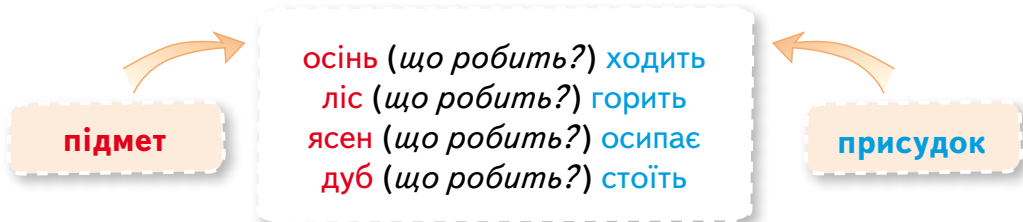
Надія Приходько

Член речення, який означає, про кого або про що говориться в реченні, називається **підметом**. До підмета можна поставити питання *хто?* або *що?*

- Відшукай члени речення, які вказують, що саме говориться про підмет. Став питання від підмета.

Член речення, який означає, що говориться про підмет, називається **присудком**. Присудок відповідає на різні питання: *що робить? що зробить? що робив? що зробили?*

- Чи є в цих реченнях, окрім підмета і присудка, ще якісь слова, що відповідають на певні питання? Назви їх.

- Підмет і присудок — це **головні** члени речення, його **основа**.
- Усі інші члени речення є **другорядними**. Другорядні члени речення можуть відповідати на різні питання: *де? коли? куди? який? як? скільки?*

- 2** Запишіть. Визначте в реченнях головні члени. Підкресліть їх.
Сонце гріє. Вітер віє з поля на долину (*Тарас Шевченко*).

Члени речення підкреслюються так:

підмет   присудок   другорядні члени речення

- Яке з речень відповідає такій схемі?

_____ .

- 3** Склади і запиши два речення про осінь за схемами.

1. _____ .

2. _____ .

ЗВ'ЯЗОК СЛІВ У РЕЧЕННІ

НАВЧАЮСЯ ВСТАНОВЛЮВАТИ ЗВ'ЯЗОК
МІЖ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

- 1 Запиши речення. Визнач у ньому головні члени речення — підмет і присудок.

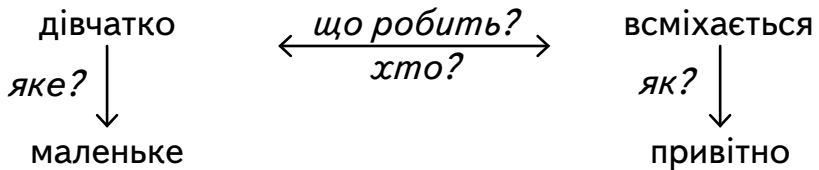
Маленьке дівчатко привітно
всміхається.

Постав питання від підмета до присудка.

А тепер — від присудка до підмета.

Від головних слів постав питання до залежних.

Зроби висновок про зв'язок між членами речення.

Зв'язок між членами речення можна встановити **за допомогою питань**.

Між головними членами речення існує двосторонній зв'язок. Питання можна ставити як від підмета до присудка, так і від присудка до підмета.

Між іншими членами речення існує зв'язок лише односторонній. Є **залежне слово**, до якого ставлять питання від **головного слова**.

Я — дослідник

Простеж, як встановлюється зв'язок між словами в реченні.

Я — дослідниця

- 2 Прочитай. Визнач основу речення. Установи зв'язок між членами речення.

Зажурена верба опустила свої віти.

Верба (що зробила?) опустила
 ? (яка?) зажурена
 Опустила (що?) ?
 ? (чиї?) свої

підмет + присудок =
 основа речення

Хвилинка спілкування

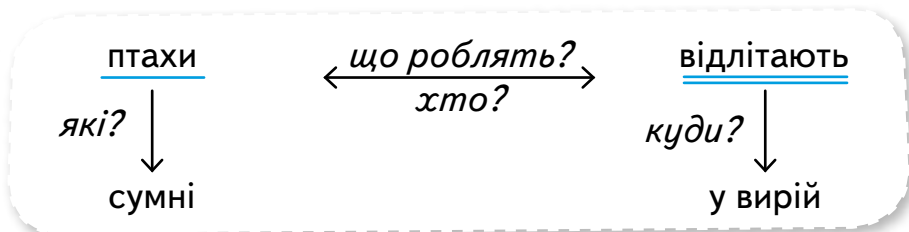
- Я все зрозумів! Щоб установити зв'язок між членами речення, треба визначити основу речення.
- Так! Потім знайти залежні слова від підмета, якщо вони є.
- Далі — залежні слова від присудка, якщо вони є.
- А в реченні ще можуть бути залежні слова від другорядних членів. Що тоді робити?
 Продовжте розмову.

Зв'язок між членами речення можна подати і за допомогою схеми.

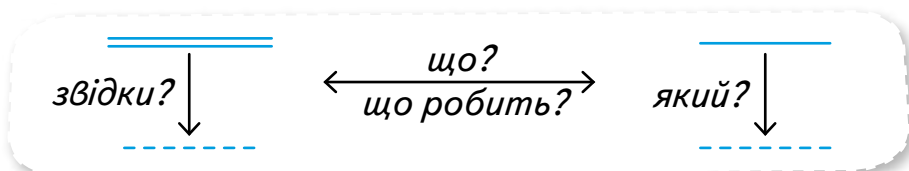
- 3** Запиши речення. Підкресли в ньому головні члени.

Сумні птахи відлітають у вирій.

- За поданою схемою покажи зв'язок між членами речення.

З неба сіє дрібний дощик.

- 4** Склади і запиши два речення зі словом **осінь** так, щоб в одному реченні це слово було підметом, а у другому — другорядним членом речення.

УСТАНОВЛЮЮ ЗВ'ЯЗОК МІЖ СЛОВАМИ В РЕЧЕННІ

- 5 Випиши з тексту виділені сполучення слів за зразком. Установи між словами зв'язок за допомогою питань.

Барвінково, волошково
в небі світиться зоря.
Починаймо рідне слово
зі сторінки «Кобзаря».

Анатолій Камінчук

Світиться (як?)
барвінково.

- 6 Користуючись поданими схемами і питаннями, доповніть речення другорядними членами і запишіть.

Пожовтіло листя

де? ↓

Надходить осінь

яка? ↓

Вітер повіяв

де? ↓

Птахи відлітають

куди? ↓

- 7 Складіть речення за схемами і запишіть.

1. _____ = _____ - - - - - .
2. = _____ - - - - - .

- 8 Склади і запиши три речення про краєвид із твого вікна.

Що я знаю?

- Назви речення за метою висловлювання.
- Які речення можуть бути окличними? Який розділовий знак ставиться у кінці окличних речень?
- Що таке *звертання*? Наведи приклади звертань.
- Як виділяється звертання на письмі? Де воно може стояти?
- Що називається *членами речення*? Які члени речення ти знаєш?
- На які питання відповідають головні члени речення?

СЛОВО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

У розділі ти будеш вивчати:

БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА

гребінець у півня —
гребінець у хлопчика —
гребінець хвилі

СИНОНІМИ

красивий, гарний,
хороший

говорити, балакати,
розмовляти

СЛОВА ІЗ ПРЯМИМ І ПЕРЕНОСНИМ ЗНАЧЕННЯМ

золота сережка —
золота осінь

АНТОНІМИ

працювати —
відпочивати

великий — малий

ПОЯСНЮЮ ЗНАЧЕННЯ БАГАТОЗНАЧНИХ СЛІВ

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

- Слова в мові щось означають, тобто мають **значення**.
- Слова бувають **однозначними** і **багатозначними**.

Однозначне

слово має тільки одне
значення, тобто називає
якусь одну істоту, предмет,
ознаку, дію

- **моряк** — людина, яка служить на флоті
- **сом** — прісноводна риба

Багатозначне

слово має багато значень,
уживається в різних
значеннях

● йти

людина йде (пересувається)
літак йде на посадку (летить)
урок йде (триває)
дощ йде (лє)

1 Прочитай уривки з віршів.

Ми спитали журавля:
«Де найкраща **земля**?»
Журавель відповідає:
«Краще рідної немає».

Платон Воронько

Слово
земля

однозначне

багатозначне

Відшуміли поза гаєм
щедрим колосом поля.
Називається врожаєм
те, що родить нам земля.

Тамара Коломієць

- У якому значенні вжито слово **земля** в першому вірші? А у другому?

- 2** Складіть або пригадайте відомі вам речення зі словом **земля** в різних значеннях. Запишіть найкращі речення.

Земля — планета
земля — країна
земля — ґрунт
земля — поле

Рідна земля і в жмені мила.

Хвилинка спілкування

— Я склав речення, у яких слово **шапка** має різні значення. *У хлопчика гарна шапка. Дівчинка також має гарну шапочку.*

— Та ні, я думаю, що в цих реченнях слово **шапка** має однакові значення. Але це слово може мати й інші значення. І в цвяха є **шапка**...

Продовжте розмову.

Щоб визначити, скільки значень має слово, звертайтеся до **тлумачного словника**.

- 3** Подумайте, які значення мають ці слова. Запишіть за зразком.

крило
ручка
голова

Баба — бабуся;
снігова баба.

- 4** Прочитай речення. Як ти розумієш значення слова **ніжка** в кожному випадку?

Дитина вже почала ходити ніжками.

Ми з дідусем полагодили стілець зі зламаною ніжкою.

На пеньку вмостилася ціла сімейка грибів на тонких ніжках.

- Одне з речень (на вибір) перебудуй на речення зі звертанням і запиши.

- 5** Запиши слова. Підкресли ті, що мають кілька значень. Доведи, що це так.

Язык, новорічний, вінок, січень, понеділок, зірка, клас, зошит, машина.

РОЗПІЗНАЮ ПРЯМЕ І ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Слова вживаються у **прямому** і **переносному** значеннях.

Я — дослідник

Поміркуй, як можна розрізнити слова із прямим і переносним значенням.

Я — дослідниця

? значення

золота монета
гострий ніж
дівчинка спить

? значення

золота дитина
гострий біль
берізка спить

- Перевір свої міркування за поданим висновком.

Якщо слово є природною назвою предмета, то це слово вжито у **прямому значенні**. Якщо значення слова переносять на інші предмети чи явища за подібністю, то слова вжито в **переносному значенні**.

- 1 Прочитай вірш Ганни Черінь. Подумай, чому він так називається.

ТИША

Тихо-тихо восени.
Мовчки мріють ясени,
а під їхні мідні шати
постелились трави спати.
І безмовну колискову
заспівали зорі знову.

Мідні шати — кольору міді (червоно-жовті).

- Випиши сполучення слів, у яких ужито слова в переносному значенні.
- Якими членами речення є виписані слова?

- 2 Зі словом **плаче** склади і запиши два речення так, щоб у першому реченні це слово вживалося у прямому значенні, а в другому — у переносному.

Прочитай приховане речення.
Як ти його розумієш?

пла за жов хо ми лод
ми че сльо тень ни

3 Запишіть сполучення слів, у яких слова вжито у прямому і переносному значеннях. Поясніть значення слів.

Пряме значення

Танцює дитина — танцює листя.
Залізне здоров'я — залізні двері.
Чистий рушник — чиста совість.

Переносне значення

Наведіть свої
приклади.

● Складіть і запишіть речення з кожним сполученням слів.

НАВЧАЮСЯ ДОРЕЧНО ВЖИВАТИ СЛОВА В МОВЛЕННІ

4 Утворіть і запишіть ті сполучення слів, у яких слова вжито в переносному значенні.

Сумує (верба, дитина), залізний (цвях, характер), глибока (криниця, думка), важкий (приклад, мішок), солодкий (цукор, сон), дивиться (людина, сонце), прийшла (мама, осінь).

Пограйтесь у гру
«Вилучте «зайве» сполучення слів».

нахмурений дуб
радісне сонечко
красивий хлопець
сердитий вітер

яблуневий сад
дерев'яний стіл
лагідний промінь
голубе небо

гострий спис
золотий дощ
сумний ліс
теплі слова

5 Вибери одну із груп сполучень слів, склади і запиши речення з кожним із них.

6 Із підручника з читання випиши три речення, у яких слова вжито в переносному значенні.

БЛИЗЬКІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ СЛОВА — СІНОНІМИ

РОЗПІЗНАЮ БЛИЗЬКІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ СЛОВА

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

говорити

казати

мовити

Слова, які звучать по-різному, але мають близьке чи однакове значення, називаються **сінонімами**.

- 1** Прочитайте невеликий опис. Які близькі за значенням слова дібрав автор?

Сніжок саме тому, що легкий, майже невагомий, назбирав собі так багато синонімів: він падає, летить, трясє, сипле, кружляє, танцює, мерехтить, мете, роїться, порóшить... (*Андрій Содомора*).

- Допиши ряд синонімів.

Сніжок падає, ?, ?, ? .

- 2** Згрупуйте і випишіть у два рядки слова-сіноніми.

Рідний край, діти, учні, Батьківщина, Вітчизна, учениці, школярі, Україна, дівтора, школярки, наша країна.

Хвилинка спілкування

- Я думаю, що слова **парк** і **ліс** є синонімами.
  - А я так не вважаю. Бо...
- Продовжте розмову.

Пограйтесь у гру
«Вилучте «зайве» слово».

сміятися
реготати
смішно
хихикати

дорога
дорожній
шлях
шосе

лелека
птах
пташиний
чорногуз

3 Вибери групу синонімів. Склади і запиши з ними речення.

4 До виділених слів добери синоніми за зразком. Спочатку спробуй зробити це усно. Потім звір за довідкою і запиши.

Чисте джерело, **чисте** небо, **чисті** руки.

Свіжий калач, **свіжа** сорочка, **свіжий** вітер.

Суха погода, **суха** булка, **сухий** рушник.

Довідка

Прозоре, вимиті, безхмарне.
Чиста, холодний, сьогоднішній.
Жарка, невогкий, черства.

Чисте
джерело —
прозоре
джерело.

Перевіряй значення слів за **тлумачним словником**
або **словником синонімів**.

5 Доберіть до поданих слів синоніми. Запишіть за зразком.

будинок
сміливий
сумувати
веселий
дітвора

Говорить — розповідає,
мовить, розмовляє.

● Із синонімами однієї групиклади і запиши різні речення.

НАВЧАЮСЯ ДОРЕЧНО ВЖИВАТИ СЛОВА В МОВЛЕННІ

6 Прочитай. Доведи, що це текст.

Хто охороняє здоров'я дерев? Це робить дятел. Цілий день проводить лісовий лікар медичний огляд своєї ділянки. Птах перелітає з дерева на дерево, заглядає в кожну щілину. Від гострого дзьоба незвичайного хірурга не сховатися жодній шкідливій комасі (За Юрієм Старостенком).

Хірург — лікар (лікарка), що оперує хворих.

- Які слова, близькі за значенням, уживаються в цьому тексті замість слова **дятел**? З якою метою?

Перевір свої міркування за поданим висновком.

Слова і сполучення слів **птах, лісовий лікар, незвичайний хірург** ужито в тексті для того, щоб не повторювати слова **дятел**. Крім того, вони допомагають пов'язувати між собою речення.

7 Учні (учениці) запропонували на місце пропусків у тексті вставити потрібні за змістом слова. Прочитайте записаний ним (нею) текст.

РОЖЕВА ЧАЙКА

Рожева чайка — окраса Арктики. Наче яскрава квітка, ширяє рожева чайка серед суворої природи Півночі. Рожева чайка харчується рибою. У незамерзлих ополонках Північного Льодовитого океану проводить рожева чайка більшу частину свого життя.

- Подумайте, які слова і в якому реченні доцільно вжити, щоб уникнути невдалих повторів. Відредагуйте текст (усно).

Який недолік ви помітили?

- 8** Уявіть себе в ролі науковців. Поясніть і запишіть за допомогою відповідних синонімів значення висловів.

бити байдки
ламати голову
узяти себе в руки
обвести навколо пальця

Узяти ноги на плечі — швидко побігти.
Накивати п'ятами — втекти.

- 9** Уяви себе в ролі письменника (письменниці). Прочитай текст, добираючи з дужок слово, яке найточніше виражає думку. Запиши утворений текст.

Уранці до будинку підлетіла (група, зграя) горобців. Вони сіли на кущі й голосно (співали, щebetали, цвірінькали). А потім (побачили, угледіли, помітили) під вікном годівничку. Птахи (спурхнули, знялися, злетіли) з куща і мерщій туди. Тепер (горобці, птахи, пернаті друзі) навідуються до нас щодня.

Цей текст — розповідь чи міркування?

- 10** За поданим початком склади невелику розповідь, використовуючи синоніми з довідки.

З гілки на гілку перелітають синички. Вони завітали в сад за поживою.

Довідка

Метушливі пташки, пернаті друзі, охоронці садів, жовтогруді красуні.

- Добери заголовок і запиши утворений текст.

ПРОТИЛЕЖНІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ СЛОВА — АНТОНІМИ

РОЗПІЗНАЮ ПРОТИЛЕЖНІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ СЛОВА

Слова, які мають протилежне значення, називаються **антонімами**.

Хто швидше відгадає загадку?

Чорна корова всіх людей поборола.
А білий віл усіх людей побудив.

- 1 Вивчи загадку і запиши її з пам'яті.
● Підкресли протилежні за значенням слова.

- 2 Поєднай частини прислів'їв і запиши. Підкресли всі антоніми.

Новіх друзів май,
Більше думай,
Ледачий голодний,

а працювiтий ситий.
а менше говори.
а старих не забувай.

- 3 До слів доберіть протилежні за значенням і запишіть.

день — ніч

пла́кати
схі́д
запита́ння
мовчати
швидкий

веселий
шкі́дливий
ту́т
вгору
добре

- 4 Поміркуйте, що ви знаєте про **добро** і **зло**. Складіть невеликий текст. Доберіть до нього заголовки.

- Найкращий текст запишіть.

добро

зло

5 Утвори сполучення слів із протилежним значенням і запиши.

тиха вулиця
тиха течія
тихий крок
тиха розмова

Тихий спів — дзвінкий спів.

Довідка

Гомінка́, швидкий, голосна, стрімка́.

- Усно склади речення із двома сполученнями слів (на вибір).
- Добери синоніми до слова **голосний**.

Слова

швидкий — стрімкий

синоніми

антоніми

6 Прочитай прислів'я. Як ти його розумієш?

Колос повний до землі гнеться, а пустий — угору пнеться.

- Запиши. Підкресли антоніми.

НАВЧАЮСЯ КОРИСТУВАТИСЯ СЛОВНИКАМИ СИНОНІМІВ, АНТОНІМІВ

Перегляньте відео. Які зі словників вам уже відомі? Що в них можна відшукати? Що подано у словнику синонімів? А у словнику антонімів?

У словниках слова розміщено в алфавітній послідовності. Щоб знайти слово у словнику, треба визначити, з якої букви воно починається.

7 Прочитай висловлювання Максима Рильського про словник. Як ти його розумієш?

Не бійтесь заглядати у словник: це пишний яр, а не сумне провалля.

- Знайди синоніми до слова **яр** у словнику синонімів.
- Які слова мають протилежне значення тільки в цьому тексті?

8 Прочитайте вірш Алли Свашенко. Про яких братів у ньому йдеться? Придумай заголовок до тексту.

З братом я живу у парі, та не в злагоді — у сварі. Робимо все залюбки, тільки завжди навпаки. Я збираюся лягати, брат лише почав вставати,	я почну відпочивати, він рушає працювати. Як він може веселитись, коли мушу я журитись? Я стою, а брат біжить. Як нас люди звуть, скажіть!
---	---

- Випишіть парами антоніми з вірша.
- Знайдіть у словнику антонімів протилежні за значення слова до слів **робити, завжди**.
- У словнику синонімів знайдіть близькі за значенням слова до слів **навпаки, залюбки**.

Хвилинка спілкування

— Ти вже знаєш, як користуватися словником?
— Та в словнику шукати довго! Краще в Інтернеті: набираєш слово — і комп'ютер видає відповідь.
Продовжте розмову.

9 Добери синоніми та антоніми до поданих слів самостійно або скористайся словниками. Запиши за зразком.

**Веселий —
радісний, сумний.**

працювати
говорити
добре
сміливий

Що я знаю?

- Які слова називаються *однозначними*? А *багатозначними*? Наведи приклади однозначних і багатозначних слів.
- Як відрізнити, коли слово вжито у прямому значенні, а коли — у переносному?
- Які слова називають *синонімами*? Наведи приклади.
- Які слова називають *антонімами*? Наведи приклади.
- Яка роль синонімів та антонімів у мовленні?

БУДОВА СЛОВА

У розділі ти будеш вивчати:

У СЛОВІ Є

основа

закінчення

ЧАСТИНИ ОСНОВИ

корінь

казка, казочка, казати

префікс

приказка, підказка

суфікс

казка, казочка, казкар

Дізнаєшся про:

орфограми в коренях,
префіксах, суфіксах

ЗАКІНЧЕННЯ СЛОВА, ЙОГО РОЛЬ У РЕЧЕННІ

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ЗАКІНЧЕННЯ У СЛОВІ

- 1** Прочитайте і запишіть прислів'я. Поясніть, як ви їх розумієте. Пригадайте інші прислів'я про книжку.

Книжка мовчки все розкаже.
Людина без книжки, як криниця
без води.
Книжку читай — розуму набирай.

Я — дослідник

Досліди, як знайти
закінчення у слові.

Я — дослідниця

- Яке слово повторюється в цих реченнях?

Зверни увагу, як змінюється в реченні слово **книжка**.
Визнач частину слова, яка змінюється.
Це — закінчення. Зроби висновок, як знайти закінчення.

Змінна частина слова називається **закінченням**. Щоб
знайти закінчення, треба змінити слово.
Закінчення стоїть у кінці слова.

Закінчення позначають так: *книжк* [а], *книжк* [у], *книжк* [оу].

- 2** Переставте рядки так, щоб прочитати вірш Мар'яни Савки.
З якою метою авторка написала свій твір?

Країн багато на великій **карті**,
бо це твоя **земля**, це **Україна**.
Її **люби** і будь завжди на **варті**,
та серед них — вона, твоя **єдина**.

Слова
в́арта — **сторóжа**

синоніми

антоніми

- Запишіть відновлений вірш. У виділених словах позначте закінчення.

- 3** Склади і запиши своє речення про Україну. Познач закінчення
в цьому слові.

- 4** Запиши, змінюючи слова в дужках так, щоб вони зв'язувалися з іншими словами в реченні.

Люб^(и)ть (книжка)! Із (книжка) ви зможете заглянути в глибину історії або в далеке майбутнє. За допомогою (книжка) виростатимете добрими, мудрими, чесними, хоробрими. (Книжка) навчить шанувати батьків, любити свою Вітчизну.

- Прочитай утворений текст. Про що в ньому розповідається?
- Знайди в тексті спонукальне речення.

Зверни увагу на слово **книжка** у створеному тексті.

Яка частина слова змінювалася?

Поміркуй чому.

Зроби висновок, для чого слугують закінчення в реченні.

Я — дослідник

Досліди, яка роль закінчення в реченні.

Я — дослідниця

Закінчення слугує для зв'язку слів у реченні. За допомогою закінчень можна утворити різні **форми того самого слова**.

- 5** Що треба зробити зі словами, щоб утворити з них речення? Побудуйте речення і запишіть.

Після, ходити, уроки, учні, до, парк, клас, наш.

- Які слова ви змінювали?

країна
країну
країною

- 6** За світлиною добери і запиши слова з поданими закінченнями. Склади і запиши речення з одним зі слів.

-а
-о
-е
-ий
-ють

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ НУЛЬОВЕ ЗАКІНЧЕННЯ

7 Прочитайте слова у стовпчиках. У кожному стовпчику різні слова чи форми того самого слова?

сірий
сірого
сірому

бачу
бачиш
бачить

сад
садом
саду

Чи є
закінчення
у слові **сад**?

● Визнач закінчення слів.

Закінчення може бути **нульовім**. Його можна визначити шляхом зіставлення з іншими формами цього слова.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

Нульове закінчення позначають так: *сад* □, *Назар* □, *літак* □.

8 Прочитайте вірш Василя Шаройка.

ХИТРЕ МІСТО
— В **Лондоні тумани** часто, —
Гнат Петрович каже. —
Діти, хто із вас на **карті**
нам його покаже?

Подає **указку Грицю**.
Але **Гриць** затіявся:
— Я не можу, бо в **тумані**
Лондон заховався.

Як ви розумієте
заголовок
тексту?

Затіятися — вперто наполягати на своєму; упиратися.

● Визначте закінчення у виділених словах. У яких словах закінчення є нульовим? Запишіть їх.

Пограйтесь
у слова.

дайрек

крейда

роук

трапа

рукач

докаш

зотиш

шокла

9 Запиши відгадані слова, познач у них закінчення.

- Якою темою об'єднано ці слова? Склади і запиши речення про школу. Визнач у цьому слові закінчення.

10 Доповни загадку словами з довідки і відгадай.

Хоч не солодкий, та дуже ? .

Хоч і ? , проте дорогий.

? обідати — він на столі.

? його і дорослі, й малі.

Довідка

Сядеш, дешевий, смачний, люблять.

- Запиши слово-відгадку. Визнач у ньому закінчення.
- Наведи приклади слів, які мають таке саме закінчення. Запиши їх.

Хлібом і сіллю зустрічаємо гостей.

Змарнуєш на жнивах хвилину — втратиш не одну зернину.

Перегляньте відео. Коротко розкажіть про те, як приходять на стіл хліб.

11 Склади і запиши три речення про хліб. У кожному реченні познач закінчення у слові **хліб**.

Частина слова без закінчення називається **осно́вою**. Основа слова передає його основне значення.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

Основу позначають так: дружб, мир.

1 Прочитайте вірш Бориса Слюсара.

ТОЧНА ПРИКМЕТА

— Скажи мені, Миколо,
твій **брат** прийшов зі **школи**?

— Авжеж.

— Ти точно знаєш? —

сусідка знов питає.

— Прийшов, бо **наша кішка**
сховалася під **ліжко**.

Як ви розумієте заголовок?

- Випишіть виділені слова, позначте закінчення та основу.

2 Утвори і запиши слова із пропонованих основ і закінчень.

- Запиши утворені слова. Познач закінчення та основи.
- Від яких основ можна утворити кілька слів?

сел-
квіт-
біл-
бач-
гра-

-и
-ий
-о
-є
-иш

Хвилинка спілкування

— Цікаво: у тексті є основна частина, у реченні є підмет і присудок — основа речення. А у слові?

— У слові ...

Продовжте розмову.

3 Запишіть слова, позначте закінчення та основу.

Вода, водний, підводний.

Я — дослідник

Досліди, з яких частин складається основа.

Я — дослідниця

Визнач спільну частину основи у записаних словах.
Це — **корінь**.

Визнач частину основи перед коренем. Це — **префікс**.

Визнач частину основи між коренем і закінченням. Це — **суфікс**.

Основа слова може складатися з **кореня, префікса, суфікса**.

Корінь є обов'язковою частиною основи!

Частини основи — префікс, корінь, суфікс — на письмі позначаються так:

підводн ий.

4 Запиши слова, познач у них закінчення та основу.

Лікарня, вечірній, прихід, баранчик, житловий, жартівник, премудрий, прадід.

Знайди слова, заховані в цих словах.

дубок

5 Відгадай загадку, запиши відгадку.

Живе один батько,
тисячі синів має,
усім шапки справляє,
а сам не має.

загадк а

- У словах відгадки визнач закінчення та основу.
- Склади і запиши з цими словами речення.

Справляти — купувати, замовляти у майстра.

СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА. КОРІНЬ СЛОВА

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ КОРИНЬ,
ДОБИРАТИ СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА

- 1** Порівняйте слова і скажіть, що між ними спільного, а що — відмінного.

Ліс, лісок, праліс, лісовий, лісник, лісництво.

- Укажіть у цих словах спільну (однакову) частину. Як вона називається?

- Слова, які мають спільну частину, однакову за звучанням і значенням, називають **спорідненими**. Спільна частина **споріднених** слів називається **коренем**.
- Споріднені слова також називають **спільнокореневими**.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- 2** Прочитай вірш Марії Познанської.

ХМАРКА

З далекого моря занесло хмарину.
Приніс її вітер, підгонив у спину.
Стомила, заплакала хмаронька та
і сльози свої пролила на жита,
на гай, на долини. Сльозини-перліни.

- Випиши спільнокореневі слова. Добери ще кілька споріднених слів і запиши їх. Познач у них закінчення, основу та корінь.

Деякі слова, хоч і мають однакові частини за звучанням, проте не є спільнокореневими.

- 3** Прочитайте групи слів, поясніть їхні значення.

Ліс, лисий.

Рана, ранок.

Гора, горе.

Вода, водій.

Ці слова
спільнокореневі?

4 Прочитай корені слів. Поміркуй, що вони можуть означати.

Спів-, чорн-, шир-, біг-, хат-.

- Добери і запиши слова з такими коренями.

Хто більше?

РОЗРІЗНЯЮ СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА І ФОРМИ СЛОВА

5 Розподіліть слова́ до слова́ **спів** на дві групи.

споріднені слова

форми того самого слова

Спів, співати, співу, співом, співаночка, заспіваний.

- Пояснить, чому саме так ви розподілили слова.

6 Прочитай вірш Ярослава Скидана. Визнач його тему.

БАТЬКІВЩИНА

Україна — рідний край,
рідне поле, зелен гай,
рідне місто й рідна хата,
рідне небо, рідна мати.

Слова
край — країна

спільно-
кореневі

форми одного
слова

- Чи є у вірші спільнокореневі слова?
- Чи можна вважати спільнокореневими (спорідненими) слова **Батьківщина, Україна**? Чому?
- Знайди у вірші й випиши різні форми того самого слова. Чому їх не вважають спорідненими словами?

Пограйтесь у гру
«Вилучте «зайве» слово».

дуб
дубок
задубіти
дубом
дубовий

слива
сливовий
сливою
сливі
сливу

7 Добери і запиши спільнокореневі слова до слова **рід**. Познач у них корінь.

ПРАВИЛЬНО НАГОЛОШУЮ СЛОВА

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

На́голос — це посилення голосу на одному зі складів слова. В українській мові наголос є **вільним**, тобто може стояти на будь-якому складі слова.

- 1** Прочитай виразно вірш Наталії Трохим. Добери до нього заголовок.

Походила осінь містом,
насмітила жовтим листом,
всюди листя натрусила,
забавлялась — залишила.
Вітер листя підхопив,
покружляв — і теж лишив.
Видно, вирішив: — Дарма,
прибиратиме сама
зима...

о́сінь
завда́ння
чергові́й

- Випиши перше речення з вірша. Перевір написане за підручником.
- Постав знак наголосу у словах.

- 2** Прочитайте вголос слова.

Дро́ва, вира́зно, сантимéтр, листопа́д, предме́т, чита́ння,
кіломе́тр, ходжу́, беремо́, донести́, була́, живемо́, нові́й, о́лень,
по́друга, посере́дині.

- Запишіть спочатку слова, у яких наголошений перший склад, далі — другий, потім — третій. Підкресліть ненаголошені склади.

А ти знаєш?

У чеській, ісландській та естонській мовах наголос завжди на першому складі слова. У французькій, вірменській та узбецькій мовах — на останньому складі. А в польській та грузинській наголошений передостанній склад.

3 Прочитай вірш В'ячеслава Романовського.

Наголос — то зовсім не дрібниця.
З наголосом вірно подружи,
і відкриє слово таємницю:
о́брази, обра́зи, образи́.

- Що ти скажеш
- про роль наголосу
- у словах?

- Поясни значення виділених слів. Якщо не знаєш — звернися до тлумачного словника.

Наголос може змінювати значення слова чи його форму.

4 Прочитайте слова у кожному стовпчику і порівняйте.

о́рган — орга́н
при́клад — прикла́д

о́зера — озе́ра
пі́сні — пісні́

доро́га — дорога́
дзвóни — дзвони́

- Поставте питання до слів. Поясніть їхні значення.
- Наведіть свої приклади, як наголос змінює значення слова чи його форму. Запишіть.

Орга́н — найбільший духовий клавішний музичний інструмент, що складається з набору труб, у які надходить повітря.

5 Запишіть слова. Позначте в них наголос.

Алфавіт, помилка, також, комбайнер, мабуть.

- Як це завдання виконав твій однокласник (твоя однокласниця)? Що ви помітили?

Деякі слова в українській мові мають **подвійний наголос**: *завжди́ і за́вжди.*

- Позначте обидва наголоси у слові.

6 Складіть і запишіть три речення за світлицю. Позначте наголос в усіх словах.

но́вий
о́лень
по́друга

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРО ОРФОГРАМУ

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ СЛОВА З ОРФОГРАМАМИ,
ПЕРЕВІРЯТИ ЇХ

Орфогра́ма — це правильне написання, яке треба вибрати з кількох можливих варіантів.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

Орфограми бувають

буквені

велика чи мала буква

небуквені

апостроф, перенос слова

1 Поміркуйте, яка орфограма в цих словах.

п'ятниця, ім'я, в'юн, б'є

● Запишіть ще кілька слів із такими орфограмами. Перевірте їх.

2 Поміркуй, яка орфограма в цих словах.

хо-джу
три-ста
учи-тель

мі-сто
міс-то

● Запиши свої приклади.

Я — дослідник

Поміркуй, як визначити орфограму у слові.

Я — дослідниця

Визначаємо орфограму у слові **Київ**.
З великої чи з малої букви писати?
Використовуємо правило: *на́зви країн, міст, сіл, річок тощо* — це власні іменники, які пишуться з великої букви.
Отже, пишемо **Київ**. Орфограма тут:
Велика літера у власних назвах.

3 Визнач орфограми в цих словах.

Тарас, місто, Рекс, Дніпро, яблуня,
вулиця.

- Запиши за зразком кілька сполучень слів, які є загальними і власними назвами.

дівчинка Оля
село Великі Гаї
місто Тернопіль

Хвилинка спілкування

— Скажи, будь ласка, чому в тексті слово **Маргаритка** написано з великої букви? Це ж назва квітки, треба з малої писати.
— Ні, у цьому тексті це... Тому пишеться з великої літери.
Продовжте розмову.

4 Виразно прочитай текст.

У селі Кривче, що на Борщівщині, міститься Кристалева печера. Це одна з найбільших карстових печер у країні. Довжина її сягає 23 км.

Незабутні враження на відвідувачів печери справляють різнокольорові кристали. Вони нагадують мерехтліві кам'яні квіти, що вкривають стіни печерних коридорів.

Печеру можна відвідувати цілорічно. Температура тут тримається постійно 10–11 °С (Із журналу).

Карстові — такі печери, які виникають унаслідок розчинення гірських порід водою.

- Випиши слова з відомими тобі орфограмами.

5 Побудуй невелику розповідь про дивовижні місця України, які тобі доводилося відвідати або про які ти дізнався (дізналася) із книжок, Інтернету.

6 Випиши з орфографічного словника десять слів із відомими тобі орфограмами. Прочитай їх у класі.

НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ ЗВУКИ [Є], [И] В КОРЕНЯХ СЛІВ. ПОЗНАЧЕННЯ ЇХ НА ПИСЬМІ

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯТИ СЛОВА З НЕНАГОЛОШЕНИМИ ГОЛОСНИМИ [Є], [И]

1 Прочитай вірш Якова Щоголева.

Темная діброва
стихла і мовчить;
листя пожовтіле
з **дерева** летить.

Дібро́ва — листяний ліс, у якому переважає дуб.

- Впиши виділені слова, познач у них наголос. Вимов наголошені звуки.

Під наголосом **голосні звуки [є]**
та **[и]** завжди вимовляються чітко
і виразно.

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

2 Прочитайте слова у стовпчиках. Порівняйте вимову голосних звуків у виділених коренях.

те́мний — **темні́ти**
де́рево — **деревá**

сти́хла — **тихе́нько**
ли́стя — **листо́к**

- Як вимовляються голосні звуки у наголошених складах? А в ненаголошених?

Вимовляй
[те^мні́ти] [де^ревá]
[ли^сто́к] [ти^хе́нько]

Ненаголошений **звук [є]** у вимові наближається до **звуча [и]**: [зе^мля́], [пе^ро́].

Ненаголошений **звук [и]** у вимові наближається до **звуча [є]**: [ли^сто́к], [зи^ема́].

Хвилинка спілкування

— Татку, дивись, який зелений острів.
Швидше туди! Греби! Греби!
— Донечко, які гриби? Там не ростуть гриби.
Продовжте розмову.

гребі́ — грéбля
грибі́ — гриб

- 3** Прочитайте слова. Правильно вимовляйте голосні звуки в ненаголошених складах.

[и^е] — [и]
димі́ — дим
киті́ — кит

[е^и] — [е]
селó — сéла
веслó — véсла

- Запишіть слова. Підкресліть букви, якими позначено наголошені і ненаголошені звуки.
- Якою буквою позначено наголошений і ненаголошений звук [е]?
- Якою буквою позначено наголошений і ненаголошений звук [и]?

- 4** Прочитай виразно вірш Вадима Скомаровського. Правильно вимовляй виділені слова.

ЛІСОВА КОЛИСКА

Стежка, **озеро**, стіжóк —
все у падо́лісті,
і в гніздечку для пташок
задрімав сухий **листок**,
наче у колиці.

Я — дослідник

Поміркуй і скажи, від яких слів утворилося слово **падо́ліст**.

Я — дослідниця

Стіжóк — щільно укладена велика купа сіна, соломи, що зберігається просто неба.

- Поміркуй, чому вірш має таку назву.
- Запиши вірш. У виділених словах постав наголоси, підкресли букви, що позначають ненаголошені звуки [е], [и].

Прийшов листопа́д — зимі рідний брат.

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ЗАПИСУВАТИ СЛОВА З НАНАГОЛОШЕНИМИ [Е], [И]

5 Прочитайте слова. Правильно вимовляйте голосні звуки в ненаголошених складах.

в..сна́
з..мля́
кр..ло́
ч..сло́

в́єсни
з́емлі
крі́ла
чі́сла

Я — дослідник

Поміркуй, за допомогою чого під час письма перевіряємо слова з ненаголошеними [е], [и] в коренях.

Я — дослідниця

- У яких словах голосні звуки [е], [и] вимовляємо чітко й виразно? Чому? Які букви пишемо?
- Запишіть слова лівого стовпчика, уставляючи пропущені букви. Орієнтуйтеся на написання слів правого стовпчика.

Під час написання слова́ з ненаголошеними [е], [и] в коренях треба **перевіряти наголосом**.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

6 Зміни слова так, щоб ненаголошений склад став наголошеним. Запиши за зразком.

перо́ — пѐра

крило́ — ?
село́ — ?
зима́ — ?
земля́ — ?

- Чи допомогла така зміна слів з'ясувати, яку букву писати в ненаголошеному складі? Чому?

Зроби висновок, що треба зробити зі словом, щоб дізнатися, яку букву (**е** чи **и**) писати в ненаголошеному складі.

7 Прочитайте вголос споріднені слова.

В..сляр, в..сла, в..слувати.

- Чи є серед них слово, яке допоможе дізнатися, яку букву писати в ненаголошених складах? Свої міркування обґрунтуйте.

8 До слова **димок** добери і запиши споріднені слова. Постав у них наголос. Визнач слово, яке допомогло записати правильну букву в ненаголошених складах. Зроби висновок.

- Щоб знати, яку букву (**е** чи **и**) писати в ненаголошеному складі кореня, треба змінити слово або дібрати до нього спільнокореневе так, **щоб ненаголошений голосний став наголошеним**.

зимá — зíми

зимá — зíмонька

9 Прочитай вірш Анатолія Камінчука. Придумай до нього заголовок.

Листя падає додолу.
Засинає гай і поле.
На в..рбі один л..сточок.
До з..ми один д..ньочок!

- Добери **перевірні** слова, щоб перевірити, яку букву (**е** чи **и**) писати в ненаголошеному складі.

- Запиши вірш, уставляючи пропущені букви у словах.
- Написання якого слова не треба було перевіряти? Чому? Добери до нього споріднені з ненаголошеним [и] і запиши їх.

10 Утвори прислів'я і запишіть. Як ви їх розумієте?

Без сім'ї
Яке дерево, такі й віти,
Усе купиш,

які батьки, такі й діти.
лише тата і мами — ні.
нема щастя на землі.

- Підкресліть слова з орфограмами: **ненаголошені [е], [и] в коренях слів**. Доберіть до них перевірні і запишіть слова парами.

11 Уяви себе в ролі письменника (письменниці). Спробуй скласти невеликий текст «Як починається зима?».

- Запиши свій текст, пам'ятаючи вивчені правила.

12 Із ряду споріднених слів вибери і запиши тільки ті слова, які можуть бути перевірними до поданих слів із ненаголошеними [е], [и].

Земля́ — земелька, земляний, підземний.
Вишнѐвий — вишенька, вишня, вишняк.
Сині́ти — синій, синяк, синенький.

ВИМОВА І ПРАВОПИС СЛІВ ІЗ НАНАГОЛОШЕНИМИ [Е], [И], ЩО НЕ ПЕРЕВІРЯЮТЬСЯ НАГОЛОСОМ

НАВЧАЮСЯ КОРИСТУВАТИСЬ ОРФОГРАФІЧНИМ СЛОВНИКОМ

1 Прочитай слова. Усно добери до них перевірни.

т..хенько
в..селий
оз..ро
с..лач
м..док

м..даль
вогн..ще
к..піти
ап..льсин
п..ріг

Як правильно
записати ці
слова?

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

- У яких словах наголошені [е], [и] перевірити наголосом неможливо?

- У деяких словах ненаголошені [е], [и] **не можна перевірити наголосом.**
- Правопис таких слів треба звіряти за **орфографічним словником.**

триво́га
секунда
кише́ня
президе́нт

2 Прочитайте слова. Чи можна перевірити наголосом правопис пропущених у них букв?

Ап..тит, хв..лина, ч..решня, гр..міти,
д..ректор, кр..ниця, пш..ниця.

- Перевірте написання цих слів за орфографічним словником і запишіть, уставляючи замість крапок пропущені букви.

Погrajтесь у гру
«Вилучте «зайве» слово».

антилопа
минулий
колектив
стебло

депутат
черемха
силач
абрикос

листок
коридор
фермер
електрика

3 Склади і запиши речення з будь-яким із тих слів, що не перевіряються наголосом.

4 Відгадай загадки і запиши відгадки. У записаних словах підкресли орфограми.

1. Влітку медом ласував,
досхочу малини мав.
А як впав глибокий сніг,
позіхнув і спати ліг.
2. Довга шия, як драбина,
в чорних плямах жовта спина,
височенна, ніби шафа,
в Африці живе ? .
3. Цей рибалка добре дбає,
рибку будь-яку спіймає.
Хоч без вудки й без гачка —
з допомогою сачка.
Здогадались, хто цей пан?
Довгодзьобий ? .

— За потреби користуйся орфографічним словником.

довгодзьобий —
? складів, ? звуків,
? букв

Перегляньте відео про зоопарк. Запишіть назви тварин, яких ви побачили. Чи є серед назв слова з ненаголошеними [е], [и]. Як ви їх записали?

Хвилинка спілкування

— У вихідні в зоопарку свято. Я написала оголошення, щоб усі охочі прийшли: *«Завітайте всі до зоопарку у вихідні! У суботу — день бигимота! У неділю — день антелопи!»*
— Може, ніхто й не прийде, бо таких тварин, як у твоєму оголошенні, немає у природі. Я допоможу тобі виправити помилки! Продовжте розмову.

5 Добери з орфографічного словника три слова з ненаголошеними голосними [е], [и], що не перевіряються наголосом. Склади з цими словами речення і запиши.

НАВЧАЮСЯ РОЗТАШОВУВАТИ СЛОВА ЗА АЛФАВІТОМ,
КОРИСТУВАТИСЯ СЛОВНИКАМИ

Вилучи «зайву» літеру
і прочитай утворене слово.

ЖАЛЖФАЖВІЖТ

1 Дай відповіді на запитання.

Я — дослідник

Чи можна вважати синонімами слова **абетка**, **азбука**, **алфавіт**?

Я — дослідниця

Що таке алфавіт?
Навіщо він потрібен?
Скільки букв в українському
алфавіті?

- Пригадай назви букв української абетки. Назви всі 33 букви правильно.

А ти знаєш?

Найстарше із синонімів слово **алфавіт**, воно утворилося від *альфа* і *віта* — назв перших літер грецького алфавіту. Слово **азбука** — з давньослов'янської мови, перші літери алфавіту називалися тоді *аз* і *буки*. А слово **абетка** наймолодше.

2 Відгадай слово, використовуючи абетку.
Запиши його.

Хто швидше?

Перша буква слова стоїть **після** «ел»,
друга буква — **перед** «пе»,
третя — **між** «бе» і «ге»,
а четверта буква слова є **першою** в алфавіті.

- Склади і запиши речення із цим словом.

3 Прочитайте прізвища сучасних українських дитячих письменників та письменниць.

Іван Андрус'як, Зірка Мензатюк, Любов Відута, Іван Малкович, Сашко Дерманський, Леся Воронина, Галина Малик.

- Запиши ці прізвища в абетковій послідовності.
- З допомогою дорослих назви твори цих авторів (авторок).

Твори яких українських авторів (авторок) читаєш ти?

Шукаючи слова за алфавітом, звертай увагу не лише на першу, а й на другу літеру слів.

4 Пригадай назви днів тижня. Запиши їх правильно, користуючись орфографічним словником.

Понеділок, ?, ?, ?, ?, ?, ?.

- Підкресли орфограми у словах.

поне́ділок

Хвилинка спілкування

— Книжку, яку я читаю, називають бестселером. Ти знаєш, що означає слово **бестселер**?

— Ні, але я знаю, у якому словнику знайти значення слова.

Продовжте розмову.

5 Знайди у тлумачному словнику значення трьох невідомих тобі слів і запиши їх.

- Спробуй скласти речення із цими словами.

6 Запиши подані слова в абетковій послідовності.

Медаль, земля, лимон, дециметр, крило, степи, зима, метро, синок.

- Підкресли у словах ненаголошені [е], [и], які не перевіряються наголосом.

ВИМОВА І НАПИСАННЯ СЛІВ ЗІ ЗВУКАМИ [ґ], [дж], [дз], [дз']

ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЮ, НАГОЛОШУЮ, ЗАПИСУЮ СЛОВА

1 Порівняйте схеми слів і написання.

[- • - • - '] джерело

[- = • -] дзвін

[= • -] дзьоб

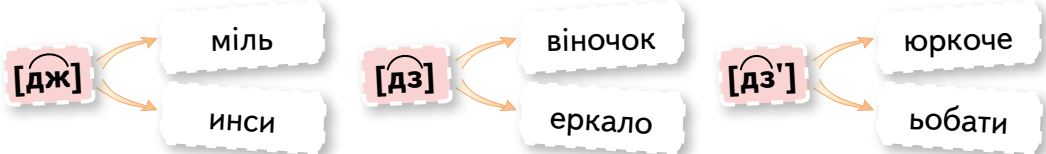

- Який звук передається на письмі за допомогою буквосполучення **дж**? Які звуки передаються на письмі за допомогою буквосполучення **дз**?

Звуки [дж], [дз], [дз'] позначаються на письмі буквосполученнями **дж, дз**.

2 Утвори і запиши слова.

- Вимов ці слова правильно. За потреби звертайся до **орфоепічного словника**.
- Підкресли сполучення букв, яке позначає звуки [дж], [дз], [дз'].

Орфоепічний словник — це словник, у якому подаються загальноприйняті правила літературної вимови слів певної мови.

3 Знайди в орфоепічному словнику і випиши кілька слів зі звуками [дж], [дз], [дз'].

- Підкресли сполучення букв, яке позначає звуки [дж], [дз], [дз'].
- Навчися правильно вимовляти виписані слова.

4 Відгадайте загадки і виразно прочитайте їх.

1. Срібні дзвоники лунають,
співи линуть, не вгавають.
На **гринджолах** гарна пані
їде в білому **жупані**.
Прибула до нас сама
чарівніченька **?**.

2. Хоч надворі сніг і стужа,
я приходжу уночі,
вам під подушкі ховаю
і цукерки, й калачі.

- Випишіть слова з буквосполученнями, які позначають звуки [дж], [дз]. Підкресліть буквосполучення.
- Знайдіть значення виділених слів у **тлумачному словнику**.

5 Виберіть потрібні букви і прочитайте скоромовку Юрія Кругляка.

(Г, г)уска (г, г)рає на (г, г)ітарі,
(г, г)ел(г, г)отить (г, г)усак (г, г)а(г, г)арі,
(г, г)оробець (г, г)ука (г, г)рака,
(г, г)ава (г, г)атить (г, г)опака.

Перегляньте відео. Кого із птахів, згаданих у вірші, ви впізнали?

● Які слова вам незрозумілі? Знайдіть їхні значення у **тлумачному словнику**. Запишіть утворену скоромовку.

- Підкресліть назви птахів, про яких ідеться в тексті.
- У вимові яких слів скоромовки ти сумніваєшся? Знайди їх у словнику і навчися вимовляти правильно. Зверни увагу на наголос цих слів.
- Навчися швидко і правильно вимовляти скоромовку.

ВИМОВА І НАПИСАННЯ СЛІВ ІЗ ДЗВІНКИМИ ПРИГОЛОСНИМИ ЗВУКАМИ В КІНЦІ СЛОВА І СКЛАДУ

**ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЮ І ПИШУ СЛОВА
ІЗ ДЗВІНКИМИ ПРИГОЛОСНИМИ В КІНЦІ СЛОВА І СКЛАДУ**

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

гри**б**[б]
мед**д**[д]

каз**з**[з]ка
кни**ж**[ж]ка

В українській мові дзвінкі приголосні звуки **в кінці слова і в кінці складу** перед глухим приголосним **вимовляються дзвінко** і позначаються відповідними буквами.

- 1** Прочитай прислів'я, вимовляючи дзвінкі приголосні в кінці слів і складів дзвінко.

Як ти розумієш
ці прислів'я?

Без роботи день роком стає.
Важко тому жити, хто не хоче робити.
Ледачий плуг ржавіє, ледача людина хворіє.
Від слова до діла, як від землі до неба.

- Запиши два прислів'я про працю, які знаєш ти. Підкресли в них букви, що позначають дзвінкі приголосні звуки в кінці слова і в кінці складу перед глухим приголосним.

- 2** У подані прислів'я встав пропущені букви. Виразно прочитай прислів'я.

Дру..ба — найбільший скар.. .
Дру..ба та братство доро..чі від багатства.
Дру..-боягу.. гірший за ворога.

Перевірні слова:

дружити, скарби, дорожити,
другові, боягузу.

- Запиши прислів'я. Підкресли у словах букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки.

- 3 Прочитайте слова, уставте пропущені букви, що позначають дзвінкі приголосні звуки.

во..ник
ка..ка
зага..ка

гри..
са..
ні..

- Запишіть утворені слова.

- 4 Прочитай вірш Платона Воронька. Про що в ньому йдеться?

Із доріжки до доріжки
полетіли влучні сніжки...
Зверху сніг і знизу сніг,
і ніхто пізнати не міг,
де чиї стирчали ніжки.
Ой, весела гра у сніжки!

- Розкажи про свої
- улюблені зимові
- розваги.

- Випиши з вірша слова з буквами, що позначають дзвінкі приголосні звуки в кінці слів і складів.

- 5 Глухі приголосні звуки у цих словах замініть на парні дзвінкі.

шапка
сміх
папка
суп

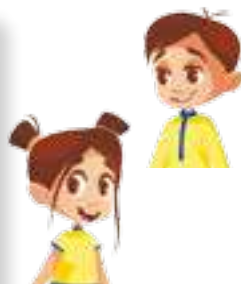

[ш] — ?
[п] — ?
[с] — ?
[х] — ?

- Утворені слова запишіть. Підкресліть букви, що позначають дзвінкі приголосні звуки в кінці слів і складів.

Хвилинка спілкування

— У мене вдома живе папужка. Ми всі її дуже любимо. А в тебе є домашній улюбленець?
— Звичайно. Ми взяли його із притулку для покинутих тварин. Він мій справжній друг, в усьому слухається мене. Ти здогадуєшся, про кого кажу? Продовжте розмову.

- 6 Зі словами **друг**, **дружба** склади і запиши два речення.

ПРЕФІКС ЯК ЗНАЧУЩА ЧАСТИНА СЛОВА

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ПРЕФІКСИ У СЛОВАХ,
ТВОРИТИ СЛОВА ЗА ДОПОМОГОЮ ПРЕФІКСІВ

Що таке основа слова?

З чого може складатися основа слова?

перехід

1 Прочитайте пари слів і порівняйте їх.

дід — прадід
друг — недруг

білий — пребілий
бігти — прибігти

● Що спільне є між цими словами, а що — відмінне?

Я — дослідник

Зроби висновок про роль префікса у слові.

Я — дослідниця

Укажи частину, яка відрізняє пари слів.

Де вона стоїть? Як називається?

Які зміни відбулися у словах із додаванням префіксів?

- Частина слова, яка стоїть перед коренем, називається **префіксом**. За допомогою префіксів утворюються нові слова або форми слів.

ліс — праліс

їхати — доїхати

Префікс позначаємо так: *с̄хід, в̄ихід, п̄охід*. У слові може бути кілька префіксів: **що-най-вищий, пере-роз-по-діл**.

2 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

З літописів відомо, що запорозькі козаки під час **походів** на турків іноді раптово **з'являлися** із дна моря, чим **наводили** жах на ворогів.

Історики **припускають**, що козаки користувалися **підводними** човнами. На жаль, ніяких креслень та малюнків цих човнів історія не **зберегла**. Існують лише численні письмові джерела, які **підтверджують** цей факт. На основі документів учені припускають, що запорозькі козаки **обшивали** човни шкурою, **накривали** герметичною палубою, над нею встановлювали вертикальну трубу, яка під час опускання під воду **забезпечувала** доступ повітря та спостереження за горизонтом.

Козацька чайка

Але така конструкція козацьких «**підводок**» — лише припущення (Із книги «Гетьмани України»).

Герметичний — непроникний, щільно закритий.

- Випиши виділені слова. Познач у них префікс.

Перегляньте відео про козацькі чайки. Що нового ви дізналися?

- 3** Від слова **йти** утвори нові слова за допомогою різних префіксів. **прийти додому**

?йти додому
?йти місток
?йти з кімнати

?йти до дверей
?йти у крамницю
?йти від вікна

- 4** Доберіть і запишіть слова із префіксами **пере-**, **за-**, **на-**, які відповідали б на такі питання.

що робити?

який?

що?

- 5** Добери і запиши кілька слів із тим самим префіксом.

ви-
пра-

най-
роз-

Хто більше?

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ЗАПИСУВАТИ СЛОВА ІЗ ПРЕФІКСАМИ РОЗ-, БЕЗ-

6 Прочитайте слова. Доберіть до кожного з них споріднені і визначте корені та префікси.

роздум
розповідь
розпалити
розкидати

безводдя
безлюддя
бездушний
безкрилий

Я — дослідник

Зроби висновок про правопис префіксів **роз-**, **без-**.

Я — дослідниця

Зверни увагу на префікси **роз-** і **без-** в усіх словах.

Яка буква пишеться в кінці цих префіксів?

Зроби висновок і звір його із правилом.

У префіксах **роз-**, **без-** завжди пишеться **буква з**.

розмова

безхмарний

- Шукаймо слова із префіксами **роз-**, **без-** у зимовій природі! Хто більше?

7 Прочитай текст. Добери влучний заголовок.

Розлютилася стара зима. Подула холодом, зірвала листя з лісів і дібров та розкидала його по дорогах. Запорошила снігом поля, завалила кучугурами ліси, вкрила дерева крижаною корою. Та ще й безжально посилає мороз за морозом (*За Костянтином Ушинським*).

Цей текст — розповідь чи опис?

- Випиши з тексту слова із префіксами. Познач їх.
- Розкажи, якою ти уявляєш зиму з цього тексту.

Хвилинка спілкування

— Я так люблю зиму! Мені подобається ...
 — А мені зовсім не подобається, коли зима ...
 Продовжте розмову.

- 8** Утворіть і запишіть слова за допомогою префіксів **роз-**, **без-**.

роз-

мова
гадка
нести
бити
казати

без-

хмарний
водний
рідний
ділля
соння

- 9** Відгадай слова і запиши їх.

Префікс від слова **безхмарний**,
корінь від слова **перелісок**,
закінчення від слова **білий**.

Префікс від слова **безсоння**,
корінь від слова **крило**,
закінчення від слова **тихий**.

Префікс від слова **розмова**,
корінь від слова **дума**,
закінчення від слова **сад**.

Прочитай
приховане
прислів'я.

безділля

краща

за

маленька

велике

праця

- Склади і запиши речення з утвореними словами.

- 10** Склади подібну загадку, щоб утворити слово **розквіт**.

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯТИ І ЗАПИСУВАТИ СЛОВА З ПРЕФІКСАМИ С-, З-, ЗІ-

сказати
сфотографувати
спитати
стемніти
схитрити

Шукай підказку
на малюнку.

Я — дослідник

Визнач префікси у словах. Зроби висновок, коли пишеться префікс с-.

Я — дослідниця

Префікс с- завжди пишеться у словах, корінь яких починається буквами **к, п, т, ф, х**. В усіх інших випадках пишеться **префікс з-**.

Знайди ці букви у словесній формулі **кафе «Птах»**. Запам'ятай цю формулу, щоб швидше згадати правило.

11 Порівняйте префікси у словах лівого і правого стовпчиків. Поясніть їхній правопис.

с-

сколихнути
сформувати
спалити
стихнути
сховати

з-

злетіти
збити
знести
здути
змастити

У цих словах пишемо префікси так, як чуємо і вимовляємо.

12 Прочитай. Зверни увагу, як вимовляються слова із префіксом **з-** перед глухими приголосними основи. Склади і запиши речення із цими словами.

Пишемо з-
зсипати
зчищати
зшивати
зцідити

Вимовляємо ?
[сс] ипати
[шч] ищати
[шш] ивати
[сц'] ідити

13 Утворіть прислів'я і запишіть. Як ви їх розумієте?

Умій сказати,
Легко сказати,
Не стрибнувши,

яблука не зірвеш.
умій і змóвчати.
та важче зробити.

- Підкресліть слова із префіксами **з-**, **с-**. Позначте префікси. Поясніть їхній правопис.

У слові **зірвеш** замість префікса **з-** ужито префікс **зі-**, щоб полегшити вимову, зробити звучання слова мелодійнішим. Наприклад: *зігни* (а не *згни*), *зіскоч* (а не *зскоч*), *зігрій* (а не *згрій*).

14 Запиши сполучення слів, уставляючи пропущені префікси **з-**, **зі-**, **с-**.

? пекти торт
? шити костюм
? варити картоплю
? хилити голову
? братися за столом
? гнути дріт

- Склади і запиши речення за малюнком з одним з утворених сполучень слів.

15 Уявіть себе в ролі редакторів (редакторок). Знайдіть помилки в записі цих слів.

Зтрибати, ссипати, смити, зхопити, зфотографувати, зхвалити, сбільшити, зкинути.

- Запишіть правильно. Перевірте одне óдного.

16 Склади невелику розповідь про свої пригоди на гірці або ковзанці. Уживай слова із префіксами **з-**, **с-**. Як ти їх запишеш?

збігла   скинула
скотився   зліпили
струсив   спустилися

- Запиши складену розповідь.

ВИМОВА І НАПИСАННЯ СЛІВ З АПОСТРОФОМ

ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЮ І ЗАПИСУЮ СЛОВА З АПОСТРОФОМ

1 Прочитайте стовпчики слів. Порівняйте їхню вимову.

пюре
цвях
пиріг
тьмянний
різьбяр

п'ють
в'язати
пир'їна
м'який
люб'язно

Різьбяр (різьбярка) — майстер (майстриня) різьблення, що вирізає візерунок на твердому матеріалі.

- Порівняйте написання цих слів. Поясніть, чому у словах другого стовпчика пишемо апостроф.

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

б'ємося — б[йе]мося
торф'яний —
торф[йа]ний

п'ють — п[йу]ть
з'їсти — з[йі]сти

- **Апостроф** пишемо після букв **б, п, в, м, ф, р**, які позначають твердий приголосний звук, перед **я, ю, є, ї**, які позначають **два звуки**.
- Апостроф позначає роздільну вимову цих звуків.

2 Прочитай і запиши речення. Підкресли слова з апострофом.

1. Сім'я вечеря коло хати, вечірня зіронька встає (*Тарас Шевченко*).
2. Я край один лиш знаю, одну лише ріку, для них б'є серце в грудях, для них лиш я живу (*Сидір Воробкевич*).
3. У зів'ялих листочках хто може вгадати красу всю зеленого гаю? (*Іван Франко*).
4. Де ж соловейко, де ж спів солов'їний? (*Леся Українка*).

3 Прочитайте і відгадайте загадки **про тварин**. Відгадки поясніть.

1. Який птах ніколи собі гнізда не в'є?
  2. В'ється, стука молоток, поправляє нам садок.
  3. Летить — пищить, сяде — мовчить, хто його вб'є, той свою кров проллє.
  4. Хвіст гачком, а ніс п'ятачком.
  5. Дивиться на землю, як зерно клює, дивиться на небо, як водичку п'є.
- Запишіть загадки. Поясніть уживання апострофа у словах.

Хвилинка спілкування

— Я можу годинами грати на смартфоні в комп'ютерні ігри.
— А я використовую мобільний телефон тільки тоді, коли треба зв'язатися з батьками, бо він шкодить здоров'ю.
Продовжте розмову.

4 Прочитай і запиши слова, уставляючи апостроф, де це потрібно.

Бур..я, п..ять, бур..ян, св..то, солом..яний, солов..їний, в..юн, п..юре, б..ють, в..ється.

В'юн — рухлива риба з видовженим гнучким тілом.

в'юн —
? складів, ? звуків,
? букв

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ СЛОВА З АПОСТРОФОМ ПІСЛЯ ПРЕФІКСІВ

5 Прочитайте слова у стовпчиках. Порівняйте написання.

під'їхати
об'єднання
роз'яснити

заїхати
приєднання
пояснити

- Порівняйте написання цих слів. Поясніть, чому у словах першого стовпчика пишемо апостроф.

Я — дослідник

Зроби висновок про вживання апострофа після префіксів.

Я — дослідниця

Зверни увагу на префікси, після яких пишеться апостроф.

Вони закінчуються на приголосний чи голосний? Твердий чи м'який?

Перед якими буквами пишеться апостроф?

Скільки звуків вони позначають?

Апостроф пишеться після **префіксів**, які закінчуються на твердий приголосний, перед **я, ю, є, ї**.

від'їзд
об'єднання
з'юрмитися
роз'яснення

6 Запиши, розкриваючи дужки.

(Від)єднати, (в)їхати, (з)нести, (під)їзд, (без)зубий, (без)язикий, (над)їсти, (з)явитися, (роз)яснити, (роз)писати, (на)їхати, (при)єднання, (з)юрмитися.

● Поясни вживання апострофа.

З'юрмитися — зібратися юрмою, скупчитися в одному місці.

7 Випишіть тільки ті слова, у яких апостроф стоїть після префіксів.

Роз'єднання, здоров'я, з'їхати, ім'я, без'ядерний, м'який, п'ють, під'їзд, від'їжджати, об'єднати, в'юн.

8 Добери з орфографічного словника п'ять слів з апострофом після префікса. Склади і запиши з ними речення.

НАВЧАЮСЯ ПЕРЕНСИТИ СЛОВА З АПОСТРОФОМ

- 9 Пригадай, як переносимо слова з апострофом. Поділи для переносу ці слова і запиши їх.

Сім'я, в'язання, бур'ян, б'є.

- Яке слово не ділимо на склади? Чому?

Я — дослідник

Зроби висновок про перенос слів з апострофом.

Я — дослідниця

з'я-витися
роз'-єднати
об'-їхати або об'ї-хати

Зверни увагу, як поділено для переносу слова з апострофом.

Де залишається апостроф?

Зроби висновок про перенос слів з апострофом після префікса.

Слова з апострофом після префікса переносять по складах. Апостроф **не відокремлюють** від попередньої літери.

- 10 Утвори і запиши слова із префіксами. Поясни правопис слів. Поділи їх для переносу.

об-   при-
під-   по-
від-   роз-

їхати

об-   при-
під-   по-
від-   роз-

єднати

- 11 Відгадай слово і запиши його правильно.

Префікс від слова **об'єднати**,
корінь від слова **їздив**,
закінчення від слова **стіл**.

- Склади і запиши речення із цим словом.

- 12 Утвори кілька слів з апострофом за допомогою цих префіксів. Запиши слова і поділи їх для переносу.

об-, під-, від-

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ ЯК ЗНАЧУЮЮЮ ЧАСТИНОЮ СЛОВА

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ СУФІКС У СЛОВАХ

1 Прочитайте пари слів і порівняйте їх.

сніг — снігур
дуб — дубок

добрий — добренький
мудрий — мудріший

● Що спільного між цими словами і чим вони різняться?

Укажи частину, яка відрізняє пари слів.

Де вона стоїть? Пригадай, як її називають.

Які зміни відбулися у словах із додаванням суфіксів?

сніг —
снігур

Я — дослідник

Зроби висновок про
роль суфіксів у словах.

добрий —
добріший

Я — дослідниця

Частина основи, що стоїть після кореня, називається **суфіксом**. Якщо у слові є закінчення, суфікс стоїть між коренем і закінченням.
За допомогою суфіксів утворюються **нові слова** або **форми слів**.

Суфікс позначаємо так: *лісо^к, лісов^{ий}*.

У слові може бути кілька суфіксів: *ліс-н-ик, ліс-ов-ич-ок*.

Перегляньте уривок із фільму «Пригоди святого Миколая». Опишіть святого Миколая і його чарівні сани. Які суфікси допомогли вам утворити слова для опису?

2 Прочитайте вірш Віри Паронової.

Бачиш, перша **зіронька** горить —
то вже Миколай до нас спішить.
В нього **коник** білий, наче сніг,
борода **сивенька** аж до ніг.
У **сріблясті саночки** сіда,
і за вітром в'ється борода.

- Випишіть виділені слова. Позначте в них суфікси.
- Уявіть, що ви зустріли святого Миколая. Про що ви з ним поговорили б? Складіть і розіграйте сценку у класі.

3 Прочитай слова. Назви в них суфікси.

Риба — **рибка**, **рибочка**, **рибонька**.
Зуб — **зубок**, **зубик**, **зубчик**, **зубочок**.

Які суфікси
надають словам
зменшувального
значення?

А які суфікси
вказують
на значення
збільшення?

Дуб — **дубина**, **дубище**.
Страшний — **страшнючий**, **страшезний**.

4 Від цих слів утвори спільнокореневі слова за допомогою суфіксів. Запиши їх.

Хата, **гриб**, старий.

- Уяви себе в ролі письменника (письменниці). Добери влучні слова до зображеного на малюнку. Склади казку і розкажи її у класі.

5 Запишіть у стовпчик своє ім'я і два імені — однокласника та однокласниці. Від записаних імен за допомогою суфіксів утворіть зменшувально-пестливі форми.

**Юрій — Юрко,
Юрась, Юрасик.**

**Ольга — Олечка,
Олюся, Олюня.**

6 Утвори і запиши зменшувально-пестливі форми до слів **мама**, **тато**, **баба**, **дід**, **сестра**, **брат**. Уживай їх у розмові з рідними.

НАВЧАЮСЯ ТВОРИТИ СЛОВА ЗА ДОПОМОГОЮ СУФІКСІВ

7 Доберіть і запишіть по три слова з кожним із цих суфіксів.

-ен(я)

-ок

-ик

8

Від поданих слів утвори назви професій за допомогою суфіксів.

аптека — аптекар

бібліотека
човні
кухня

-ар,
-яр

пекти
малювати
лікувати

-ар,
-яр

- Утворені слова запиши. Познач суфікси.
- Поясни, як ти розумієш цей вислів.

Могутня машина словотвору працює, немов вічний двигун.

Іван Вихованець

9 До слів **зима**, **мороз** доберіть і запишіть спільнокореневі слова, які відповідали б на такі питання.

що?

який?

що робити?

- Поясніть, як утворилися записані вами слова.

10 Уявіть себе в ролі редакторів (редакторок). Прочитайте текст. Недоречно вжиті слова замініть на такі, що відповідають змісту тексту.

Був легенький морозище. Світило сонце. Раптом насунула величезна хмарка і закрила пів неба. Подув сильний вітерець. Посипав густий лапатий сніжок.

- Утворений текст запиши. Познач суфікси у заміненних словах.

НАВЧАЮСЯ МОДЕЛЮВАТИ БУДОВУ СЛІВ

11 Прочитай слова.

садки
посадка
сади
садовий

краса
красуня
прекрасний
крáсний

- Випиши спочатку ті слова, які відповідають першій моделі, потім — другій, далі — третій.

Крáсний — гарний,
вродливий.

- Пограйтесь у гру «Мовна математика».

білий — $\boxed{\text{ий}}$ + $\widehat{\text{изн}}$ + $\boxed{\text{а}}$ =

сніговик — $\widehat{\text{ик}}$ — $\widehat{\text{ов}}$ =

зима — $\boxed{\text{а}}$ + $\widehat{\text{ов}}$ + $\boxed{\text{ий}}$ =

12 Запиши утворені слова. Познач у них закінчення й основу.

- Склади подібний приклад, щоб утворилося слово **ковзанка**.

13 Складіть слова з поданих частин і запишіть їх.

- Позначте у словах суфікси.

14 Склади і запиши три речення про зимові свята. У трьох словах (на вибір) знайди і познач префікси та суфікси.

ПОДОВЖЕНІ М'ЯКІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯТИ І ЗАПИСУВАТИ СЛОВА З ПОДОВЖЕНИМИ М'ЯКИМИ ПРИГОЛОСНИМИ ЗВУКАМИ

1 Запишіть парами слова.

кутя — взуття
збулося — волосся
долоня — знання
неділя — весілля

● Прочитайте вголос пари слів. Порівняйте їх.

Я — дослідник

Зроби висновок, як позначається на письмі подовжений м'який приголосний звук.

Я — дослідниця

У яких словах м'які приголосні звуки вимовляються подовжено?

Як на письмі позначено подовжені м'які приголосні звуки?

Зроби висновок про позначення подовженого м'якого приголосного звука.

Подовжений м'який приголосний звук позначається на письмі двома однаковими літерами.

життя

читання

галуззя

2 Відгадай загадку Лесі Вознюк.

На базарі їх не купиш,
на дорозі не знайдеш,
і не зважиш на терéзах,
і ціни не підбереш.

- Запиши відгадку. Підкресли букви, які позначають м'який приголосний звук.
- Скільки звуків у слові **знання**? Перевір свої міркування.

У слові **знання** 6 букв, 5 звуків. Звуків менше, бо один подовжений м'який звук [н':] позначено двома буквами «ен».

У звуковій моделі слова подовження звука позначається **двокрапкою**.

[-- • = : • '] — [знан':á] — *знання*.

3 Прочитайте прислів'я. Поясніть, як ви їх розумієте.

Наука для людини, як сонце для життя.

Вчення — світ, а невчення — тьма.

Корінь навчання гіркий, а плід його солодкий.

- Випишіть у стовпчик слова з подовженими приголосними звуками. Поясніть їхнє написання.
- Побудуйте звукові моделі цих слів.

Не бійся помилок, бійся незнання.

4 Прочитайте вірші-переплутанки Ігоря Січовика. Що «переплутав» поет?

ЩЕДРІСТЬ

Прийшли до мене гості в неділю.

Я щедро пригостив їх чаєм із сіллю.

ДИВАКИ

І як, скажіть, тим осам не набридло
носити мед, варення і повидло?

- Випишіть слова з подовженими м'якими приголосними, поділяючи їх для переносу.

Слова з подовженими м'якими приголосними звуками переносити можна по-різному: *зна-ння* або *знан-ня*.

5 Випиши з орфоепічного чи орфографічного словника п'ять слів із подовженими м'якими приголосними, поділи їх для переносу різними способами.

НАВЧАЮСЯ РОЗБИРАТИ СЛОВА ЗА БУДОВОЮ

6 Розбери за будовою слова.

сніги
морозець
біленький
безбарвний

Розбір слова за будовою

- Зміни слово за питаннями і визнач закінчення.
- Визнач основу слова.
- Добери до слова спільнокореневі та визнач корінь.
- Визнач префікс, якщо він є.
- Визнач суфікс, якщо він є.

Зразок усного розбору слова за будовою

У слові **безмежний** закінчення *-ий*, основа *безмежн-*, бо воно змінюється так: *безмежний, безмежному, безмежним*. Корінь *-меж-*, бо такий самий корінь є у спільнокоренових словах *межа, межувати*. Префікс *без-*, суфікс *-н-*.

Зразок письмового розбору слова за будовою

Безмежн^иий

сніж^ок □

7 Розберіть слова за будовою (письмово).

Сад — садок, кущ — кущик, хліб — хлібець, мир — мирний, хмарний — безхмарний, учитель — учителька.

- Поясни, які частини другого слова змінили значення першого слова. Познач їх.

Що я знаю?

- Що таке *закінчення*? Що таке *основа слова*? Як їх визначають?
- Що називається *коренем*? Як знайти корінь слова?
- Пригадай, як вимовляються і пишуться ненаголошені [e], [и] в коренях слів.
- Що таке *префікс*? Що таке *суфікс*? Що спільного і відмінного між ними?
- Правила правопису яких префіксів тобі відомі?
- Пригадай, коли пишеться апостроф після префіксів.

ЧАСТИНИ МОВИ

У розділі ти будеш вивчати:

ІМЕННИКИ

хто? що?

ПРИКМЕТНИКИ

який? яка?
яке? які?

ЧИСЛІВНИКИ

скільки?
котрій?

ДІЄСЛОВА

що робить?
що роблять?

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ І ДОБИРАТИ ІМЕННИКИ

Я — учителька

Пригадай і розкажи у
класі.

Я — учитель

Хто?

діти
дівчинка
хлопчик

Що?

зима
мороз
радість

Іменник — це частина мови, яка називає предмети і відповідає на питання *хто?* *що?*

- 1** Прочитайте уривок із вірша Вадима Скомаровського. Намалюйте словесний портрет зими.

Навкруги казкові шати —
сиве плетиво гілок.
Спробуй зразу відгадати,
де тут в'яз, а де дубок.
Де калина, де шипшина,
де черешенька мала?
Все зима запорошила,
запушила, замела.

- Шукаймо іменники — назви явищ природи! Хто більше?

- Випишіть із вірша іменники за абеткою. Доведіть, що вписані слова є іменниками.
- Знайдіть у вірші слова-синоніми. Це іменники?

Зима-зимонька прийшла, усім кожухи дала.

А ти знаєш?

Іменник — це перша частина мови, яка з'являється в мовленні кожної людини. Чому? Маленьких дітей оточує світ речей, предметів, і вони прагнуть дати назву всьому, що бачать.

- 2 Запишіть речення, доповнюючи іменниками з довідки. Доведіть, що вставлені слова належать до іменників.

Зимовий холод — літнє ? .
 Яскраві ? на небі — буде мороз.
 Зранку іній укрив ? — день без снігу.
 Глибокий ? узимку — дощове літо.
 Потріскує лід — на міцний ? .

Довідка

Дерева, мороз,
теплó, зорі, сніг.

Я — дослідник

Поміркуй і скажи, від яких слів утворилося слово **снігопад**.

Я — дослідниця

Слова

теплó — холод

синоніми

антоніми

- 3 Прочитай вірш Віри Паронової. Поміркуй, у які групи можна об'єднати слова — назви птахів.

Галки, снігурі, синички,
горобці — пташата сірі —
всі, хто не летить у вирій!
Вам насиплемо насіння,
зерна, крихти й гарбузиння.
Як цього буде замало —
додамо шматочок сала.

Слова

сніг — снігúр

спільно-
кореневі

різні форми
одного слова

- Випиши слова — назви птахів у такій послідовності: спочатку — з наголосом на першому складі, потім — на другому, далі — на третьому. Доведи, що вписані слова — іменники.

Послухайте (або прочитайте) казку Василя Сухомлинського «Зайчик і горобина». Розкажіть, хто допоміг зайчикові взимку. Доведіть, що слова **заєць, зайчик, зайчатко** є іменниками.

- 4 Склади казку про те, як щедра горобина підгодовує пташок узимку. Запиши її, дібравши заголовок. Прочитай у класі свою казку.

НАВЧАЮСЯ РОЗРІЗНЯТИ ІМЕННИКИ — НАЗВИ ІСТОТ І НЕІСТОТ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

Хто?

людина
тварини

Що?

природа
рослини

Іменники, що є назвами істот (людей і тварин), відповідають на питання *хто?* **Іменники, що є назвами неістот** (предметів), відповідають на питання *що?*

5 Прочитайте прислів'я і поясніть їхній зміст. Випишіть іменники за групами.

назви істот

назви неістот

1. Тільки в ріднім краї солов'ї співають. 2. Кожному мила своя сторона. 3. За морем тепліше, а дома миліше. 4. Кожна пташка свою пісню співає, кожна пташка своє гніздо має. 5. Бережи рідну землю, як матір, то й діти тебе поважатимуть.

До іменників, що є назвами істот (людей і тварин), ставимо питання *хто? кого? кому? ким? на кому?*. До всіх інших іменників ставимо питання *що? чого? чому? чим? на чому?*.

6 Розбери за будовою подані слова. Що відмінне між цими словами?

учитель — учителька

директор — директорка

Я — дослідник

Досліди, чи ці іменники є назвами істот.

Я — дослідниця

Кого називають ці слова?
На які питання відповідають?
Зроби висновок, чому ці іменники є назвами істот.

7 Запишіть слова і допишіть іменники — назви професій людей, пов'язані з цими словами.

На яке питання відповідають ці слова?

салон
зачіска
ножиці
стрижка
фен

кермо
фари
сигнал
навігатор
мотор

монітор
програма
клавіатура
сайт
скайп

Зробіть висновок, чому дописані іменники є назвами істот.

Пограйтесь у гру «Алфавіт професій».

актор

банкiр

водій

гончар

8 Упізнайте види спорту і запишіть слово до кожного малюнка. Зробіть висновок, чому утворені іменники є назвами неістот.

? бол

? бол

? бол

Від записаних назв видів спорту утворіть слова за зразком. Зробіть висновок, чому утворені іменники є назвами істот.

Теніс — тенісист — тенісистка.

9 Випиши з орфографічного словника по п'ять іменників, які відповідають на питання **хто?** і **що?**. Розкажи у класі, що означають виписані слова.

Склади і запиши речення із двома іменниками (назвами істот і неістот). Визнач, якими членами речення є вжиті тобою іменники.

НАВЧАЮСЯ РОЗРІЗНЯТИ ІМЕННИКИ — ВЛАСНІ І ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ

10 Прочитай пари слів і порівняй їх.

ім'я Мирослав

співачка Джамала

місто Чернівці

● Чому перше слово пишеться з малої букви, а друге — з великої?

Що спільне між цими словами, а що — відмінне?

Що називає перше слово, а що — друге?

З якої букви пишеться перше слово, а з якої — друге?

Зроби висновок і звір його із правилом.

Я — дослідник

Зроби висновок про значення і правопис іменників — власних і загальних назв.

Я — дослідниця

Загальні назви — це назви, що даються багатьом предметам. Іменники — загальні назви пишуться з **малої букви**.

Власні назви — це прізвища, імена, по батькові людей, клички тварин, назви країн, міст, сіл, вулиць, річок, гір, морів. Іменники — власні назви пишуться з **великої букви**.

ім'я, країна, місто

Світлана, Україна, Чернігів

11 Поспілкуйтеся одне з одним про свої імена.

Хто вибирав тобі ім'я?

Чим подобається тобі твоє ім'я?

Що означає твоє ім'я?

Як ласкаво називають тебе рідні?

Доведіть, що імена є іменниками — власними назвами.

- 12** Поміркуй і скажи, на які дві групи можна розподілити ці слова. Як називаються слова першої і другої груп?

Ім'я, Василенко, прізвище, по батькові, Василь, Васильович.

- Доповни обидві групи слів загальними і власними назвами. Запиши їх і поясни написання слів.

- 13** Прочитай назви міст та їхніх мешканців. Усно постав до слів питання **хто?** або **що?**. Запиши.

Полтава — полтавчанин (полтавець), полтавчанка (полтавка), Одеса — одесит, одеситка, Вінниця — вінничанин, вінничанка, Луганськ — луганчанин, луганчанка, Тернопіль — тернополянин, тернополянка, Харків — харків'янин, харків'янка, Львів — львів'янин, львів'янка.

- Утвори і запиши слова — назви мешканців від назв інших відомих тобі міст. Перевір їхній правопис за орфографічним словником. Прочитай слова у класі.

Які зі слів є загальними назвами, а які — власними?

- 14** Випишіть із тексту іменники — власні назви. Поясніть їхній правопис.

Мандруймо Києвом! Назвіть пам'ятники на світлинах.

Багато пам'ятних місць у Києві пов'язано з іменами славетних людей нашої України. На схилах Дніпра — пам'ятник Володимирі Великому. У центрі столиці — пам'ятник Тарасові Шевченку. Поруч розташований університет, теж названий іменем Шевченка. На Софійському майдані — пам'ятник Богданові Хмельницькому. У центрі одного з найдавніших районів Києва — Подолу — споруджено пам'ятник Григорію Сковороді.

- Запиши імена і прізвища твоїх славетних земляків.
- Підготуй невелике повідомлення про когось із відомих українців (українок).

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ПИСАТИ ВЛАСНІ І ЗАГАЛЬНІ ІМЕННИКИ

15 Запиши за зразком, хто де живе.

Іспанці, болгари, китайці, італійці,
румуні, австралійці, литовці.

- Назви іменники, які є власними назвами. А які іменники є загальними назвами? Як вони пишуться?

**У Японії —
японець, японка.**

- Які народи з-поміж названих — мешканці Європи?

16 Доповніть текст інформацією про Україну, уживаючи іменники — власні і загальні назви.

Англія, Австрія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Португалія і Швейцарія — європейські країни. Україна — теж велика держава Європи.

- Випишіть назви країн у послідовності: із наголосом на першому, потім — на другому, далі — на третьому складі. Поясніть уживання великої букви у словах.

- Які ще країни Європи вам відомі? Запишіть їхні назви.

17 Прочитай і розкажи, що нового ти дізнався (дізналася) про Карпати.

Неможливо уявити Європу без Карпат. Вони пролягають через території Словаччини, Польщі, Румунії та України.

Українські Карпати — потужний гірський масив. Саме тут розташована найвища в Україні гора Говерла.

Карпати вкриті зеленою шапкою лісів: знизу ростуть листяні дерева, що вищі гори, то більше на їхніх схилах хвойних дерев, а вершини найвищих гір укриті луками із соковитими травами — полонінами. Які мальовничі краєвиди Карпат!

Гора Говерла

- Випиши іменники — власні назви. Поясни їхній правопис.
- Склади й запиши два речення про Карпати, Говерлу.

Ну й висока Говерла, аж небо підперла.

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ІМЕННИКИ, ЯКІ НАЗИВАЮТЬ ОЗНАКИ І ДІЇ

18 Прочитай пари слів і порівняй їх.

Я — дослідник

Досліди, яке слово з пари слів є іменником.

Я — дослідниця

сміливий — сміливість
мужній — мужність
радіти — радість
читати — читання

Іменники можуть утворюватися від прикметників і називати **ознаки**: *блакить, краса*. Іменники можуть утворюватися від дієслів і називати **дії**: *зустріч, плавання*.

19 Доберіть спільнокореневі іменники до прикметників і дієслів. Запишіть їх.

Який?	Що?	Що робить?	Що?	Хто?
молодий	молодість	грає	гра	гравець
чемний	?	читає	?	?
швидкий	?	бігає	?	?
щирий	?	співає	?	?

● Складіть і запишіть речення із трьома утвореними іменниками (на вибір).

20 Поєднай частини приказок і запиши їх. Підкресли іменники.

Людяність
Мудрість
Скромність

прикрашає людину.
дорожча за багатство.
перемагає силу.

21 Склади і запиши речення з іменниками **старанність, малювання**. Як вони утворилися?

РІД ІМЕННИКІВ: ЧОЛОВІЧИЙ, ЖІНОЧИЙ, СЕРЕДНІЙ

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ РІД ІМЕННИКІВ

- 1** Визначте, істоту якого роду називає кожний іменник.

мати — тато
дочка — син
малюк — маля

Я — дослідник

Досліди, як визначають рід іменників.

Я — дослідниця

Іменники бувають **чоловічого**, **жіночого** і **середнього** роду.

Іменники, до яких можна додати слова *мій, він*, — **чоловічого роду**: *тато, батько, ранок, січень*.

Іменники, до яких можна додати слова *моя, вона*, — **жіночого роду**: *мати, бабуся, річка, зима*.

Іменники, до яких можна додати слова *моє, воно* — **середнього роду**: *маля, серце, життя, літо*.

- 2** Прочитай, уставляючи замість крапок слова **мій, моя, моє, він, вона, воно**. Визнач рід іменників і поясни свою відповідь. Запиши утворені речення.

? брат грає на флейті, ? працює в музичному **театрі**.

? сестра — бандуристка, ? навчається в музичній **школі**.

? бажання — стати гітаристом, ? обов'язково здійсниться.

● Визнач рід виділених іменників. Як ти це зробиш?

● Розкажи про своє бажання, про свою мрію.

- 3** Допишіть пари слів за зразком.

соліст — солістка

співак — ?

журналіст — ?

актор — ?

художник — ?

артист — ?

письменник — ?

● Наведіть свої приклади.

- Доведіть, що спочатку записано іменники чоловічого роду, а потім — іменники жіночого роду.

Актор — виконавець ролей у театральних виставах.
Артист — той, хто виконує твори мистецтва (актор, музикант, співак).

Хвилинка спілкування

— Іменники змінюються за родами.
 — Ні, неправильно. Правильно сказати:
іменники бувають...
 Продовжте розмову.

- 4** Відгадайте загадку. Наведіть приклади іменників різних родів.

Є в людини на прикметі
 сотні, тисячі предметів.
 Та щоб їх розмежувати,
 що й кому належить знати,
 поділив усіх як слід,
 добре всім відомий ? .

Хто більше?

- Уявіть себе в ролі письменників (письменниць). Складіть казку про іменники:

- 1 група — чоловічого роду;
- 2 група — жіночого роду;
- 3 група — середнього роду.

- 5** Прочитай вірш Якова Щоголева.

Наша славна Україна,
 наше щастя і наш рай!
 Чи на світі є країна
 ще миліша за наш край?

- Випиши спочатку іменники чоловічого роду, потім — жіночого, далі — середнього.

СПОСТЕРІГАЮ ЗА ЗАКІНЧЕННЯМИ ІМЕННИКІВ РІЗНИХ РОДІВ

Чоловічий рід

можна додати
слова **мій, він**,
закінчення **-о**
або **нульове**

- тато, Петро
- вечір, Артем

Жіночий рід

можна додати
слова **моя, вона**,
закінчення **-а, -я**
або **нульове**

- мама, Оксана
- земля, Юлія
- тінь, заметіль

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

Середній рід

можна додати
слова **моє, воно**,
закінчення
-о, -е, -а, -я

- літо
- сонце
- курча
- маля

6 Прочитай. Наведи власні приклади іменників.

учень
школяр
українець

учениця
школярка
українка

дівча
хлоп'я
дитя

- Запиши ці слова, познач закінчення іменників.
- Зроби висновок, до якого роду належать іменники кожної групи.

7 Відгадайте загадки. Визначте рід відгаданих іменників. Назвіть закінчення.

1. Без крил і двигуна летить, він може лиха наробити.
А може й порятунком стати, хмаринки дощові пригнати.
2. Із хмари вилітає, падає, не тане.
3. Хтось невидимий в імлі небо срібними нитками пришиває
до землі.
4. Що за диво? Із хмаринки вниз спадають горошінки.

- Складіть і запишіть сполучення слів із відгаданими іменниками.

Ластівки низько літають — дощ обіцяють.

клен

Шукаймо
іменники — назви дерев!
Хто більше?

сосна

8 Прочитайте текст. Доберіть влучний заголовок.

Екологія — це наука, яка вчить нас любити, берегти й охороняти природу на Землі. Природа — це **земля, вода, пісок, глина, каміння, повітря, сонце, місяць**, рослини і тварини... Наша **планета** в небезпеці. Кожен із нас — дорослі і діти — мають долучитися до збереження **довкілля**. Саме від людей залежить майбутнє **життя** планети.

Як ви розрізняєте іменники чоловічого, жіночого і середнього роду?

- Випишіть із тексту виділені іменники за абеткою. Визначте їхній рід.
- Поясніть правопис слів **Земля, земля**.

9 Прочитайте вірш Надії Красоткіної. Випишіть іменники за зразком. Зазначте рід іменників.

Краса природи є у всьому:
в листочку, в квіточці живій,
в хмаринці, в небі голубому.
Лиш придивитися умій!
Вона в сосні, берізці й клені,
в метеликові, просто скрізь.
В джерельці і в траві зеленій.
Лише прислухайсь, придивись!

Листочок (ч. р.),
квіточка (ж. р.),
небо (с. р.).

- Розкажіть про красу природи рідного краю.

10 Добери три загадки, відгадками яких будуть іменники чоловічого, жіночого і середнього роду. Запиши їх.

- Склади і запиши власну загадку (з допомогою дорослих або самостійно). Визнач рід іменників, використаних у ній.

ЗМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ (ОДНИНА І МНОЖИНА)

НАВЧАЮСЯ ЗМІНЮВАТИ ІМЕННИКИ ЗА ЧИСЛАМИ

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

зірка
літак
місто

зіркі
літакі
міста

- Іменники мають два числа: **однину́** і **множину́**.
- Іменники, які називають один предмет, уживаються в **однині**.
- Іменники, які називають два і більше предметів, уживаються у **множині**.

- 1** Прочитайте і розкажіть, яким ви уявляєте **планетополіт**.

Ми мандруємо у Всесвіті на природному космічному кораблі, який називається Земля. Земля — це явище унікальне. Земля — найдорожче, що є в людини. Вона мчить у космічному просторі. Годинник відстукує час. Секунди, хвилини летять, мов іскри... Чи дбаємо ми про те, щоб наш планетополіт був успішним і тривав довго? Люди мають берегти планету і жити в гармонії із природою (*За Іваном Цюпою*).

планетополіт —
? складів, ? звуків,
? букв

Унікальний — надзвичайний, рідкісний, винятковий, неповторний.

- Випишіть із тексту іменники у два стовпчики. Доведіть, що в лівому стовпчику записано іменники в однині, а у правому — у множині.

однина

множина

2 Прочитай уривок із вірша Лесі Лужецької.

Луки — лук [а] (ж. р.)

Україна — край чудовий!

Є сади — рясні, квітучі.

Є в нім луки, сині гори.

Є поля у краю тім.

Є ліси — густі, дрімучі.

І річки чудові в нім.

- Назви іменники, ужиті у множині. Утвори від них форму однини і запиши за зразком. Познач закінчення і визнач рід іменників.

3 Назви види транспорту, зображені на світлинах. Розкажіть про один із них.

- Запишіть іменники — назви видів транспорту в однині і множині. Позначте закінчення. Поділіть записані слова для переносу.

4 Змініть іменники за зразком і запишіть.

Тиждень

тижні

Години

година

Вік

?

Дні

?

Місяць

?

Хвилини

?

Рік

?

Секунди

?

- Позначте закінчення іменників в однині і множині. Зробіть висновок про закінчення іменників у різних числових формах.
- Розкажіть, які добрі справи для себе ви плануєте зробити: сьогодні, на цьому тижні, у цьому місяці, у цьому році.

Годинник не підведе того, хто час цінує.

5 Сформулюй і запиши три поради, як треба дбайливо ставитися до свого часу. Підкресли іменники, використані в порадах. Визнач число цих іменників.

СПОСТЕРІГАЮ ЗА ІМЕННИКАМИ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬСЯ ТІЛЬКИ В ОДНИНІ АБО ТІЛЬКИ У МНОЖИНІ

6 Прочитай слова і порівняй їх.

дружба
птаство
дітворá

сани
окуляри
двері

Я — дослідник

Досліди, чи всі іменники можуть мати форму однини і множини.

Я — дослідниця

Поясни, що спільне є між цими словами, а що — відмінне.

Чи можна утворити форму множини від іменників у лівому стовпчику?

Чи можна утворити форму однини від іменників у правому стовпчику?

Зроби висновок про особливості вживання деяких іменників.

Деякі іменники можуть уживатися **тільки в однині**:
дитинство, листя, молодь.

Деякі іменники можуть уживатися **тільки у множині**:
радощі, іменини, ворота.

7 Прочитайте. Доведіть, що це текст-міркування.

Що таке **грамотність**? У широкому розумінні — це **освіченість**, уміння мислити. У вузькому — уміння читати і писати. А ще ми називаємо грамотними тих людей, які пишуть без помилок. Чим більше ти читаєш, тим краще розумієш **довкілля**, тим цікавіші ідеї спадають тобі на думку, тим грамотніше ти пишеш. Отже, грамотність людини пов'язана з **читанням**.

- Визначте число виділених іменників. Зробіть висновок, у якій числовій формі вживаються ці іменники.

- 8** Запишіть іменники у два стовпчики. Доведіть, що вони вживаються в одній числовій формі.

однина

множина

Окуляри, бадилля, граблі, борошно, гроші, павутиння, жіноцтво, заздрощі, ножиці, дітвора, вірність, золото.

Слова
кошти, фінанси, гроші

антоніми

синоніми

За гроші розуму не купиш.

Перегляньте відео про гру в шахи. Поясніть, чому людям подобається гра в шахи. Чому вона стала видом спорту?

- 9** Прочитайте початок тексту. Доповніть його відомою вам інформацією (усно).

Гра в шахи поєднує науку, мистецтво і спорт. Навчає зосереджувати увагу, логічно мислити і діяти за планом.

- Випишіть іменники в однині. Поставте їх у формі множини і запишіть. Які іменники не вдалося поставити у формі множини? Зробіть висновок.

Слова
гра, гравець, грати

спільнокореневі

різні форми слова

- 10** З допомогою дорослих добери або склади загадку про одну із зимових розваг, щоб відгадкою був іменник, що вживається тільки у множині. Загадай її однокласникам (однокласницям).

сани
лижі
ковзани

ПРИЙМЕННИКИ І ЗАКІНЧЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СЛОВАМИ В РЕЧЕННІ

НАВЧАЮСЯ ВЖИВАТИ ПРИЙМЕННИКИ І ЗАКІНЧЕННЯ
ДЛЯ ЗВ'ЯЗКУ СЛІВ У РЕЧЕННІ

- Прочитай заховані слова і назви засоби зв'язку слів у реченні.

пЗрАиКйІмНеЧнЕнНиНкЯи

Я — дослідник

Досліди, як поєднують іменники з іншими словами, щоб утворилося речення.

Я — дослідниця

взимку
годівничка
порятунок горо-
бець і синичка

Взимку
годівничка —
порятунок **для**
горобця і синички.

Прочитай запис ліворуч.
Чи зрозуміла думка? Чому?

Прочитай запис праворуч.
Чи зрозуміла думка? Завдяки чому?

Де записано речення? Зроби висновок, що допомагає зв'язувати іменники з іншими словами.

Іменники зв'язуються з іншими словами в реченні за допомогою **закінчень** та **прийменників**:

Зима без снігу — весна з дощами.

- 1 Уявіть себе в ролі редакторів (редакторок). Комп'ютерна програма виділила слова в тексті. Прочитайте і поясніть, які помилки є в реченнях.

Чи знаєш ти, як **синички** зимує в Україні, як вона шукає собі їжа? Синиця — велика **трудівниці**. Готуватися **зими** вона починає ще влітку. Проте взимку їй не завжди вдається знайти свої **схованка**. Тому не забувайте насипати насіння в **годівничка**.

- Поясніть, що потрібно зробити, щоб усунути недоліки. Запишіть виправлений варіант. Підкресліть виділені іменники. Позначте закінчення.
- Зробіть висновок, що допомагає зв'язувати іменники з іншими словами.

- Пограйтесь у гру
- «Птахи України».
- Хто назве більше?

- 2** Прочитай уривок із тексту, пов'язуючи за допомогою закінчень іменники з іншими словами в реченнях.

Як це не дивно звучить, але чим більші мороз.. , тим спокійнішими здаються снігур.. . Зазвичай вони літають невеликими зграйк.. . А під час лютих мороз.. червонобокі пташк.. сидять нерухомо і лише час від часу «оживають», щоб з'їсти якусь ягідку чи зернинк.. . Особливо любляють снігур.. ягідки горобин.. .

- Розкажи,
- що ти знаєш
- про снігурів.

- Запиши текст. Познач дописані закінчення в іменниках.

Снігур під вікном цвірінькає — на гарну погоду.

- 3** Переставте абзаци тексту так, щоб прочитати розповідь про пташку рябчика.

За плями і прозвали його рябчиком. Не такий уже й великий цей птах, завбільшки з голуба.

Рябчик не може жити без лісу. Ні восени, ні взимку, ні навесні, ні влітку птах не полишає лісу. Тут він завжди знаходить, чим поживитися. На деревах він спочиває. Чудово літає між вітами — жодної гілки не зачепить.

У лісі і від ворогів ховається. Притулиться до стовбура, притихне — і не помітиш його. Чи то дерево, чи птах. Стовбур рябий і птах рябенький, плямистий.

- Випиши з тексту прийменники разом з іменниками, з якими вони живаються. Познач закінчення іменників.

УЗАГАЛЬНЮЮ ЗНАННЯ ПРО ІМЕННИК ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

- 4** Знайдіть на мапі **на́зви** країн, чіі береги омиває Чорне море. Запишіть речення, поставивши **на́зви** країн за абеткою. Поясніть правопис записаних слів.

Чорне море омиває береги України, Румунії, Болгарії, Росії, Туреччини, Грузії.

- Виконайте розбір двох іменників — власних назв (на вибір). Складіть і запишіть із ними два розповідних речення.

Розбір іменника як частини мови

- Слово. Що називає?
- На яке питання відповідає?
- Яка це частина мови?
- Назва істоти чи неістоти?
- Назва власна чи загальна?
- Яке число має?
- Якого роду (в однині)?
- Яким є членом речення?

Перегляньте відео про дельфінів. Що нового ви про них дізналися?

- 5** Прочитайте текст. Доповніть розповідь про дельфінів цікавою інформацією.

Дельфіни — дивовижні морські тварини, родичі китів і ко́са́ток. Хоча ці тварини і схожі на рибу, але вони — не риба. Дельфіни відрізняються від риб: вони дихають легенями, мають не луску, а шкіру, у них є зуби, вони народжують живих дитинчат і цілий рік годують їх своїм молоком.

Дельфіни живуть групами. Вони всі разом полюють і допомагають одне **о́дному**.

- Випишіть у два стовпчики іменники — **на́зви** істот і неістот. Поясніть свою думку.
- Виконайте розбір іменника **дельфіни** як частини мови.

Хвилинка спілкування

- У нашому місті був дельфінарій, а тепер його зачинено. Чому?
- І добре, що зачинили. Ти знаєш, у яких жахливих умовах там утримували тварин?
- Ну то й що! Вистави були такі цікаві! Доповніть і продовжте розмову.

6 Прочитай текст. Розкажи, що ти знаєш про медузу.

Медузи живуть у морях і океанах. Їхнє тіло на 90 відсотків складається з води. У медуз немає легенів — вони дихають усією поверхнею тіла. У них аж 24 ока. У медуз відсутній мозок, але є дві нервові системи.

У народі медуз називали морською кропивою. А все через те, що на їхніх щупальцях містяться жалкі клітини з пекучою речовиною.

- Назви головні члени в першому реченні тексту.
- Склади і запиши два розповідні речення, які містять опис медузи.
- Виконай розбір двох іменників, використаних тобою в реченнях (на вибір).

Що я знаю?

- Яку частину мови називають *іменником*? Наведи приклади.
- Які іменники є назвами істот? А неістот? Наведи приклади.
- Які іменники є загальними, а які — власними назвами? Наведи приклади.
- Які родові форми мають іменники? Наведи приклади.
- Які числові форми мають іменники? Наведи приклади.
- Які засоби зв'язку слів у реченні? Наведи приклади.

ПОНЯТТЯ ПРО ПРИКМЕТНИК ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ПРИКМЕТНИКИ В ТЕКСТІ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

рідний (край)
рідна (мова)

рідне (слово)
рідні (люди)

Слова, які називають ознаки предметів і відповідають на питання *який? яка? яке? які?*, є **прикметниками**.
Прикметник — це **частина мови**.

1 Прочитайте виразно уривок із вірша Юлії Косинської.

Велична, щедра і прекрасна мова,
прозора й чиста, як гірська вода, —
це України мова барвінкова, —
така багата й вічно молода.

Вона, як ніжна пісня колискова,
заходить в серце й душу з ранніх літ.
Ця мова, наче пташка світанкова,
що гордо лине в свій стрімкий політ.

- Випишіть прикметники разом з іменниками за зразком. Поясніть, як ви розрізняєте слова цих частин мови.

Я — дослідник

Поміркуй і скажи, від яких слів походять слова **світанкова, промисла, веселкова**.

Я — дослідниця

Велична мова

2 Прочитай текст, уставляючи прикметники з довідки. Розкажи, що ти знаєш про українську мову.

Світ мови оточує нас від народження. Із самого малечку у словах **?** мови людина відкриває для себе **?** і **?** світ життя. Мова — твій друг і порадник. Мова — знаряддя пізнання. Мова — втілення думки. Мова — **?** скарб народу. Мова — цілюще **?** джерело.

Довідка

Безцінний, народне, великий, рідної, чарівній.

- Склади речення — кінцівку тексту, уживаючи прикметники. Запиши утворений текст.

цілюще —
? складів, ? звуків,
? букв

● А ти знаєш?

Українська мова за мелодійністю посідає друге місце між європейськими мовами, поступаючись лише італійській. Будемо ж пишатися, що ця співуча солов'їна мова є нашою рідною!

- 3** Прочитайте. Розкажіть, чим вам подобається українська мова.

**(Яка?) прекрасна
(що?) мова**

Кожна мова по-своєму прекрасна. Вона, мов неповторний самоцвіт, вирає всіма барвами веселки. Має своє дивовижне звучання, власну наповненість і красу. Кожне слово — це ніби діамантова намистинка на величезному разку мови.

- Випишіть сполучення прикметників з іменниками за зразком. Назвіть основні ознаки прикметників та іменників.

Разок — нанизані на нитку однорідні предмети; сукупність предметів, розташованих один за одним.

- 4** Прочитайте. Яку іноземну мову ви вивчаєте? Пригадайте назви іноземних мов, які вам відомі. Розкажіть, що ви знаєте про ці мови.

● Чому необхідно
● вивчати іноземну
● мову?

Ми живемо в такий час, коли дедалі ширше розвиваються зв'язки з різними країнами і народами. Люди вирушають у цікаві подорожі, за допомогою Інтернету спілкуються з мешканцями іншомовних країн, навчаються і працюють за кордоном.

У світі понад сім тисяч різних мов, тому знання хоча б однієї іноземної мови нині є необхідним.

- Назвіть прикметники, використані в тексті.
- Запишіть назви іноземних мов, які ви знаєте. Доведіть, що записані слова є прикметниками.
- Утвори і запиши сполучення цих іменників із прикметниками.

мова
громадянин
громадянство
гості

НАВЧАЮСЯ ВСТАНОВЛЮВАТИ ЗВ'ЯЗОК ПРИКМЕТНИКІВ З ІМЕННИКАМИ

- 1 Прочитай слова і порівняй їх.

радісна подія
веселий настрій
щасливе дитинство
талановиті діти

- Що спільне є між виділеними словами, а що — відмінне?

Що називають виділені слова?
На які питання вони відповідають?
Від якого слова ставиться питання?

Я — дослідник

Зроби висновок, до якої частини мови належать виділені слова.

Я — дослідниця

Прикметники в реченні зв'язані з іменниками, оскільки називають ознаки предметів. Питання треба ставити **від іменника до прикметника**: *обличчя (яке?) кругле, голова (яка?) велика, ніс (який?) прямий, очі (які?) ясні.*

- 2 Прочитайте. Дайте відповідь на запитання в тексті.

У кожної людини є ім'я. Це власна назва, яку їй дають при народженні. Ім'я — вірний друг, який супроводжує нас усе життя. Будь-яке ім'я зберігає в собі багато дивовижних таємниць і виникло через якусь подію в історії. Дітей часто називають на честь родичів, відомих людей. Про що говорять ваші імена?

- Випишіть із тексту сполучення іменників із прикметниками. Поясніть, чому прикметники в реченні зв'язані з іменниками.

- 3 Складіть і запишіть речення зі сполученнями слів **Софійський собор, Ярослав Мудрий**. Підкресліть орфограму в цих словах.

Хвилинка спілкування

- А ти знаєш, хто такий Ярослав Мудрий?
  - Так, київський князь, який побудував Софійський собор.
  - А чому його називали мудрим?
- Продовжте розмову.

- 4** Створіть рекламу «Українські діти». Доберіть і використайте в рекламі прикметники, які характеризують сучасних дітей в Україні.

Реклама — плакат, що використовується з метою привернути увагу до когось або чогось.

- 5** Намалюйте «словесний» портрет однокласника (однокласниці). Доберіть прикметники, які можна використати для опису.

Обличчя (**яке?**)
Ніс (**який?**)
Волосся (**яке?**)

Рот (**який?**)
Губи (**які?**)
Вуха (**які?**)

Лоб (**який?**)
Брови (**які?**)
Очі (**які?**)

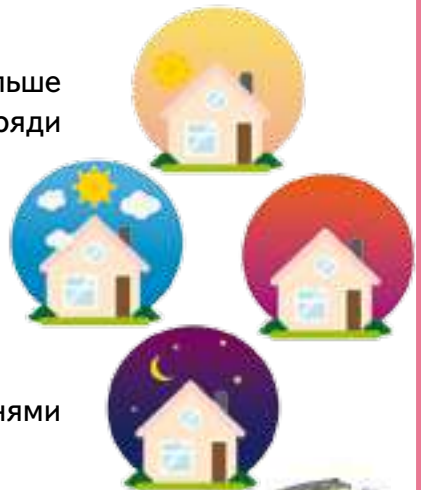

- Склади і запиши текст «Портрет однокласника (однокласниці)». Прочитай його у класі. Установи зв'язок між прикметниками та іменниками за допомогою питань.

- 6** Розкажи, яка частина доби тобі найбільше подобається. Поясни чому. Доповни ряди слів прикметниками і запиши.

Ранок (**який?**) — ясний, ?, ?, ? .
День (**який?**) — світлий, ?, ?, ? .
Вечір (**який?**) — весняний, ?, ?, ? .
Ніч (**яка?**) — зоряна, ?, ?, ? .

- Склади і запиши речення зі сполученнями слів **ясний ранок, світлий день**.

Чим темніша ніч, тим ясніші зорі.

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ У СПОЛУЧЕННІ З ІМЕННИКАМИ

НАВЧАЮСЯ ЗМІНЮВАТИ ПРИКМЕТНИКИ ЗА ЧИСЛАМИ У СПОЛУЧЕННІ З ІМЕННИКАМИ

1 Прочитай сполучення слів і порівняй їх.

весняний день
весняна пісня
весняне пальто

весняні дні
весняні пісні
весняні пальта

- Що спільне між сполученнями слів у лівому і правому стовпчиках, а що — відмінне?

У формі якого числа вживається іменник?

У формі якого числа вживається
прикметник?

Від чого залежить число прикметника?

Я — дослідник

Зроби висновок про
змінювання прикмет-
ників за числами.

Я — дослідниця

- Прикметники **змінюються за числами**.
- Прикметник завжди стоїть у тому числі, що й іменник, з яким він зв'язаний. У множині всі прикметники мають закінчення **-і**.

2 Утворить і запишіть прикметники за зразком.

Вечірній

дощ

Вечірні

дощі

?

година

?

години

?

місто

?

міста

3 Додай закінчення прикметників і запиши.

блакитн.. небо
сонячн.. ранок
веснян.. погода

чист.. озера
весел.. струмки
лісов.. доріжки

- Визнач числові форми прикметників. Обґрунтуй свою думку.
- Склади і запиши речення зі сполученнями слів другого стовпчика. Прочитай свої речення для класу.

Слова
чистий, чиста, чисті

спільнокореневі

різні форми слова

4 Розгляньте світлини. Доберіть за їхнім змістом сполучення іменників із прикметниками. Запишіть їх.

- Прочитайте опис весняної пори. Зіставте свої сполучення слів із використаними в тексті.

Весна набирала сили. Дерева зазеленіли, хоча й не в повний лист. На верболозі теж вигулькнули ясно-зелені листочки. А сріблясті котики стали довгастими сережками, жовтими, як курчата-пуховички (*За Ларисою Письменною*).

- Назвіть прикметники, використані в тексті. Визначте їхнє число.

5 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Пустотливий березень підкрався непомітно. Якось увечері дмухнув теплий вітер. Цілу ніч він шумів голим гіллям у шкільному саду... Потім почався рясний дощ. Він безперестанку йшов цілий день, ущух тільки надвечір. І тоді з вологої землі піднявся густий сивий туман (*За Олесем Донченком*).

● Як визначають числові форми прикметників?

**Березень (який?)
пустотливий**

- Випиши за зразком сполучення іменників із прикметниками, ставлячи між ними питання. Познач закінчення прикметників. Визнач їхнє число.

УЗГОДЖЕННЯ ПРИКМЕТНИКА З ІМЕННИКОМ У РІЗНИХ ФОРМАХ

НАВЧАЮСЯ УЗГОДЖУВАТИ ПРИКМЕТНИКИ З ІМЕННИКАМИ

- 1** Доберіть прикметники і запишіть за зразком. Позначте закінчення прикметників.

Океан (який?)
глибокий —
океаном (яким?)
глибоким

Море (яке?) ? — на морі (якому?) ? .

Річка (яка?) ? — біля річки (якої?) ? .

Озеро (яке?) ? — в озері (якому?) ? .

Водойми (які?) ? — водоймами (якими?) ? .

Прикметник завжди **узгоджується з іменником** у різних формах.

Я — дослідник

Досліди, які зміни відбуваються із прикметником, якщо змінюється іменник, з яким він зв'язаний.

Я — дослідниця

Хвилинка спілкування

— Прикметники омивають континенти й відмежовують їх один від одного. Про що я кажу?

— Про Північний Льодовитий, ?, ? та ?.
Усі ці прикметники є назвами ?.
Доповніть і продовжте розмову.

- 2** Розгляньте світлину. Доберіть до неї назву. Прочитайте текст, уживаючи прикметники в потрібній формі.

Широко розметнувся Дніпро під сонцем. Чист.. , свіж.. , прохолодн.. вода плине і плине до моря. Багат.. нею Дніпро, багатший за всякого царя.

Величний Дніпро

Купаються в ньому птиці, купаються люди. Далекі плавні лежать на воді, розпустивши по хвилях своє веснян.. зелен.. гілля (За Олесем Гончаром).

- Якого роду іменник
- **Дніпро?** Що на це
- вказує в тексті?

Плавні — заболочені або підтоплені ділянки річки, укриті рослинністю.

- 3** Допиши прикметники у відповідній формі. Познач закінчення у прикметниках.

Вода (**яка?**) чиста, свіжа, прохолодна;
води (**якої?**) **?**, **?**, **?**;
воді (**якій?**) **?**, **?**, **?**;
воду (**яку?**) **?**, **?**, **?**;
водою (**якою?**) **?**, **?**, **?**;
у воді (**якій?**) **?**, **?**, **?**.

- Які зміни
- відбуваються
- із прикметником,
- якщо змінився
- іменник, з яким він
- зв'язаний?

Перегляньте відео про озеро Синевир. Чи можна купатися в цьому озері? Розкажіть, що ви дізналися про перлину природи Карпат.

- 4** Прочитайте текст, розкриваючи дужки і вживаючи потрібні форми прикметників. Поставте запитання за змістом тексту.

Краєвиди навколо озера Синевир надзвичайно (мальовничий) та (величний). (Стрімкий) схили вкриті (стрункий) ялинами. Посередіні озера розмістився невеличкий острівцеь, немов зіниця (блакитний) ока. Звідси і народна назва Синевиру — (Морський) око.

- Утвори і запиши форми прикметників у множині. Познач закінчення у прикметниках. Поясни, як узгоджуються прикметники з іменниками.

Глибоке гірське (озеро)
Коштовна природна (скарбниця)
Мальовничий величний (краєвид)

Озеро Синевир

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА РОДАМИ

НАВЧАЮСЯ ЗМІНЮВАТИ ПРИКМЕТНИКИ ЗА РОДАМИ

- 1** Розгляньте таблицю. Зробіть висновок про змінювання прикметників за родами (в однині).

Чоловічий рід

дерев'яний стіл
синій диван

Жіночий рід

дерев'яна шафа
синя скатертина

Середній рід

дерев'яне ліжко
синє крісло

- **В однині** прикметники **змінюються за родами**. Прикметники чоловічого роду мають закінчення **-ий, -ій**, жіночого роду — закінчення **-а, -я**, середнього роду — закінчення **-о, -є**.
- **У множині** прикметники **не змінюються за родами**. Для всіх родів вони мають однакове закінчення **-і**.

- 2** Прочитайте. Назвіть прикметники, використані в тексті. Визначте їхній рід.

Ми живемо в новому будинку. Сюди ми переїхали нещодавно. Як заходиш до квартири, потрапляєш у просторий передп'окій. Із нього можна вийти до кухні та кімнат. Одна кімната велика. У ній є зручний вихід на балкон. Друга — менша, але вона світла й затишна. Маємо ще дві кімнати, однакові за розміром.

- Об'єднайтесь у групи і змініть указаний прикметник за родами. Запишіть усі родові форми цього прикметника разом із дібраними іменниками за зразком:

- 1 група — **новий**;
- 2 група — **великий**;
- 3 група — **зручний**.

**Високий будинок,
висока стеля, високе приміщення.**

Інтер'єр — архітектурно і художньо оздоблена внутрішня частина будинку, приміщення.

крісло

Шукаймо
прикметники до назв
предметів інтер'єру!

зручне

- 3** Склади усну розповідь на тему «Моя кімната», використовуючи іменники з довідки. Добери до іменників прикметники і використай їх у тексті.

Довідка

Кімната, двері, вікно, стеля, стіни, коридор, шафа, стіл, стілець, тумбочка, ліжка, підлога.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ РІД І ЧИСЛО ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ІМЕННИКОМ

Рід і число прикметників визначаються за формами роду і числа **іменників**, з якими зв'язані прикметники.

- 4** Прочитайте сполучення слів і порівняйте їх. Визначте рід і число прикметників.

висока береза
високий клен
високе дерево

Слова

ВИСОКИЙ — НИЗЬКИЙ

синоніми

?

антоніми

- Перевірте свої міркування за поданим висновком.

У сполученні слів *високий клен* прикметник *високий* уживається у формі чоловічого роду однини, тому що зв'язаний з іменником *клен*, який належить до чоловічого роду однини.

- 5** Прочитай вірш Лесі Українки. Вивчи його і запиши з пам'яті.

Вже сонечко в море сіда,
у тихому морі темніє.
Прозора, глибока вода,
немов оксамит, зеленіє.

- Підкресли прикметники. Визнач, які форми числа і роду вони мають.

**НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ФОРМИ ПРИКМЕТНИКА
ЗА ІМЕННИКОМ, З ЯКИМ ВІН ЗВ'ЯЗАНИЙ, ПИТАННЯМ,
ЗАКІНЧЕННЯМ**

- Утворіть речення і запишіть. Підкресліть прикметники. Як ви їх розрізняєте?

Весняна галявина поросла барвистими квітами.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

Форми прикметника можна розпізнати **за іменником**, з яким він зв'язаний; **за питанням і закінченням**.

- 6** Прочитай вірш Михайла Стельмаха, розкриваючи дужки. Запиши вірш. Визнач число і рід прикметників.

- Що допомагає поставити прикметники в потрібній формі?

Ми любимо весну (зелений, чудесний),
і грімницю в тучі, і дощик співучий,
і луки (широкий), і ріки (глибокий),
і поле (веселий), і (рідний) оселю,
і цвіт у маю — всю землю свою.

- Склади і запиши речення зі сполученням слів **чудова весна**.

Сухий березень і травень мокрий роблять хліб добрий.

- 7** Прочитай скоромовки. Вивчи їх напам'ять і навчися швидко промовляти.

Понад водами ідуть білокорі берізоньки хоровами.
Бродить березень між березами, білим поясом підперезаний.

- Запиши з пам'яті. Підкресли в реченнях прикметники. Визнач їхні число і рід. Зроби висновок про способи розрізнення прикметникових форм.

- 8** Прочитайте вірш Наталі Забіли. Усно опишіть красуню Весну, уживаючи прикметники.

Весела, гарна й кучерява,
маленька дівчинка Весна
біжить, сміється, сіє трави,
і пісня ллється голосна.
І луг зелений зацвітає,
і свіжим листям гай шумить.
А дівчинка мала зростає
не щогодини, а щомить.

- Випишіть прикметники разом з іменниками у три стовпчики. Поясніть, як ви визначали форми роду прикметників. Позначте закінчення у прикметниках.

Чоловічий рід

Жіночий рід

Середній рід

- 9** Прочитайте текст, уставляючи закінчення прикметників. Складіть план тексту, поділивши його на абзаци. Запишіть план.

У затінку, під валунцем, загледів Мишко кущик пізн.. пролісків. Ніжн.. синьоок.. первістки весни заховались у холодку від сонця. Хотів Мишко зірвати хоч одну квітку, та не піднялася рука. Такі вони чист.. були й тендітн..! Обкопав хлопчик землю, обережно витяг пролісок із цибулькою. «Дома посаджу», — подумав він і обліпив білі корінчики землею... (Віктор Близнець).

- Доведіть, що в тексті всі прикметники вживаються у множині. Поясніть, як ви розрізняєте форми числа прикметників.

Хвилинка спілкування

— У нашій школі проводили захід «Захисти первоцвіти». Тепер я знаю...
— А я так люблю ніжні підсніжники. Їх уже зірвали. Чому ж не купити?
Доповніть і продовжте розмову.

- 10** Які ти знаєш первоцвіти? Напиши невеликий твір-есе «Чим мені подобаються перші весняні квіти?». Правильно узгоджуй прикметники з іменниками.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА РОЛЛЮ ПРИКМЕТНИКІВ У МОВЛЕННІ

СПОСТЕРІГАЮ ЗА РОЛЛЮ ПРИКМЕТНИКІВ У МОВЛЕННІ

Я — дослідник

Досліди, яку роль відіграють прикметники в мовленні.

Я — дослідниця

Який птах — сова! Голова, дзьоб, вуса й борідка.

Який цікавий птах — сова! Голова велика, дзьоб гачкуватий, сиві вуса й чорна борідка.

Прочитай перший опис.
Чи зрозуміла думка? Чому?

Прочитай другий опис.
Чи зрозуміла думка? Завдяки чому?

Зроби висновок про роль прикметників у реченні й тексті і звір його із правилом.

- Прикметники використовують для **опису предметів і явищ**.
- Вони надають висловлюванню яскравості, образності.
- Прикметники найчастіше виконують роль **другорядного члена речення**.

1 Прочитайте. Назвіть прикметники в тексті. Поясніть їхню роль.

Надв́орі світає. На луках розтає сивий тумане́ць. Лелеки вздовж болота походжають — як матроси: у чорних штанях та білих-пребілих сорочка́х. Походжають, походжають на своїх тонких та довгих ногах.

Потім, дивись, ізнявся котрийсь, полетів, а в червоному дзьобі — жабеня: дітям своїм, маленьким лелеченятам, сніданок поніс (За Григором Тютюнником).

розтає —
? складів, ? звуків,
? букв

- Складіть і запишіть опис лелеки, використовуючи прикметники. Визначте число і рід записаних прикметників.

Прилетів лелека — весну приніс здалека.

- 2** Прочитай уривок із вірша Максима Рильського. Поясни роль прикметників у тексті.

Ми летимо ключем в блакитному просторі
в степах зелені рідні із-за моря,
дзвінкую пісню ми співаємо в блакиті,
промінням сонячним прозорим оповиті.

● Про кого цей вірш?

- Випиши прикметники у три стовпчики за родами.
- Склади і запиши речення зі словами **журавлина пісня**. Визнач, яким членом речення є прикметники.

- 3** Прочитайте текст. Розкажіть, що ви дізналися про колібрі.

Колі́бри — найменший птах на планеті. Цей птах має яскраве оперення, яке переливається під сонячними променями різними кольорами і є предметом його маленької гордості. Деякі колібри мають чубчики або невеликий малюнок на голові. Дзьоб у пташки тонкий, довгий, верхня частина дзьоба охоплює краями нижню. Язик у колібрі роздвоєний.

Крила птаха мають гостру форму. Лапки у колібрі маленькі, слабкі, із довгими кігтями. Вони практично не придатні для ходіння, саме тому пташка більшу частину часу перебуває в повітрі. Хвіст колібрі має яскраве забарвлення.

- Дайте повні відповіді на запитання за змістом тексту і запишіть їх.

1. Якого розміру колібрі?
2. Яке у нього оперення?
3. Яка в нього голівка?
4. Який дзьоб?
5. Який язик?
6. Які крила?
7. Які лапки?
8. Який хвіст?

- Підкресліть прикметники. Визначте число і рід прикметників, позначте закінчення.

- 4 Прочитай. Доповни опис чаплі. Поясни роль прикметників у тексті.

У чаплі чорні смуги обіч голови, і її смішний чуб на потилиці теж чорний, наче вивалений у свіжому болоті. Довга чаплина шия біліє, чистесенька, бо, мабуть, старанно вимита. Чапля завмерла, піднявши одну ногу, й так чудно бачити її на тоненькій другій, од якої падає на воду хистка́ тінь (За Євгеном Гуцалом).

- Запиши текст. Підкресли прикметники в останньому реченні. Визнач, яким членом речення є підкреслені прикметники. Зазнач число і рід прикметників.

УЗАГАЛЬНЮЮ ЗНАННЯ ПРО ПРИКМЕТНИК ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

- 5 Прочитай і відгадай загадку. Назви прикметники, використані у віршованому тексті. Поясни, для чого вони вживаються у загадці.

Товстий стовбур, пишні віти,
наче свічки, білі квіти.
А плоди, як їжачки,
в них колючі піджачки.

— Слова якої частини мови допомагають відгадувати загадки?

- Самостійно склади і запиши загадку про дерево дуб, використовуючи прикметники.

- 6 Прочитайте текст, уставляючи пропущені прикметники з довідки.

На ? галявинці стоять два дерева: сосна і береза. Коли поглянути на них очима людини, що любить і розуміє природу, то обов'язково побачиш: вони неначе дві ? сестри.

Дві сестри — старша і ?. Старша — ? і висока, молодша — ? і ласкава. Старша оберігає молодшу від ? бур і вітрів, а молодша ласкаво дякує їй. Гілля дерев переплелось, і разом вони тягнуться до сонця (Із журналу).

Довідка

Лютий, тендітний, рідний, молодший, невеличкий, могутній.

- Виконайте розбір двох прикметників (на вибір) за зразком на с. 137.

Розбір прикметника як частини мови

- Слово.
- Від якого слова в реченні залежить?
- Що називає?
- На яке питання відповідає?
- Яка це частина мови?
- Яке число має прикметник?
- Якого роду прикметник (в однині)?
- Яким є членом речення?

- 7** Переставте рядки так, щоб прочитати вірш Ганни Чубач про акацію.

Акація! Акація!
Своїм пахучим цвітом
Не рвіть і не ламайте,
нагадує про це.
Красиве деревце!
кора — завжди сумна.
Хоч цвіт весело-білий,
бо — колеться вона.

- Виконай розбір прикметників **красиве (деревце), пахучим (цвітом)**.

- Доведи, що слово **сумна** — прикметник.

Квіти акації пахнуть сильніше — буде дощ.

Що я знаю?

- Яку частину мови називають *прикметником*? Наведи приклади.
- З якою частиною мови найчастіше зв'язаний прикметник у реченні?
- Від якого слова ставимо питання до прикметника? Наведи приклади.
- Які форми роду мають прикметники? Наведи приклади.
- Які форми числа мають прикметники? Наведи приклади.
- Яким членом речення найчастіше є прикметник?

ПОНЯТТЯ ПРО ЧИСЛІВНИК ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ЧИСЛІВНИКИ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

два
дванадцять
двадцять
двісті

Слова, які називають **кількість предметів** і відповідають на питання *скільки?*, є **числівниками**. Числівник — це **частина мови**.

Числівники можуть називати і **порядок предметів під час лічби** і відповідати на питання **котрій?**: *другий, дванадцятий, двадцятий, двохсотий*.

- 1** Прочитай вірш Лесі Лужецької. Вивчи його напам'ять. Розкажи однокласнику (однокласниці).

Земля — одна, планет — багато,
на небі — тисячі зірок.
Шість буднів тижня — одне свято,
і безліч у полях квіток.

Чому не можна обійтися без числівників?

- Запиши вірш із пам'яті. Підкресли числівники. Що вони називають? На яке питання відповідають?

- 2** Поєднайте частини прислів'їв і запишіть. Підкресли числівники. На яке питання вони відповідають?

дів'ять —
? складів, **?** звуків,
? букв

Хто мовчить,
У роботі «ох»,
Одне літо краще,
Одне слово скажеш —
Не говори трьох слів там,

як сто зим.
той дев'ятьох навчить.
а їсть за трьох.
де досить двох.
почуєш десять.

Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на одну пізніше.

3 Дай письмові відповіді на запитання. Записуй числівники словами.

О котрій годині ти прокидаєшся?
Скільки часу ти одягаєшся?
Коли виходиш із дому до школи?
Скільки часу витрачаєш на дорогу?
О котрій годині розпочинається перший урок?
О котрій годині ти повертаєшся додому зі школи?

● Що називають числівники? На яке питання відповідають?

☀ А ти знаєш?

Найважче опанувати грамоту дітям Ефіопії (держава в Африці) — в абетці ефіопів аж 296 літер. А в азбуці на острові Гаїті лише 9 літер.

Хвилинка спілкування

— Чи знаєш ти, скільки зубів у дорослої людини?
— Я думаю, що...
— А скільки зараз у тебе зубів?
Продовжте розмову.

4 Прочитай текст, ставлячи слова в дужках у потрібній формі. Розкажи, як ти чистиш зуби.

Чистити зуби необхідно у (3 напрямки): спочатку — ззовні, потім — зсередини, а вкінці — по жувальній поверхні. Щітку слід тримати під кутом (45 градуси). Стоматологи радять чистити зуби не менше (3 хвилини), а зубну щітку міняти кожні (2–3 місяць).

● Запиши утворений текст, подаючи числівники словами.

Стоматолог — лікар (лікарка), що лікує зуби.

ВИМОВА І ПРАВОПИС НАЙУЖИВАНІШИХ ЧИСЛІВНИКІВ

ВИВЧАЮ ЧИСЛІВНИКИ 5, 9, 11–20, 30, 50, 60, 70, 80

Правильно наголошуй числівники!

одина́дцять
двана́дцять
трина́дцять
чотирна́дцять
п'ятна́дцять
шістна́дцять
сімна́дцять
вісімна́дцять
дев'ятна́дцять

два́дцять
три́дцять
п'ятдеся́т
шістдеся́т
сімдеся́т
вісімдеся́т

1 Назвіть числа і запишіть числівники. Поставте наголос у словах.

1 дес. 1 од.
1 дес. 2 од.
1 дес. 3 од.

1 дес. 4 од.
1 дес. 5 од.
1 дес. 6 од.

1 дес. 7 од.
1 дес. 8 од.
1 дес. 9 од.

● Складіть речення зі сполученням слів **дванадцять місяців**. Послідовно назвіть усі місяці українською та іноземною мовою, яку вивчаєте.

2 Запиши повні відповіді на запитання.

Скільки дівчаток у вашому класі?
Скільки хлопчиків?
Скільки загалом дітей у вашому класі?

● Підкресли числівники, використані в реченнях. Доведи, що підкреслені слова є числівниками. Постав наголос у числівниках.

3 Утворіть від слів **п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять** нові числівники за зразком. Поставте наголос у словах.

П'ять —
п'ятна́дцять,
п'ятдеся́т, п'ятсот.

- 4** Обчисли вирази. Запиши числа словами. Постав наголос у записаних словах.

$15 + 15$

$25 + 25$

$30 + 30$

$40 + 40$

- Познач кількість звуків і букв у цих словах.

- 5** Поміркуй і розв'яжи задачу.

Трійка коней пробігла за годину 40 кілометрів. А скільки кілометрів пробіг кожен кінь?

- 6** Доповни речення числівниками, щоб утворилися прислів'я та приказки. Запиши їх.

Розкажи, коли так говорять.

Схожі, як ? краплі води.

Знаю, як свої ? пальців.

Краще ? раз побачити, ніж ? разів почути.

? розум добре, а ? — краще.

- 7** Відгадайте, про що йдеться. Запишіть числівники словами. Поставте наголос у числівниках.

У білки — 22, у зайця — 28, у кішки — 30, у кенгурі — 32, у кашалота — 60, а в дельфіна — аж 250.

- 8** Прочитай і відгадай загадки. За потреби користуйся довідкою. Назви числівники, використані у загадках. Обґрунтуй свою думку.

Густий ліс, чисте поле, дві стежини, два озера.

Два брати через доріжку живуть, та один одного не бачать.

У двох матерів по п'ять синків, і всім одне ім'я.

Довідка

Очі; волосся, лоб, брови, очі; пальці.

- З допомогою рідних склади і запиши загадки, використовуючи числівники **5, 9, 12**. Загадай їх однокласникам (однокласницям).

НАВЧАЮСЯ ЧИТАТИ ЧИСЛОВІ ВИРАЗИ

Я — дослідник

Досліди, скількома способами можна прочитати числовий вираз.

Я — дослідниця

$$70 + 25$$

Сума чисел сімдесят і двадцять п'ять.

Сімдесят збільшити на двадцять п'ять.

Перший доданок сімдесят, другий — двадцять п'ять.

До сімдесяти додати двадцять п'ять.

Різниця чисел вісімдесят і двадцять п'ять.

Вісімдесят зменшити на двадцять п'ять.

Зменшуване вісімдесят, від'ємник — двадцять п'ять.

Від вісімдесяти відняти двадцять п'ять.

$$80 - 25$$

Правильно утворюй форми числівників і вимовляй їх: *сімдесяти, вісімдесяти.*

9 Прочитайте кожен числовий вираз різними способами.

$$60 + 35$$

$$30 - 22$$

$$70 - 25$$

$$60 + 20$$

- Запишіть числові вирази за зразком.

До десяти гривень додати двадцять гривень дорівнює тридцяти гривням.

10 Розв'яжи задачу. Склади і запиши числові вирази на додавання.

Налетіли горобці,
посідали на стовпці.

Сім, сімнадцять, без двох двадцять,
семеро, троє, ще й малих двоє.

- Прочитай складені числові вирази різними способами.

11 Прочитай і розв'яжи задачу. Запиши розв'язок. Прочитай записаний числовий вираз різними способами.

Кіт скочив із дерева і пробіг 30 м. Тоді повернувся і пробіг назад 40 м. На якій відстані від дерева він зупинився?

- Склади подібну задачу і запропонуй її розв'язати своїм однокласникам (однокласницям).

УЗАГАЛЬНЮЮ ЗНАННЯ ПРО ЧИСЛІВНИК ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

12 Постав замість цифри числівник, щоб утворилися слова.

Зкутник

Знадцять

акЗса

Зста

майсЗ

айсЗ

Здцять

Зчі

зіЗ

Змає

віЗ

- Запиши утворені слова, прочитай їх для всього класу.

13 Склади і запиши два речення з числівником **три**. Виконай розбір цього числівника як частини мови за зразком.

Розбір числівника як частини мови

- Слово. Що називає?
- На яке питання відповідає?
- Яка це частина мови?
- З якою частиною мови зв'язаний у реченні?

14 Дай письмові відповіді на запитання.

Скільки годин триває доба?
Скільки годин триває день сьогодні?
Скільки годин триває ніч сьогодні?

- Підкресли числівники, використані в записаних реченнях.
- Виконай розбір числівників, використаних у записаних реченнях.

Що я знаю?

- Яку частину мови називають *числівником*?
- Що називають числівники? Наведи приклади.
- На які питання відповідають числівники?

ПОНЯТТЯ ПРО ДІЄСЛОВО ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ДІЄСЛОВА

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

писати
пише
пишуть

писав
написав
напише

- Слова, які називають **дії предметів** і відповідають на питання *що робити? що робить? що роблять? що робив? що зробив? що буде робити? що зробить?*, є **дієсловами**. Дієслово — це **частина мови**.

- 1 Вивчіть напам'ять вірш Володимира Верховеня. Розкажіть одне одному.

А дієслово ні хвилини,
повір, без дії не живе:
працює, вчить, співає, лине,
читає, грається, пливе.

грається —
? складів, ? звуків,
? букв

- Випишіть із вірша дієслово за абеткою. Що вони називають? На які питання відповідають?

Слова

співає, співаєш, співають

спільнокореневі

різні форми слова

- 2 Допиши прислів'я, користуючись довідкою.

Хто з розумним ?, той розуму ? .

Мудра голова ? про хороші слова.

Розуму чоловік ? цілий вік.

Сила перед розумом ? .

Гарно того ?, хто хоче все ? .

- Як ти розумієш
- зміст прислів'їв?

Довідка

Вчити, поступається, дбає, поведеться, знати, вчиться, набереється.

- Доведи, що вставлені слова є дієсловами.

Вимовляємо

[ц':а], [с':а]
поведе[ц':а]
набере[ц':а]
вчи[с':а]
сміє[с':а]

Пишемо

-ться, -шся
поведеться
набереться
вчишся
смієшся

А ти знаєш?

Слово **мрія** придумав український письменник Михайло Старицький, утворивши його з дієслова *мрити* — «неясно виднітися», «поставати з туману».

Я — дослідник

Поміркуй і скажи, від якого дієслова походить слово **розум**.

Я — дослідниця

3 Прочитай і запиши, розкриваючи дужки.

Сонце за день (притомитися), (поважчати) і вже ледве (триматися) вгорі, все нижче (опускатися) до небосхилу. Ліс (простягати) йому назустріч набубнявілі крони. Ще трохи, й воно (вмоститися) у затишному, теплому гнізді, де й (переспати) до ранку. Надвечір'я було світле і м'яке, наче його хто (вистелити) сизуватим пір'ям (За Віктором Тереном).

● Підкресли дієслова. Усно постав до них питання. Поясни, що називають ці дієслова.

4 Прочитайте вірш Надії Красоткіної «Сім чудес світу». Назвіть уміння, які для вас є «чудесами світу», уживаючи дієслова.

В людському світі є аж сім чудес:
це вміння бачити і чути, говорити...
І відчувати — це складний процес...
Ще думати, радіти і любити.

● Випишіть дієслова з вірша. Назвіть ознаки слів цієї частини мови.

5 Прочитай. Випиши дієслова за абеткою.

Щоб стати дослідником (дослідницею) української мови, необхідно навчитися: спостерігати, класифікувати, коментувати, обґрунтовувати, бачити проблеми, ставити запитання, давати визначення поняттям, приймати рішення. А також мислити логічно, критично, творчо.

ЗВ'ЯЗОК ДІЄСЛОВА З ІМЕННИКОМ

НАВЧАЮСЯ ВСТАНОВЛЮВАТИ ЗВ'ЯЗОК ДІЄСЛОВА
З ІМЕННИКОМ У РЕЧЕННІ

1 Прочитай і порівняй. До яких частин мови належать виділені слова?

Приліт птахів.

Птахи прилітають.

Що називають виділені слова?
На які питання вони відповідають?
До якої частини мови вони належать?

Я — дослідник

Досліди, як відрізнити дієслово від іменника.

Я — дослідниця

Дієслова в реченні зв'язані з іменниками.

2 Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Швидко настає **вечір** у густому лісі. Темні **тіні** лягають під деревами. Почорніли густі **ялини**. Сіло за деревами вечірнє **сонце**. У лісі запахло смолою і сосною гліцею.

Вечір (що робить?) настає,
настає (що?) вечір.

Ще не сплять усі **птахи**. Ось на стовбурі дерева сидить **дятел**. Навколо нього крутяться прудкі **синиці**. Скоро настане **ніч**, і затихнуть лісові **птахи**.

- Випишіть із тексту виділені іменники разом із дієсловами, з якими вони зв'язані.
- Поставте питання від іменника до дієслова і навпаки за зразком.

3 Добери з довідки пропущені дієслова, щоб відновити вірш Тараса Шевченка. Прочитай рідним відновлений вірш.

Сонце заходить, гори **?**,
пташечка **?**, поле **?**,
радіють люди, що **?**,
а я **?** і серцем **?**
в темний садочок на Україну.

Дивлюся, чорніють, тихне, лину, німіє, одпочинуть.

- Випиши всі дієслова разом з іменниками. Постав питання від іменника до дієслова.

ДОСЛІДЖУЮ РОЛЬ ДІЄСЛІВ У РЕЧЕННЯХ І ТЕКСТАХ

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

- Дієслова у реченнях і текстах виконують роль головного члена речення — **прісудка**.

- 4** Прочитайте. Чому квітень називають місяцем хліборобів?

- Розкажіть, які ви знаєте прикмети квітня.

Квітень — місяць хліборобів. Передбачати, якою буде весна, — важливо для хлібороба. Адже від цього залежатиме час проведення весняних польових робіт. З'явилися підсніжники — пора орати. Зацвіла осика — сій моркву, черемха — час висаджувати картоплю. Розпускається листя на березі — треба сіяти овес. До появи листя на дубі не варто сіяти пшеницю. Коли трава вже добре підросте, настає час для висівання гречки (*За Зінаїдою Друзь*).

- Випишіть дієслова з тексту. Дослідіть їхню роль у реченнях.
- Позначте префікси у вписаних дієсловах.

- 5** Прочитай текст. Розкажи, від яких слів у тебе виникає почуття радості.

Пригадаймо такі слова, як *оксаміт, пєрла, намисто, рушник...* Кожне слово передає свій сенс, несе свою красу. У мене особисто народжується велике почуття радості від згадки таких слів, як *світанок, сонячний промінь, весняний струмок, голуба далечінь, блакитна височінь*. А скільки іще таких слів, і за кожним ховається глибока суть і краса! (*За Василем Сухомлинським*).

Я — дослідник

Поміркуй і скажи, від яких слів походить слово **хлібороб**.

Я — дослідниця

- Випиши дієслова з тексту. Поясни їхню роль у реченнях.

НАВЧАЮСЯ ДОБИРАТИ І ВЖИВАТИ В МОВЛЕННІ ДІЄСЛОВА-СИНОНІМИ, ДІЄСЛОВА-АНТОНІМИ

6 Прочитай і порівняй слова. Які значення мають ці слова?

іти
рухатися
прямувати
пересуватися

Я — дослідник

Зроби висновок, які значення мають дієслова-синоніми.

Я — дослідниця

Дієслова-синоніми — це дієслова, близькі за значенням: *говорити, казати, балакати, шепотіти, базікати, щебетати.*

7 Доберіть влучні дієслова з-поміж поданих слів і утвори речення.

Ліс ще ? в передранішній тиші. Тихо навкруги, мертво. Лиш де-не-де ? пташка, непевним голосом ? зі свого затишку.

дрімає
спить
куняє

прокинеться
встане
пробудиться

заспіває
обізветься
защебече

● Запишіть доповнені речення. Підкресліть головні члени речення.

8 Уяви себе в ролі письменника (письменниці). Добери синоніми до дієслів, але такі, щоб їх можна було вжити з виділеними словами.

Вечір надходить, ?. **Місяць** виглядає, ?. **Зірки** сяють, ?.

● Запиши утворені речення. Поясни, яка роль дієслів-синонімів в українській мові.

загубити

● Пограйтесь
● у гру «Дієслова-антоніми».

знайти

Дієслова-антоніми — це дієслова, протилежні за значенням: *веселитися — сумувати, заплітати — розплітати.*

9 Випиши тільки ті пари слів, які мають протилежні значення.

Говорила — мовчала, розказував — розповідав, відчиняти — зачиняти, підняв — опустил, почали — закінчили, сміялося — раділо.

- Склади і запиши речення з однією парою виписаних дієслів. Визнач головні члени речення.

НАВЧАЮСЯ ДОБИРАТИ І ВЖИВАТИ ДІЄСЛОВА У ПРЯМОМУ І ПЕРЕНОСНОМУ ЗНАЧЕННЯХ

10 Прочитай і порівняй сполучення слів. Які значення мають виділені дієслова?

сміються діти
радіє мама
гомонять школярі

сміються зорі
радіє земля
гомонять струмки

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- Дієслова вживаються у **прямому** і **переносному значеннях**: *учень іде*, *учениця йде* (пряме значення) — *час іде*, *весна йде* (переносне значення).

11 Прочитайте вірш Миколи Петренка. Доберіть до нього заголовок.

- Випишіть із вірша дієслова у два стовпчики.

Пряме значення

Переносне значення

Гей, дівчата, гей, хлоп'ята!
А беріть мерщій лопати:
бо ж людині кожній треба
посадити деревце —
хай росте під синє небо,
хай радіє і весніє,
розмовляє з вітерцем!

- Для чого потрібно навесні висаджувати дерева? Напиши про це текст-есе і прочитай для всього класу.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ЧАС ДІЄСЛІВ

- 1** На основі власних спостережень за змінами у природі складіть речення, відповідаючи на запитання.

Що відбулося у природі вчора?
Що відбувається сьогодні?
Що може відбутися через місяць?

- Запишіть складені речення і підкресліть дієслова. На які питання вони відповідають?

ходить
відвідує

ходять
відвідують

- ! Дієслова мають **три часи: теперішній, минулий і майбутній**.
- ! Дієслова **теперішнього часу** називають дію, яка відбувається тоді, коли про неї говоримо, і відповідають на питання *що робить? що роблять?*

- 2** Прочитайте розповідь третьокласниці про картину відомої української художниці Катерини Білокур.

Я на екскурсії в художньому музеї розглядаю картину Катерини Білокур «Богданівські яблука». На картині ми бачимо знайомі фрукти — яблука. Вони нагадують справжні. Смачні яблука лежать на бабусиній хустині. Її темно-сині барви створюють враження тепла бабусиної домівки, розповідають про її турботу. Мені теплішає на душі від цієї картини!

Катерина Білокур.
Богданівські яблука

- Випишіть усі дієслова. Визначте їхній час. Обґрунтуйте свою думку.

ходив
відвідував

сходив
відвідав

- ! Дієслова **минулого часу** називають дію, яка відбулася до того, як про неї говоримо, і відповідають на питання *що робив? що зробив?*

3 Прочитайте розповідь третьокласника про відвідування цирку.

У неділю ми ходили до цирку. Ми потрапили в казкову країну, де відбувалися справжні дива. Бурхливі оплески викликали трюки майстерних акробатів. Глядачі із захопленням дивилися шоу спритних жонглерів і дотепних клоунів. Особливо сподобалися дорослим і дітям фокусники, ілюзіоністи. Мене вразили гарні костюми й декорації, захопливе світлове шоу!

- Розкажіть про свої враження від перегляду циркових вистав.

● Випишіть дієслова за абеткою. Визначте їхній час. Доведіть свою думку.

Хвилинка спілкування

- Я дуже люблю виступи дресированих тварин!
- А ти знаєш, що в багатьох країнах уже відмовилися від використання тварин у цирку? Бо дресировати — це жорстоко! Продовжте розмову.

**буде ходити
буде відвідувати**

**ходитиме
відвідуватиме**

**сходить
відвідає**

- Дієслова **майбутнього часу** називають дію, яка відбудеться після того, як про неї говоримо, і відповідають на питання *що буде робити? що робитиме? що зробить?*

4 Доповни речення дієсловами з довідки і запиши утворений текст.

Наступного вівторка ми всім класом ? на екскурсію до планетарію. Із розповіді екскурсовода ? про орієнтування на місцевості за зорями. Нам ? сузір'я та ? про їхні назви. А ще ми ? фрагменти мультфільмів та кінофільмів про зоряне небо.

Довідка

Дізнаємося, розкажуть, будемо дивитися, покажуть, поїдемо.

5 Напиши текст-есе про відвідання виставки квітів, музею або театру. Підготуйся прочитати його для всього класу.

НАВЧАЮСЯ ЗМІНЮВАТИ ДІЄСЛОВА ЗА ЧАСАМИ

6 Прочитай слова і порівняй їх.

міркували
міркуємо
будемо міркувати

Я — дослідник

Досліди, як змінюються дієслова за часами.

Я — дослідниця

Що означає дієслово? Коли відбувається дія?
На яке питання відповідає дієслово?
До якої часової форми належить кожне дієслово?

● Зроби висновок, як змінювати дієслова за часами, і звір його з таблицею.

Час дієслів	Питання	Приклади
Теперішній час	<i>що роблю?</i> <i>що робиш?</i> <i>що робить?</i> <i>що роблять?</i>	лечу, пишу летиш, пишеш летить, пише летять, пишуть
Минулий час	<i>що робив?</i> <i>що робила?</i> <i>що робило?</i> <i>що робили?</i> <i>що зробив?</i> <i>що зробила?</i> <i>що зробило?</i> <i>що зробили?</i>	летів, писав летіла, писала летіло, писало летіли, писали полетів, написав полетіла, написала полетіло, написало полетіли, написали
Майбутній час	<i>що буду робити?</i> <i>що робитиму?</i> <i>що будеш робити?</i> <i>що робитимеш?</i> <i>що будете робити?</i> <i>що робитимете?</i> <i>що будуть робити?</i> <i>що робитимуть?</i>	буду летіти, буду писати летітиму, писатиму будеш летіти, будеш писати летітимеш, писатимеш будете летіти, будете писати летітимете, писатимете будуть летіти, будуть писати летітимуть, писатимуть

- 7 Прочитай вірш Олександра Олеся. Випиши дієслова і визнач їхній час.

Скоро сонечко пригріє,
потечуть струмки,
темний гай зазеленіє,
зацвітуть квітки.

Пригріє —
пригріло.

- Добери до виписаних дієслів форми минулого часу. Запиши їх за зразком.

- 8 Прочитайте уривок із тексту. Назвіть дієслова, ужиті в тексті. Визначте час дієслів.

Одного сонячного ранку до клена доторкнулося щось тепле і лагідне. То пролетів весняний вітер. Він приніс на своїх крилах теплу весну. Прокинувся клен, розправив плечі. І завітнував зеленими квітами, бо прийшла красуня-весна (*За Василем Сухомлинським*).

- Випишіть із тексту дієслова минулого часу у стовпчик. Доберіть до них форми майбутнього часу.

- 9 Прочитай текст. Розкажи про картини природи, які ти уявив (уявила).

Весна розсипає навкруги свої чари. Сади одягає в біло-рожеве вбрання. Землю встеляє квітами. Простягають вони свої пелюстки до сонечка, зустрічають новий день (*За Антоніною Каніщенко*).

- Доведи, що всі дієслова у тексті вжито в теперішньому часі. Запиши всі часові форми до кожного дієслова.

- 10 Прочитайте перший рядок дієслів. Допишіть пропущені часові форми дієслів.

Дивився, дивиться, дивитиметься.

Бачила, ?, побачить.

Слухав, слухає, буде ?.

Чули, ?, почують.

Прокидалися, прокидаються, ?.

- Змініть дієслово **радіти** за часами. Запишіть утворені часові форми дієслова.

- 11 Склади і запиши три речення, використовуючи дієслово **милуватися** у різних часових формах.

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

З дієсловами **не** пишемо **окремо**.

- 1** Перестав рядки так, щоб прочитати вірш Лесі Лужецької про дієслово.

Дієслово — слово діє:
серця ближнього не раниць.
не злословить, не лукавить,
вірить, любить і жаліє,

Я — дослідник

Досліди, як пишеться
слово **не** з дієсловами.

Я — дослідниця

- Випиши всі дієслова, використані у вірші. Поясни написання **не** з дієсловами.

Лука́вити — хитрувати, приховувати правду.

- 2** Прочитайте вірш-звернення Дмитра Павличка. Зробіть висновок, як пишуть **не** з дієсловами.

— Розкажіть,
— до чого закликає поет.

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї:
Стоїть на узліссі ялинка моя —
не зрубайте її!
На озері плаває пташка моя —
не убийте її!
Яскріє на небі зірка моя —
не згасіте її!
Світ-казку будеє мрія моя —
не спиняйте її!

- Випишіть дієслова з **не**.

Послухайте пісню Ігоря Шамо та Юрія Рибчинського «Три поради» у виконанні Настусі Багинської. Чому пісня так називається? Від чого нас застерігають?

3 Чому так важливо берегти довкілля? Від чого ви хотіли б застерегти дорослих, щоб вони цього **не робили**? Зверніться до них зі своїми застереженнями.

4 Прочитай прислів'я. Поясни їхній зміст.

1. Чого ранком не зробиш, того ввечері не здоженеш.
2. Не кінчай роботу язиком, а ділом.
3. Хто працює — не бідує.
4. Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
5. Згаяного часу і коном не наздоженеш.
6. Хто часто кричить, того ніхто не слухає.
7. Нових друзів май, а старих не забувай.

● Вивчи три прислів'я напам'ять. Запиши їх із пам'яті. Звір свій запис із текстом у підручнику.

● Поясни правопис **не** з дієсловами.

Добрій пораді ціни **немає**. Добра порада **не має** ціни.

5 Замініть зауваження на поради, поєднуючи частини речень. Запишіть їх. Використайте поради замість зауважень у власному мовленні.

Не кричи —
Не перебивай —
Не заважай —
Не поспішай —
Не нахилийся —

сядь рівно.
говори тихіше.
допоможи, будь ласка.
дослухай до кінця.
сповільни свою ходу.

● Поясніть написання **не** з дієсловами.

6 Запиши правила поведінки на вулиці, розкриваючи дужки.

Діти! (Не)забувайте правил дорожнього руху. (Не)влаштовуйте на дорогах ігор. (Не)вибігайте на проїжджу частину вулиці. (Не)перебігайте вулицю перед автомобілем. Пам'ятайте! Автомобіль раптово (не)зупиниться!

● Поясни правопис **не** з дієсловами.

УЗАГАЛЬНЮЮ ЗНАННЯ ПРО ДІЄСЛОВО ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

7 Прочитай текст. Візьми до уваги поради.

Слово **належить** наполовину тому, хто говорить, і наполовину тому, хто чує. Слухай, щоб зрозуміти і запам'ятати. Ввічлива людина вмiє не лише говорити, а й слухати. Навчися слухати! Природа дала людині один язик і два вуха для того, щоб вона **слухала** інших удвічі більше, ніж сама говорить.

- Випиши дієслова з тексту. Виконай розбір виділених дієслів як частини мови за зразком.

Менше говори — більше почуєш.

Розбір дієслова як частини мови

- Слово. Що називає?
- На яке питання відповідає?
- Яка це частина мови?
- Який час — минулий, теперішній чи майбутній?
- Яке число — однина чи множина?
- З яким словом у реченні зв'язане?
- Яким є членом речення?

8 Прочитайте текст. Поставте запитання за змістом тексту. Дайте на них відповіді.

Спілкуючись, намагайтеся відчувати настрої іншої людини. Під час спілкування не говоріть занадто багато. Щоб вас зрозуміли, висловлюйтеся стисло і чітко, без зайвих слів. Не поспішайте. Коли хочете щось сказати, то спершу подумайте, як почати.

Слова

думати — міркувати

синоніми

антоніми

- Назвіть дієслова, використані в тексті. Виконайте розбір дієслова **подумайте** як частини мови.
- Поясніть правопис **не** з дієсловами.

Пограйтесь у гру
«Вилучте «зайве» слово».

інформація
інформував
інформувала
інформували

виступав
виступає
виступить
виступ

попереджав
попередить
попереджала
попереджали

9 З дієсловами другого стовпчика склади і запиши речення. Яким членом речення є дієслова? Доведи свою думку.

● Виконай розбір дієслова **виступатиме**.

10 З'ясуй значення дієслова **коментувати**. Утвори від цього дієслова форми минулого, теперішнього і майбутнього часу. Запиши їх.

● Виконай розбір дієслова **коментують**.

11 Прочитайте вірш Олександра Олеся, уставляючи дієслова з довідки.

Все навколо **?**,
річка ллється і **?**.
Тихо, тихо вітер віє
і з травою **?**.

Як тут всидіти на місці,
коли все живе, **?**,
скрізь **?** пташки крилаті,
? сонце золоте?!

Довідка

Гомонить, дзвенять, сяє, зеленіє, цвіте, шумить.

● Доведіть, що вставлені слова є дієсловами теперішнього часу.

● Складіть і запишіть речення з дієсловами **зеленіє, цвіте**.

12 Розкажи, як ти плануєш відпочивати влітку.

Що я знаю?

● Яку частину мови називають *дієсловом*? Наведи приклади.

● Скільки часів має дієслово? Назві їх.

● На які питання відповідають дієслова минулого, теперішнього і майбутнього часу? Наведи приклади різних часових форм дієслів.

● Як пишеться **не** з дієсловами?

ЗМІСТ

ТЕКСТ

§ 1. Що таке текст	4
§ 2. Мета тексту. Типи текстів.....	6
§ 3. Засоби зв'язку речень у тексті	10
§ 4. Будова тексту	12
§ 5. Спостереження за ознаками текстів різних стилів.....	20
§ 6. Порівняння художніх і науково-популярних описів	22
§ 7. Спостереження за роллю абзаців у тексті.....	24
§ 8. Складання плану тексту.....	26
§ 9. Робота з медіатекстами.....	28
Що я знаю?	30

РЕЧЕННЯ

§ 10. Речення.....	32
§ 11. Види речень за метою висловлювання та інтонацією	34
§ 12. Звертання	38
§ 13. Члени речення	42
§ 14. Зв'язок слів у реченні.....	44
Що я знаю?	46

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

§ 15. Багатозначні слова	48
§ 16. Пряме і переносне значення слів	50
§ 17. Близькі за значенням слова — синоніми	52
§ 18. Протилежні за значенням слова — антоніми.....	56
Що я знаю?	58

БУДОВА СЛОВА

§ 19. Закінчення слова, його роль у реченні.....	60
§ 20. Основа слова. Частина основи	64
§ 21. Спільнокореневі слова. Корінь слова.....	66
§ 22. Наголос	68
§ 23. Загальне поняття про орфограму	70
§ 24. Ненаголошені звуки [е], [и] в коренях слів. Позначення їх на письмі	72
§ 25. Вимова і правопис слів із ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом	76
§ 26. Застосування алфавіту	78
§ 27. Вимова і написання слів зі звуками [ґ], [дж], [дз], [дз']	80

§ 28. Вимова і написання слів із дзвінкими приголосними звуками в кінці слова і складу	82
§ 29. Префікс як значуща частина слова	84
§ 30. Вимова і написання слів з апострофом	90
§ 31. Ознайомлення із суфіксом як значущою частиною слова	94
§ 32. Подовжені м'які приголосні звуки	98
Що я знаю?	100

ЧАСТИНИ МОВИ

ІМЕННИК

§ 33. Поняття про іменник як частину мови	102
§ 34. Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній	110
§ 35. Змінювання іменників за числами (однина і множина)	114
§ 36. Прийменники і закінчення як засоби вираження зв'язку між словами в реченні	118
Що я знаю?	121

ПРИКМЕТНИК

§ 37. Поняття про прикметник як частину мови	122
§ 38. Зв'язок прикметників з іменниками	124
§ 39. Змінювання прикметників за числами у сполученні з іменниками	126
§ 40. Узгодження прикметника з іменником у різних формах	128
§ 41. Змінювання прикметників за родами	130
§ 42. Спостереження за роллю прикметників у мовленні	134
Що я знаю?	137

ЧИСЛІВНИК

§ 43. Поняття про числівник як частину мови	138
§ 44. Вимова і правопис найуживаніших числівників	140
Що я знаю?	143

ДІЄСЛОВО

§ 45. Поняття про дієслово як частину мови	144
§ 46. Зв'язок дієслова з іменником	146
§ 47. Час дієслів	150
§ 48. Написання не з дієсловами	154
Що я знаю?	157

Навчальне видання

ВАНУЛЕНКО Микола Самійлович
ВАСИЛЬКІВСЬКА Надія Адамівна
ДУБОВИК Світлана Григоріївна

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник

для 3 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Редактор *О. С. Криворучко*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Комп'ютерна верстка *І. М. Сога*
Коректор *О. В. Сєверцева*
Дизайн обкладинки *П. В. Ширнін*
Художник *І. В. Денисов*

У підручнику використано світлини О. Гордієвича, О. Жарія, В. Козюка, П. Клименка, В. Соловйова, Ю. Зубченко, а також світлини і візуальні матеріали із сайтів Українська Вікіпедія, Етнохата, Litcentr, shutterstock.com: Rawpixel.com, Pogorelova Olga, fotosparrow, Slatan, djunger, Be Good, David Carillet, alexkatkov, Maxim Weise, Yuriy Kulik, Leonid Ikan, Miki Taina, Fibs.Z, NEGOVURA, Lanych, Sergey Novikov, Evgeny Atamanenko, brgfx, Muzhik, Artnata, krarte, lazylama, Sergey Malkov, Simon Kovacic, George Rudy, varuna, FamVeld, Romann, Veselin Gramatikov, Osman Vector, nishio, ArtParnyuk, Ondrej Prosimsky, Osokina Liudmila, MicroOne, YanLev, Elena Larina, TatianaKost94, zatvornik, Bettina Baumgartner, Chistoprudnaya, Gelpi, Aliaksei_Z, igor kisselev, AnaBoo, Maria Uspenskaya, Alena Razumova, Eloku, Lizavetka, ArtAdisorn, Angyalosi Beata, Frolova_Elena, Dzianis Davydau, rbrechko, Pavel Klimenko, Yurchenko Yulia, Luis Louro, Pressmaster, Spreadthesign, Artem Shadrin, Norberthos, Asier Romero, Tikta Alik, Namning, Tatyana Vyc, Beautiful landscape, Sergiy Bykhunenko, Serhiy Kobayakov, toooth, Julia Kuznetsova, Katerina Pereverzeva, OlegDoroshin, Boris Bulychev, Africa Studio, PinkPeng, Oleksandr Kostiuhenko, GraphicsRF, In Green, Veronica Louro, ayelet-keshet, Lorelyn Medina, Iconic Bestiary, Kotomiti Okuma, Malchev, nata danilenko, kotikoti, epiximages, Ray Hennessy, kontur-vid, studioworkstock, Anna Filippenok, Daria Riabets, BlueRingMedia, yusufdemirci, FoxyImage, elenavolf, mayalis, Teamarwen, Ermolaev Alexander, Maciej Es, Eric Isselee, Alex Zabusik, Simic Vojislav, Skorik Ekaterina, Ljupco Smokovski, anna.danilkova, MaryCo, Lena Dushkina, Valiza, lunokot, Sabelskaya, gorillaimages, iko, Yayayoyo, Sergei Kolesnikov, vir ivlev, Kong Vector, graphic-line, Evgeniya Chertova, Anatoliy Sadovskiy, Falcon Eyes, sashahaltam, Irina Kozorog, Gladskikh Tatiana, Jemastock, johavel, Maryna Kulchytska, Levent Konuk, DenisNata, Kasefoto, Polyudova Yulia, Poznyakov, Syda Productions, Iakov Filimonov, Tatiana Kuklina, Jim Cumming, DnG Photography, Kuttelvaserova Stuchelova, HitToon, kidzuki, Anna Abramskaya, Anna Illustrator, Paul B. Moore, Zaretska Olga, penguin_house, Balazs Justin, iliuta goean, Konstanttin, Jorgen Mus, Dualoroua, Teguh Mujono, Christina Li, withGod, Shanvood, Light Field Studios, Luis Molinero, Andriy Kananovych, Wildlife World, oliveromg, Willyam Bradberry, ashva, Wallenrock, Eladstudio, DenisNata, exopixel.

Формат 70x100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 12,960 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 12,57 + 0,55 форзац.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua